સ્વ શ્રી જ્ઞાનરવિ સ્મારક ગ્રંથમાળા, મણકો ૫ મો

શ્રી આગમસારિણિ ગ્રંથ

રચયિતા

સ્વ શ્રીમદુપાધ્યાય, સ્યાદ્વાદશૈલી નિમગ્ન

શ્રી જ્ઞાનચંદ્રજી સ્વામી

પ્રકાશ

શાહ લખમશી કેશવજી

કચ્છ, પત્રી (જી મુ ।)

આવૃત્તિ ૨ જી — નકલ ૫૦૦

વિક્રમ સં. ૧૯૯૭ — ઈ સ. ૧૯૪૦

કિંમત ચાર આના

[આ પુસ્તકની ઉપજતી કિંમતનો ઉપયોગ જ્ઞાનખાતામાં કરવામાં આવશે]

આભાર પત્રિકા

વ્હાલા ગુરુદેવ શ્રી જ્ઞાનચંદ્રજી સ્વામી!

આપશ્રીનો જન્મ કચ્છ ગેલડા (મુનાતખે) ગામમા સવત્ ૧૮૮૪ ના ભાદ્રપદ શુક્લાષ્ટમીનો થયો અને સવત્ ૧૯૨૫મા શ્રીમતી ભાગવતી દિક્ષા "સયમ" અંગીકાર કરી જ્ઞાનનો સારામા સારો અભ્યાસ કર્યો આપે આપના સદ્જ્ઞાનનો લાભ અર્પિ અજ્ઞાન તિમિરનો નાશ કરેલ છે

આપ મહાત્માશ્રીએ ચૌ વર્ષ પર્યંત અખડ મહાન શીત અને ઉષ્ણ આતાપના લઈને મેની સત્તાને નબળી પાડી છે અને આપશ્રીએ દેશવિદેશમા વિચરી ઘણા ભવ્યાત્માઓને આપના શુદ્ધ ચારિત્ર્યનો પ્રભાવ પાડી જડ જેવાઓને પણ ચારિત્ર્યવાન બનાવ્યા છે અને જ્ઞાનના સાચા પીપાસુઓ બનાવ્યા છે એટલુ જ નહિં પણ જ્ઞાનબોધ આગમસારિણિ વિગેરે મહાન બોધ કારક ગ્રથો રચી ભવ્યાત્માઓ પર ઉપકાર કીધો છે આ રોગપથી જેવા એકાતવાદીઓની શ્રદ્ધા જડમૂળથી ઉખેડીને સ્યાદ્વાદી બનાવ્યા એટલે જૈન સિદ્ધાતોના ઉડા રહસ્યનુ પાન કરાવી તેઓના આત્માને તૃપ્તિ પમાડેલ છે

મહાત્મન્! આપશ્રી સંવત્ ૧૯૬ ના ભાદરવા શુક્લાષ્ટમીએ કચ્છ મુન્દ્રામા અનશન કરી આ વિનશ્વ દેહનો ત્યાગ કરી પૂર્ણ ૬૯ વર્ષનુ સર્વાયુ ભોગવી અમર લોકમા બીરાજ્યા છે આપશ્રીના અમર આત્માને સદા અખડ શાતિ હો!

પંડિતપ્રવર ગુરુવર્યશ્રી સૂરજમલજી સ્વામી!

આપશ્રીએ નવુવરે ગુરુવર્ય શ્રી નાનચંદ્રજી સ્વામીના પવિત્ર હસ્તે દિક્ષા લઈ શાસ્ત્રોનો તેમજ ન્યાય વ્યાકરણ કાવ્યાદિનો અભ્યાસ કર્યો અને જનતાને તેરા તથા સમ્યક્ત્વ કૌમુદી ગ્રન્થ તેમજ બીજા પણ સારબોધ વચનોનો લાભ આપ્યો

આપશ્રી ૧૯૫૫મા કચ્છ ભુજપુર (કાંડીવાલી)મા આ ફાની દુનીયાનો ત્યાગ કરી સુરલોકમા બીરાજ્યા છો સદા આપના આત્માને શાતિ હો!

આપ બન્ને મહાત્માઓના ઉપકારનો બદલો વાળી શકાય જ નહિં.

લિ યુવાચાર્ય મહારાજશ્રી વિનયચંદ્રજી સ્વામીનો શિષ્ય-મુનિ બાળ કૃપાચંદ્રજીની વંદના હો!

પહેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

આ અસાર સસારમા જીવાત્મા અનાદિકાળથી મિથ્યાત્વ ને અજ્ઞાનથી પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છે મોહ શત્રુના ઉત્સંગમા પોતાનુ મસ્તક મૂકી અનાદિ કાળથી ઘોર નિદ્રામા ભાન ભૂલ્યો થકો પડયો રહ્યો છે તે એમ સમજીને કે–અહિં સૂતા થકા મને ઘણો જ આનંદ થાય છે પણ ભોળા સ્વભાવનો આત્મા એમ સમજતો નથી કે દુશ્મનના ખોળામા મસ્તક મૂકવાથી કેમ સુખ હોઈ શકે ? આવી સમજણ જ્ઞાન કે ગુરૂ મળ્યા વિના કેમ હોઈ શકે? એટલે જ જગતમા જ્ઞાની ગુરૂનો મહિમા અત્યત કહેલ છે સિદ્ધાન્તકારો કહે છે કે–એક વખત સદ્‌ગુરૂનો ઉપદેશ શ્રવણ કરવાથી પોતાની અનાદિ કાળની ભૂલ સમજાય છે, અને જે સુખનો માર્ગ ભૂલી દુખના માર્ગમા વસડાતો જાય છે તેનુ જ્ઞાન થવાથી તે દુખમય માર્ગ મૂકીને સુખને માર્ગે પ્રયાણ કરે છે ત્યારે એવા ભૂલા પડેલ ભવ્યાત્માને માર્ગ બતાવવા માટે અનેક મહાપુરુષોએ સિદ્ધાંતો–પુસ્તકોદ્વારા જ્ઞાન અર્પી ઉપકાર કરેલ છે તેમા આ ' શ્રી આગમ સારિણિ નામા ગ્રથ પણ એક છે જેની અદર જીવાત્મા પોતાનો માર્ગ કેમ સરળ કરી શકે ? અને તે માર્ગે પ્રયાણ કરતા અનુક્રમે શાશ્વત સુખને મેળવી કૃતકૃત્ય થઈ શકે, એની સરળ રીતે સીધી સડક બતાવેલ છે જે બતાવવામા ઉપાધ્યાય મહારાજ શ્રી જ્ઞા(ના)નચદજી સ્વામીએ સમયનો તેમજ જ્ઞાનનો ઘણો સારો ઉપયોગ કરેલ છે

આ શ્રી આગમસારિણિની અદર પગથીયે કેમ ચડવુ તે બતાવતા પ્રથમ આત્મામા જે અનાદિ કાળથી અજ્ઞાન રૂપ કચરો ભરેલ છે તેને શુદ્ધ કરવા માટે માર્ગાનુસારીના ૩૫ ગુણો બતાવેલ છે જેમ કોઈ ડૉક્ટર પોતાની પાસે આવેલ દરદીના શરીરમા રહેલ કચરો દૂર કરવા પહેલા જુલાબ આપે છે તેમ માર્ગાનુસારી (એટલે શુદ્ધ માર્ગને અનુસરનાર—અથવા શુદ્ધ માર્ગને બતાવનાર) ના ગુણો પ્રાપ્ત થયા પછી સમ્યક્ત્વ રૂપી પગથીયે ચડાય છે કારણ કે જ્યા

સુધી સમ્યકૃત્વ સમભાવ" ઉત્પન્ન થએલ નથી ત્યા સુધી આગળ વધી શકાય જ નહિં. કારણ કે સાધન વિના પગથીયે ન ચડતા પગથારા સાતમે મજલે પ્હોચી શકાય નહિ. તેમ સમ્યકૃત્વ સિવાય મોક્ષરૂપ સપ્તમે મજલે ચડી શકાય નહિં. જ્ઞાનીઓએ કહ્યુ છે કે-પ્રથમ સમ પરિણામી થાઓ તો તમારા આત્માને આગળ લાવી શકશો.

હવે જ્યારે સમ્યકૃત્વ ઉત્પન્ન થાય ત્યાર પછી દ્રવ્ય શ્રાવકપણુ પ્રાપ્ત થાય છે 'તે દ્રવ્ય શ્રાવકના ૨૧ ગુણો જે તે આમા બતાવેલ છે" પછી ભાવ શ્રાવક, પછી દ્રવ્ય સાધુ પછી ભાવ સાધુ અને ઉપર ચડતા ચડતા મોક્ષમા કેમ પ્હોચી શકે તે રીતિઓ આ આગમ સારિણિમા અનુક્રમે મહારાજશ્રીએ બતાવી છે.

ઘણા સૂત્રો અને સિદ્ધાતો (આગમો)નુ મથન કરી 'જેમ દહીં વિલોવી માહુથી માખણ અને છેવટે ઘૃત કાઢવામા આવે છે" એમાથી તત્વ (સાર)ભૂત વસ્તુઓનો ઉદ્ધાર કરી ભવ્યાત્માઓના ઉદ્ધાર નિમિત્તે શ્રી જ્ઞા(ના)નચદજી સ્વામીએ સવત્ ૧૯૫૮ મા કચ્છ માડવીમા આ ગ્રથ રચેલ છે એઓને જ આ ગ્રથનુ નામ શ્રી આગમ-સારિણિ" રાખેલ છે ત્યારે વધુ શુ ક્હેવુ? કારણ કે સૂર્ય પોતે જ જ્યારે પ્રકાશ આપે છે ત્યાર વધારે પ્રકાશ મેળવવા દીપકનો ઉપયોગ કરવો એ જેમ હાસ્યાસ્પદ છે અથવા બાળચેષ્ટા ગણાય છે, તેમ આના માટે પણ જાણવુ એટલે આ ગ્રથ આગમસારિણિ આદ્યન્ત મનન પૂર્વક વાચી જવાથી સપૂર્ણ સમજાશે અને તે પ્રમાણે વર્તન કરવાથી અવશ્ય સુખો (પૌદ્ગલિક ને આધ્યાત્મિક) મેળવી શકાય કિં બહુના?

લિ શ્રી જ્ઞાનચદ્રજીના શિષ્ય યુવાચાર્ય મહારાજશ્રી
વિનયચદ્રજી સ્વામીનો શિષ્ય
મુનિમાત્ર કૃપાચદ્રજી કચ્છી

બીજી આવૃત્તિ વિષે બે બોલ

આજથી દોઢેક વર્ષ પહેલાં 'આગમ સારિણી' નામક તત્ત્વજ્ઞાનના આ અમૂલ્ય પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ કાડાકરા નિવાસી ભાઈ ભગવાનજી હાથીભાઈ તરફથી પ્રગટ કરવામાં આવેલી. તેનો ખપી જૈનોમાં તરત જ પ્રચાર થઈ જવાથી અને ઉપરા ઉપરી આ પુસ્તકની માગણી થતી હોવાથી જિજ્ઞાસુ ભાઈ-બહેનોના લાભાર્થે અમે બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ કરવા ભાગ્યશાળી થયા છીએ એ આનંદનો વિષય છે.

પ્રસ્તુત આગમસારિણી ગ્રંથમાં મોક્ષ માર્ગ સાધવાના ચાર પગથીયા ઉપર ઉપાધ્યાય મહારાજશ્રી નાનચંદજી સ્વામીએ ઘણો શ્રમ લઈને ખૂબ સુંદર વિવેચન કર્યું છે. તેમાં પ્રથમ માર્ગાનુસારીના ૩૫ બોલ, બીજામાં સમ્યકત્વ, ત્રીજામાં દેશવૃત્તિ અને ચોથામાં સર્વવૃત્તિ આરાધવાની વિધિ વિધાન સહિત વર્ણવવામાં આવી છે. તેનું રહસ્ય વાચકો આ ગ્રંથ મનનપૂર્વક આદ્યંત વાંચી જવાથી જાણી શકશે. માગણ કે આ ઉપયોગી પુસ્તકમાંનું લખાણ મધ્યસ્થ દ્રષ્ટિએ સ્યાદ્વાદ શૈલીએ અને પક્ષપાત રહિત કેવળ ભવ્ય જીવોના શ્રેયાર્થ લખાયેલું છે.

તત્ત્વજિજ્ઞાસુઓ આ પુસ્તકનો વધુમાં વધુ લાભ લે અને આત્મકલ્યાણ કરે એ જ માત્ર ઈચ્છા.

આ સાથે ભૂલોનું શુદ્ધિપત્રક પણ મુકવામાં આવ્યું છે. જેમાં રહી જવા પામેલી ભૂલો ઘણા પરિશ્રમે સુધારવામાં આવી છે, છતાં દ્રષ્ટિદોષ કે પ્રેસ દોષને લઈને કોઈ ભૂલ રહેવા પામી હોય તો વિદ્વાન વાચકો તે સુધારીને વાંચશે અને બને તો અમને સૂચના લખશે તેમજ પ્રથમ આવૃત્તિમાં જે ભૂલચૂક છે તે જેની પાસે હોય તે સુધારીને વાંચવી. કિં બહુના!

કચ્છ, પત્રી | લી. ભવદીય
તા. ૨૫-૧૦-૧૯૪૦ | શાહ લખમશી ડેગાવરજી

શુદ્ધિ પત્ર

પૃષ્ઠાંક	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪	૫	ઐચિત્ય	ઔચિત્ય
૯	૧૧	ગૌરવપણ	ચોર પદ
૪૪	૨	ગણવાસો	ઠાણવાસી
૪૪	૪	આસન્નો	ઉસન્નો
૪૭	૬	સાભરે	સાભર
૫૦	૯	આર્ત્તવિમર્દિના કારણે પણ ન છટકે કરે	આર્ત્તવિમર્દિના કારણે પણ મન ભાગે તેમ ન કરવુ
૫૭	૨૧	' ડોલીઓ	' ઠોલીઓ
૫૮	૧૫	ધમ	ધર્મ
૫૯	૧૭	વિસરી જવાય	વિસરી ન જવાય
૫૯	છેલી	સવથા	સર્વથા
૬૩	૯	આષધ	ઔષધ
૬૫	૧૯	મિથ્યાત્વ	મિથ્યાત્વથી
૬૭	૧૮	ફરવે	ફોરવે
૭૨	૧૮	શુદ્ધ વસ્ત્ર	અશુદ્ધ વસ્ત્ર
૭૬	૧૧	પરને સુખી દેખી ખુશી થવુ	પોતાથી અધીક ગુણી દેખી ખુશી થવું
૭૭	૧૬	૩	૪
૭૮	૨૧	પયાય	પર્યાય
૮૪	૧૫	તેમા	તેમ
૮૫	૨૧	તેઓએ	તમોએ
૯૧	૧	મરણથી મુક્ત થાય તે નરકથી મુક્ત થાય	મરણથી મુક્ત થાય તેને નરક તિર્યચાદિ ગતિમા જાવુ નથી. માટે લખાણ નકામુ છે

પૃષ્ઠાંક	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૯૨	૩	भणात	भणति
૯૩	૨૦	ઔધીક	ઔઘીક
૯૩	૨૧	આગરી	કૌસમા (પાછી ન દેવી)
૯૪	૯	૫ અચીત	૫ અચિત્ત
૯૬	૨૨	૨૬	૯૬
૯૯	૧૩	घृत्त	वृत्ति
૧૦૮	૨૨	સિદ્ધ કહે	મોક્ષ કહે
૧૧૦	૧૨	સ્યાદ્‌કતવ્ય	સ્યાદ્ અવક્તવ્ય
૧૧૩	૧૭	નવ	નવા
૧૧૩	૨૦	અનતો	અનતા
૧૧૪	૧	અનતો	અનતા
૧૧૪	૮	સાકાર તે જ્ઞાન અને નિરાકાર તે દર્શન	સાકાર તે દર્શન અને નિરાકાર તે જ્ઞાન
૧૧૬	૯	સત્તાઅ	સત્તાએ
૧૧૬	૧૦	બધાએબો	બધાએનો
૧૧૭	૯	દ્રવ્યનિદ્રા ભાવનિદ્રાનો ભેદ નથી પાડ્યો	નિદ્રા તે દ્રવ્યનિદ્રા જાણવી ને ગુણ ઘણા તે ભાવ નિદ્રા જાણવી
૧૨૦	૧૩	તે નાનો મોટા કેમ નો=	સાતમાનો કાલ-લવ મળી એક મુહૂર્ત થાય અને બાકી બધો ત્યાંનો કાલ સમજવો એમ નાનો મોટા ?
૧૨૬	૨૩	બત	મત

શ્રી આગમ સારિણી ગ્રંથના વિષયની

અનુક્રમણિકા

પૃષ્ઠ

એ પચીશ મુખ્ય વિષયો છે અને અંતરભેદો બીજા ઘણા છે તે વાંચવાથી જણાશે. ઇતિ

वीकानेर,

શ્રી આગમસારિણી નામા ગ્રંથ પ્રારભ્યતે

શ્રી મહાવીરાય નમ શ્રી જ્ઞાનરવિ સદ્ગુરૂભ્યોનમ

મંગળાચરણ —

अर्हंतो भगवत इद्र महिता सिद्धाश्चसिद्धि स्थिता,
आचार्या जिनशासनोन्नतिकरा पूज्या उपाध्यायका,
श्री सिद्धात सुपाठका मुनिवरा रत्नत्रयाराधका,
पचैते परमेष्टिन प्रतिदिन कुर्वंतु वो मगल ॥१॥

પ્રારભ

જગત્મા ધર્મ જેવી કોઇ વસ્તુ નથી કારણ કે દરેકે દરેક કોઇ ને કોઈ રીતે પણ ધર્મને માને છે અને ધર્મ વિના જીવાત્માને ચાલી પણ ન શકે "અથવા ચલાવવુ પણ ન જોઇએ" જેમ અન, પાણી, પવન સિવાય ચાલી ન શકે તેમ ધર્મ વિના પણ ચાલી ન શકે

દુનીઆમા ધર્મો અનેક રહેલા છે પણ ખરી રીતે ધર્મ તેને જ કહીએ, કે જે ઐહિક અને પારમાર્થિક સુખને આપે તેમજ દુર્ગતિમા પડતા જીવાત્માને ધારણ કરી સદ્ગતિએ પહોચાડે

જ્યા સુધી જીવાત્માએ પોતે જ પાત્રતા (લાયકતા) મેળવી નથી ત્યા સુધી ધર્મ બીજ તેના હૃદયમા ઉગી શકતુ નથી, માટે પહેલામા પહેલો માર્ગ એ જ છે કે-માર્ગાનુસારીના ૩૫ ગુણો પ્રાપ્ત કરવા જોઇએ માટે તેનુ પ્રથમ

સ્વરૂપ સમજી (અગીકાર કરી)ને પછી અનુક્રમે પગથીએ પગથીએ ચડતા અતે મોક્ષે સુધી પહોચી શકાય છે, તેથી પ્રથમ માર્ગાનુસારીના ગુણો કહ્યા પછી જીવાત્માને કેમ આગળ વધવું તેનું સ્વરૂપ કહેશુ

હવે માર્ગાનુસારીના પાત્રીશ ગુણોનુ સ્વરૂપ

૧ ન્યાય સપન્ન વૈભવ—ન્યાયથી દ્રવ્ય પેદા કરવું સર્વે પ્રકારના વ્યાપારમા ન્યાયપૂર્વક વર્તવુ, અન્યાય કરવો નહીં

નોકરી કરનારે ધણીના સોપેલા કાર્યમાથી ખાઈ જવું નહિ, લાચ ખાવી નહિ, અને ઓછી સમજણવાળા કે અજ્ઞાન માણસને છેતરવા પ્રયત્ન કરવો નહિ વ્યાજ વટાવના ધધાદારે સામા ધણીને છેતરીને વધારે વ્યાજના પૈસા લેવા નહિ વ્યાપારીઓએ માલ ભેળસેળ કરીને વેચવો નહિ સરકારી કે રાજાની નોકરી કરનારાઓએ રાજાને વ્હાલા થવા સારૂ લોકો ઉપર જુલમ કરવો નહિ મજુરો તથા કારીગરોએ રોજ લઈ કામ ઓછુ કરવું નહિ નાત અથવા મહાજનના આગેવાનો (પટેલ–ચોવટીયાઓ) એ પૈસાની લાલચે ખોટો ન્યાય આપવો નહિ ધર્મના નામે પૈસા કઢાવી પોતાના કાર્યમા વાપરવા નહિ દ્રવ્ય લઈને કે દ્રવ્ય લીધા સિવાય કોઇ પણ ખોટી રીતે સાક્ષી પુરવી નહિ ધર્મશાળા કે ઉપાશ્રયના કાર્યકર્ત્તાઓએ તે ખાતાના મકાનો તથા અન્ય વસ્તુઓનો ઉપયોગ પોતાના કાર્યમા કરવો નહિ. અથવા તે ખાતાના માણસો પાસેથી પોતાનુ ગૃહકાર્ય કરાવવુ નહિ. સાધારણ ખાતાની, જ્ઞાન ખાતાની કે અન્ય પચાતી ખાતાની કોથળી (રોકડ રકમ) પોતાના પાસે રહેતી હોય તો તે નાણાનો ઉપયોગ

પોતાના કાર્યોમા કરવો નહિ દાણચોરી કરવી નહિ સ્ટાપ (ખત ખાતા)ની ચોરી કરવી નહિ ચોરી, લુટ કે કુચી લાગુ કરી તાળુ ઉઘાડી પારકુ દ્રવ્ય કે કાંઈ પણ વસ્તુ લેવી નહિ કોઈની પડી ગએલ વસ્તુ લેવી નહિ કન્યાના પૈસા લેવા નહિ કોઈના ક્ષેત્રમાથી ધણીની રજા સિવાય પોક, શાક કે ફળી વિગેરે લેવા નહિ ઇત્યાદિક× અન્ય પણ અનેક અન્યાયના કાર્યો છે તે સર્વેને સમજી તેનો ત્યાગ કરી ન્યાયથી દ્રવ્ય પેદા કરવુ કારણ અન્યાયથી મેળવેલુ દ્રવ્ય બહુ કાળ ટકતુ નથી કદાચિત્ પાપાનુબધી પુણ્યના યોગથી રહે, તો પણ દ્રવ્ય દાનાદિક શુભ કાર્યમા વપરાતુ નથી પણ પ્રાય તેનો દુર્વ્યય (કોરટ વિગેરેમા) થાય છે ન્યાયથી પેદા કરેલુ દ્રવ્ય ઉભય લોકમા હિતાવહ થાય છે

૨ શિષ્ટાચાર પ્રશસન —જ્ઞાન અને ક્રિયાવાલા ઉત્તમ પુરૂષોના સદ ચરણની પ્રશસા કરવી શિક્ષા પામે તે શિષ્ટ પુરૂષ, એટલે સદાચારમા રહેલા જ્ઞાનવૃદ્ધ પુરૂષોની પાસે રહી શુદ્ધ શિક્ષાને પ્રાપ્ત કરનાર મનુષ્યોનુ જે આચરણ તે શિષ્ટાચાર કહેવાય જેમકે—લોક નિંદા કરે તેવુ કાર્ય કરવુ નહિ, દીન દુખીનો ઉદ્ધાર કરવો, કરેલા ગુણને જાણવો, અને દાક્ષિણ્યપણુ કરવુ સર્વત્ર નિંદાનો ત્યાગ સજ્જન પુરૂષોની પ્રશસા કરવી આપત્તિમા દીન ન થવુ સપત્તિમા નમ્ર થવુ મધુર ભાષી થવુ વિવાદ કરવો નહિ એક સત્ય વચની થવુ નકામો ખર્ચ કરવો નહિ યોગ્ય સ્થાને ખર્ચ કરવો ધર્મ

× સટ્ટા કે તેજી મદી લગતી પેટી બીજાનુ દ્રવ્ય તથા એમ્નત્યુ માત કરી માલના ભાવો વધારી કમાવવુ તથા દુમાળ વિગેરેમા કે લડાઇ વિગેરેના પ્રસગમા કમાવવુ તે ધન પણ અન્યાયનુ ગણાય છે

કાર્યમા અપ્રમાદી રહેવુ સર્વસ્થાને ઔચિત્ય પાળવુ પ્રાણુ કઠગત હોય તો પણ નિંદિત કાર્યો કરવા નહિ ઇત્યાદિ શિષ્ટાચારની પ્રશસાપૂર્વક તે ગુણો ગ્રહણ કરવા

૩ સમાન કુળ, શીલવાલા અન્ય ગોત્રિય સાથે વિવાહ કરવો —શ્રી હેમચદ્રાચાર્યે યોગશાસ્ત્રમા* એક ગોત્રવાલા સાથે વિવાહ કરવાનો નિષેધ કરેલ છે જો સ્ત્રી–ભરતારનો ધર્મ એક હોય તો ધર્મ સબધી તકરાર ઉત્પન્ન થાય નહિ અને ધર્મકાર્યમા પરસ્પર સહાય કરે અને સમાધી રહે

૪ પાપ ભીરૂ —સર્વ પ્રકારના નિંદનીય કાર્યથી ડરવુ તેમા દ્યૂત (જુગાર), દારૂ, માસ, પરસ્ત્રીગમનાદિથી આ લોકમા નિંદા અને રાજ્યદડ થાય પરલોકમા નરકે જવુ પડે. અને મહારભ પરિગ્રહાદિથી પરલોકમા દુ ખ ભોગવવુ પડે, માટે તેવા કાર્યોથી ડરવુ

૫ દેશાચાર પાલન —ઘણા કાળથી રૂઢીથી (જ્ઞાતિ-બધારણથી) ચાલ્યા આવતા ભોજન, વસ્ત્ર, આભૂષણાદિ પ્રસિદ્ધ દેશાચારને મૂકીને જો વર્તે તો ત્યાના લોકો સાથે વિરોધ ઉપજે, માટે દેશાચાર પ્રમાણે વર્તવુ

૬ અવર્ણવવાદ ત્યાગ —કોઇનો પણ અવર્ણવવાદ ન બોલવો કારણ આત્મ પ્રશસા અને પરનિંદા કરવાથી નીચ ગોત્ર-કર્મ બધાય છે વળી રાજા, પ્રધાન, પુરોહિત, કોટવાલ વિગેરે જે બહુ લોકમાન્ય છે તેની નિંદા કરવાથી તો આ લોકમા પણ ધન તથા પ્રાણનો નાશ થાય છે, અને સાધુ, સાધ્વી,

* યોગશાસ્ત્રમા વિવાહના આઠ પ્રકાર બતાવેલ છે તેમા ચાર ધર્મ વિવાહ અને ચાર અધર્મ વિવાહ કહેલ છે

શ્રાવક, શ્રાવિકાની નિંદાથી ઘોર કર્મ બધાય છે માટે નિંદાનો સર્વથા ત્યાગ કરવો નિંદા એ મોટુ પાપ છે નિંદક માણસ કદાચ પણ સુખ પામતો નથી દેવ, ગુરૂ ને ધર્મની નિંદા કરનાર કોઈ દિવસે ઉંચે આવતા નથી અને વશ વિચ્છેદ થાય છે દારિદ્રપણુ આવે છે વિગેરે ઘણા અવગુણ થાય છે

૭ ઘણા દ્વારવાળા ઘરમા વસવુ નહિ—કારણ કે જે ઘરમા પેસવાના તથા નીકળવાના ઘણા દરવાજા હોય તો ચોર પ્રમુખને આવવાનું તથા સ્ત્રી પ્રમુખને ગેરવર્તણુક ચલાવવાનું સુગમ થાય માટે છિંડી રાખવી નહિ હવા અને અજવાસ એટલે તાપ પુષ્કળ આવે એવા ઘરમા રહેવુ

૮ અશુભ સ્થાનકવાળા ઘરમા વસવુ નહિ—જે ઘરની જમીનમા ઉધેઈ લાગેલી હોય જે ઘરની નીચે હાડકા તથા મુડદા દાટેલા હોય અગર મુડદા બાળેલા હોય, અથવા આસપાસમા વેશ્યા, જુગારી, કસાઈ વિગેરે ખરાબ લોકો વસતા હોય તેવા ઘરમા વસવુ નહિ જે ભૂમિમા ઘણી ધ્રો—દાભ ઉગેલ હોય, વળી શુભ વર્ણ, ગધવાળી માટી હોય, તથા પાડોશી ધર્મિષ્ઠ હોય તેવા સ્થાનમા વસવુ વળી અન્ય મતાવલબી ઓના પાડોશમા વસવાથી તેમના નુકશાનકારક આચારો આપણામા પ્રવેશ કરી જાય છે તે પછી ઘણો શ્રમ કર્યા થકી પણ નીકળતા નથી "વધારે વિસ્તાર વાસ્તુશાસ્ત્રથી જાણવો"

૯ અતિ ગુપ્ત સ્થાનમા રહેવુ નહિ—એવા સ્થાનમા રહેવાથી ગુણી પુરૂષને દાન દઈ શકાતું નથી વળી અગ્નિ, ચોર પ્રમુખના ઉપદ્રવ વખતે બીજાની મદદ ન મળવાથી જાન, માલ બચાવવા મહામુશ્કેલ થાય છે કારણ કે ગુપ્ત

ઘર જલદી શોધી શકાતુ નથી માટે અતિ ગુપ્ત સ્થાનમા ન રહેવુ

૧૦ અતિ પ્રગટ સ્થાનકે ન વસવુ —અતિ જાહેર સ્થાન-ચોક વિગેરેમા ઘર હોય તો સ્ત્રીવર્ગ મર્યાદા સાચવી શકે નહિ. વળી ત્યા ઘોઘાટ બહુ થતો હોવાથી સ્થિરચિત્તે કોઈ કાર્ય પણ થઈ શકતુ નથી

૧૧ સત્સગ કરવો —આ લોક તથા પરલોકમા હિત-કારક પ્રવૃત્તિના કરનાર જે સત પુરૂષો તેનો સમાગમ કરવો. કારણ તેવા પુરૂષના સમાગમથી સદાચારી થવાય છે, પણ જુગારી, વ્યભિચારી, વિશ્વાસઘાતી અને અપ્રમાણિક પુરૂષોનો સગ કદી પણ કરવો નહિ.

૧૨ વડીલોની આજ્ઞામા રહેવુ —માતા પિતા વિગેરે વડીલોને પ્રણામ કરવા તેમા પણ માત પિતાને તો ત્રણ કાળ પ્રણામ કરવા, પાદ પૂજન કરવુ પરદેશ જતી વખતે વિનયપૂર્વક તેમને નમસ્કાર કરી આજ્ઞા માગવી માતા-પિતા વૃદ્ધ થયા હોય તો તેને સ્નાન, ભોજનાદિ સર્વ વસ્તુની જોગવાઈ પોતે કરી આપવી, તેઓને જમાડી પોતે જમવુ, માત પિતાના ઉપકારનો બદલો કોઈ રીતે પણ વાળી શકાતો નથી મહાવીર પ્રભુ પોતે જ માતા પિતાની ભક્તિથી પ્રેરાઈને માતા પિતા જીવતા હોય ત્યા સુધી મારે દીક્ષા લેવી નહિ એવો અભિગ્રહ લીધેલ હતો વળી શ્રી સ્થાનાગ સૂત્રના ત્રીજા સ્થાનમા માતા પિતાનો ઉપકાર તેઓને ધર્મમા જોડવાથી જ વળે છે એમ કહેલ છે, તેમા પણ પિતા કરતા માતાનો ઘણો જ ઉપકાર છે, કારણ કે માતાએ નવ માસ

સુધી ઉદરમા ધારણ કરી ભાર વહન કરેલ છે એટલુ જ નહિ પણ મળ મૂત્રાદિ મલીન વસ્તુઓનું વાર'વાર પ્રક્ષાલન ઘણા પ્રેમથી કરેલ છે, માટે માતા પિતાનો ઉપકાર ભૂલી શકાય જ નહિ કદાચ તેઓ કટુ વચન બોલે તો સહન કરવુ, તેમ અયોગ્ય વર્તન આચરવા કહે તો પણ તેઓને વિનયપૂર્વક સમજાવવુ પણ ક્રોધ કરવો નહિ તેઓ ધર્મ માર્ગના અજાણુ હોય તો તેઓને ધર્મમા જોડવા જે દુષ્ટ હોય, અકૃતપુણ્ય કે અજ્ઞાની હોય તેજ માતા પિતાને અવગણે, તેના ઉપકારને ભૂલીજાય "કવિ દલપતરામે પોતાની બનાવેલી કવિતામા માતા પિતાના ગુણના વખાણુ કીધા છે, તે ખ્યાલમા રાખવાના છે"

૧૩ ઉપદ્રવવાલા સ્થાનને તજવુ —સ્વચક્ર એટલે પોતાના રાજાનો અને પરચક્ર એટલે વૈરીરાજાનો, દુષ્કાલનો તથા મરકીનો જ્યા ભય હોય તેવા સ્થાનમા રહેવુ નહિ કારણ ત્યા રહેવાથી ધર્મ, અર્થ તથા શરીરનો પણ નાશ થાય છે અને આ ભવ તથા પરભવ પણ બગડે છે કહ્યુ છે કે—દુષ્ટ ધરતી—જમીન દેવતા પણ તજે છે પોતાના આત્મહિતની ખાતર ગામ, કુટુબાદિ પણ તજવું

૧૪ પેદાશના પ્રમાણમા વ્યય કરવુ —પોતાની કમાણીના ચાર વિભાગ કરવા તેમાથી એક ભાગ ભડારમા નાખવો બીજો ભાગ વ્યાપારમા, ત્રીજો ભાગ પોતાના તથા કુટુબના ભરણુ પોષણ માટે રાખવો અને ચોથો ભાગ ધર્મકાર્યમા વાપરવો જો શક્તિ હોય ને પેદાશ ઘણી હોય તો ધર્મમા વિશેષ વાપરવો અને પેદાશ ઓછી હોય તો છઠ્ઠો ભાગ, દશમો ભાગ અથવા શક્તિ મુજબ વાપરવો, પણ શક્તિ ઉપરાત

વાપરવો નહિં જો બહુ જ ઓછી શક્તિ હોય તો અને મુશ્કેલીથી ઉદરપોષણ થતું હોય તો ધર્મ કાર્યની અનુમોદના કરવી અને બીજાને ધર્મમા પ્રેરણા કરવી ધર્મકાર્ય કરાવવા પણ લોકોમા નિંદા થાય એમ ધર્માધ થઈ અથવા રાગાધ થઈને પેદાશથી ખરચ વધારે કરવુ નહિં

૧૫ દ્રવ્યને અનુસારે પહેરવેશ રાખવો –ધન થોડુ હોય તો ધનવાન જેવા વસ્ત્રાભૂષણ પહેરવા નહિં અને ઘણું દ્રવ્ય હોય તો કગાલના જેવા વસ્ત્રાભૂષણ ધારણ કરવા નહિં કારણ કે તેથી લોકોમા લઘુતા, હેલના થાય છે વળી ઉદ્ભટ વેશ પહેરવો નહિં વયને અનુસારે તથા દેશ, કાલ, જાતિ આદિને ઉચિત વેષ ધારણ કરવો જે માણસ દ્રવ્યવાન હોય છતા પણ કૃપણપણાથી ઉચિત વેશ પહેરતો નથી તેની લોકોમા હાસી થાય છે એટલુ જ નહિં પણ તે માણસ ધર્મનો અધિકારી પણ થતો નથી જે માણસ ઔદાર્યથી (લોભવૃત્તિ વિના) રહે છે તે ગણવા નહિં

૧૬ બુદ્ધિના આઠ ગુણો ધારણ કરવા–

यत —

शुश्रुषा[१] श्रवण[२] चैव, गृह्ण[३] धारण[४] तथा ।

उहा[५]पोहो[६]र्थ[७] विज्ञान, तत्त्वज्ञान[८] च धी गुणा ॥ १ ॥

અર્થ –૧ શુશ્રુષા એટલે શાસ્ત્ર સાભળવાની ઇચ્છા ૨ શ્રવણ એટલે શાસ્ત્ર સાભળવુ ૩ ગૃહણ–એટલે શાસ્ત્રોના અર્થોનું ગ્રહણ કરવુ ૪ ધારણા–એટલે ધારી રાખવું ૫ ઉહ એટલે જાણેલા અર્થનું અવલબન લઈ તેમા તર્ક કરવો ૬ અપોહ એટલે ઉક્તિ, યુક્તિથી વિશેષ જ્ઞાન મેળવવું ૭

અર્થવિજ્ઞાન એટલે ઉહાપોહથી નિસ્દેહ થવું ૮ તત્ત્વજ્ઞાન એટલે અમુક વસ્તુ આમજ છે એવો નિશ્ચય થવો પૂર્વોક્ત બુદ્ધિના આઠ ગુણો સહિત ધર્મશાસ્ત્ર સાભળવુ

૧૭ અજીર્ણે ભોજન ત્યાગ—જ્યા સુધી પહેલા ખાધેલો આહાર પકવ થયો ન હોય ત્યા સુધી બીજુ કઈ ખાવુ નહિ એટલે ભોજન કરવુ નહિ આત્રેય ઋષિએ સર્વ વૈદ્યક શાસ્ત્રોનો સાર એકજ પદમા કહ્યો છે કે—'जीर्णभोजन मात्रेय' તથા 'अजीर्ण प्रभवारोगा' અજીર્ણમા ભોજન કરવાથી રોગોની ઉત્પત્તિ થાય છે અજીર્ણના છ લક્ષણો કે ૧ મળનો દુર્ગંધ ૨ પવનનો દુર્ગંધ ૩ વિષ્ટાનો અભેદ ૪ ગાત્રનું ગૌરવપણું ૫ અરૂચી થવી ૬ અશુદ્ધ ઉડકાર એ છ અજીર્ણના ચિન્હો જાણવા જીહ્વાની લાલચે વધારે ખાવાથી અજીર્ણ, પેટશૂળ, વિગેરે રોગો થાય છે, માટે જ શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે—મિતાહારી થવુ હમેશા સાત્વિક ભોજન લેવુ રાજસ કે તામસ આહાર લેવાથી પ્રકૃતિ બગડે છે

૧૮ અવસરે ભોજન કરવુ—જ્યારે જઠરાગ્નિ પ્રદીપ્ત થાય ત્યારે નિયમિત સાદુ ભોજન કરવુ રોગ ઉત્પન્ન થાય તેવી વસ્તુ ખાવી નહિં, તથા પ્રકૃતિથી વિરૂદ્ધ ભોજન કરવુ નહિં નિયમિત વખત ચૂકવો નહિં.

અકાલે (ગમે) જમવું નહિં. ખરેખર ભૂખ લાગે ત્યારે સાદુ ભોજન અમૃત જેવુ કાર્ય કરે છે, ને ક્ષુધા વિના અમૃત સમાન ભોજન પણ નુકશાન કરે છે વળી ઘણો વખત થઈ જવાથી બળની હાનિ થાય છે માટે નિયમિત જમવુ

૧૯ ધર્મ અર્થ ને કામ એ ત્રણુ વર્ગ પરમ્પર અવિ રોધપણે સાધવા. જે પુરૂષ એ ત્રણુ વર્ગ સાધી શકતો નથી તેનું જીવન પશુતુલ્ય છે ગૃહસ્થાવસ્થામા ધર્મના ટાઇમે ધર્મ, પૈસા પ્રાપ્ત કરવાના ટાઇમે પૈસા પેદા કરવા, અને ભોગ ઉપભોગને ટાઇમે તેમા તત્પર રહેવું માટે નિયમિત ટાઇમ બાંધી રાખવો તેમા ધર્મની પ્રાધાન્યતા છે જો અર્થ ચૂકયા તો હરકત નહિ પણુ ધર્મથી ચૂકવું નહિ. કારણુ અર્થ, કામની પ્રાપ્તિ પણુ ધર્મથીજ થાય છે વળી કામથી ચૂકયા તો વાધો નહિ પણુ અર્થથી ચૂકવુ નહિ. એમ ઉત્તરોત્તર વિવેક સમજવો

અર્થ, કામને ઓળગી કેવળ ધર્મ સેવવુ તે મુનિઓને યોગ્ય છે પણુ ગૃહસ્થને યોગ્ય નથી, કારણુ-દ્રવ્ય સિવાય ગૃહસ્થાવાસ ચાલે નહિ કરજ થઈ જવાથી જગતમા નિંદા થાય ને ધર્મથી પણુ ભ્રષ્ટ થાય પહેલા બોલમા કહ્યુ છે તે પ્રમાણે દ્રવ્ય પેદા કરીને તેમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ભાગલા પાડવા, તેથી વ્યવહારમા ખપેલ પહોચે નહિ ગૃહસ્થપણામા રહ્યા છતા જે વ્યવહારકુશળ થતો નથી તે પશુતુલ્ય ગણાય

૨૦ અતિથિ, સાધુ તથા દીનને દાન દેવુ-જેઓએ પર્વાદિ તિથિઓનો ત્યાગ કર્યો છે એવા મુનિઓ તે અતિથિ અને ઉત્તમ આચારમા રક્ત તે સાધુ તથા જેની શક્તિ ક્ષિણુ થઈ ગઈ હોય તે દીન તેને યથોચિત દાન દેવુ તેમા પણુ મુનિ-સાધુને ભક્તિથી ગૌરવપૂર્વક સુપાત્ર બુદ્ધિએ દાન દેવુ

અભ્યાગતનો ઉચિતતાએ ભોજનાદિથી સત્કાર કરવો દીન-અનાથને અનુકંપા બુદ્ધિથી ગર્વ રહિત દાન દેવુ કોઈ પણ ભિક્ષુ આગણે માગવા આવે તેને ખાલી હાથે પાછો વાળવો નહિ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે આપવુ પાત્રાપાત્રનો વિચાર કરી ઉચિત દાન આપવુ

૨૧ કદાગ્રહ રહિત થવુ —મધ્યસ્થ બુદ્ધિ ધારણ કરવી. ખોટી હઠ, કદાગ્રહ કરવો નહિ હઠાગ્રહ કરવાથી માણસોમા નિંદનિક થવાય છે એટલુજ નહિ પણ કોઈ કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી કદાગ્રહી માણસ કોઈ વખત પણ પોતાનું કે પરનું ભલુ કરી શકતો નથી ખોટો હઠ પકડવાથી લાજને ધક્કો લાગે છે, લોકોની નિંદા સાભળવી પડે છે, સપ હોય ત્યા કુસપ થાય છે, મિત્રો દુશ્મન થાય છે, સજ્જનો ધિક્કારે છે, અનેક જાતિના દુખો ભોગવવા પડે છે, બુદ્ધિ (ડાહ્યાપણું) નાશ થાય છે, કોઈ પણ માણસ તેનો સંગ કરતો નથી, માટે કદાગ્રહથી સદા દૂર રહેવુ

૨૨ ગુણ પક્ષપાત —ગુણીજનનો પક્ષપાત કરવો, એટલે સજ્જનતા, દાક્ષિણ્ય, ઉદારતા, સ્થિરતા, પ્રિયવચનપણું ઇત્યાદિ પોતાને તથા પરને ઉપકાર કરનારા ગુણવાન પુરૂષોનું બહુમાન કરવુ તેઓને સહાયતા કરવી ગુણવાન્ પુરૂષોનું બહુમાન વિગેરે કરવાથી આપણામા પણ તેવા ગુણ પ્રગટ થઈ શકે એવી ભાવનાને પુષ્ટી કરવાનો માર્ગ ખુલ્લો થઈ શકે છે, અને સસર્ગ કરવાથી તેવા ગુણો પ્રગટ થઈ શકે છે માટે હમેશા ગુણો પોતાનામા પ્રગટ કરવા ગુણી પુરૂષોનો સગ શોધી તે પ્રમાણેના ગુણો પોતાનામા પ્રગટાવવા

૨૩ નિષિદ્ધ દેશકાલ પ્રવૃત્તિ ત્યાગ –જે દેશમા જવાથી ધર્મનો નાશ થતો હોય તથા શાસ્ત્રકાર કે રાજા પ્રમુખે મનાઈ કરેલા દેશમા જવુ નહિ તથા જે કાલમા જે કાર્ય કરવાની શાસ્ત્રકારે કે રાજા પ્રમુખે મનાઇ કરી હોય તે કાળે તે કાર્ય કરવુ નહિ જેમકે–ઉનાળે ખેતી કરે તો થાય નહિ, ચોમાસામા શીત ભોજન પચે નહિ, સમુદ્રની સફર કરવાથી દેહને હાનિ થાય (બધાના માટે નહિ) પોતાનું બળ, શક્તિ તપાસીને કામ કરવુ જેથી કોઇ જાતનુ નુકશાન ન થાય શક્તિ ઉપરાન્ત કામ કરવાથી નુકશાન થાય છે જેમકે–રાજાના હુકમને ન માનવાથી જેલ, દડ કે પ્રાણનાશ થાય છે અને અનાર્ય દેશમા જવાથી ધર્મભ્રષ્ટ થવા સાથે અનેક દુ ખો ભોગ વવા પડે છે

૨૪ વ્રતસ્થ જ્ઞાન વૃદ્ધોનો પૂજક –વ્રતને વિષે સ્થિરચિત્ત વાલા અને વસ્તુ તત્ત્વના જાણકાર પુરૂષોની સેવા કરવી, ઓલાવવુ, આદર, માન આપવુ, આસન આપવુ અને તેઓ દ્વારા જ્ઞાન સપાદન કરવુ જ્ઞાન એ ત્રીજુ લોચન છે માટે કોઈ પણ પાસેથી પોતાને અનુકૂળ એવુ જ્ઞાન મેળવવુ જ્ઞાનવાન્ પુરૂષ આખા લોકમા પૂજાય છે માટે જ્ઞાની, જ્ઞાન આપનાર ને જ્ઞાન એ ત્રણેની ઉપાસના કરવાથી જ્ઞાનની અત રાય તૂટે છે સદ્જ્ઞાનનો ઉદય થવાથી બુદ્ધિ સારી થાય છે તેથી હમેશા જ્ઞાન સપાદન કરવુ

૨૫ પોષ્ય પોષક –માતા, પિતા, સ્ત્રી, પુત્ર, પરિવાર આદિ પોષણ કરવા યોગ્ય સ્વ કુટુબનું આહાર, વસ્ત્રાદિથી ભરણપોષણ કરવુ

૨૬ દીર્ઘદર્શી —કાર્યારભ કરતી વખતે ભવિષ્ય કાલના શુભાશુભ પરિણામનો વિચાર કરવો કારણ કે, જે માણસ વિચાર્યા વિના ઉતાવળથી આધળી દોડ કરે તે અવશ્ય સ્ખલના પામે છે એટલુ જ નહિ પણ લોકોમા હાસીપાત્ર બને છે અને અતે ઘણો પશ્ચાત્તાપ કરવો પડે છે, દુ ખો ભોગવવા પડે છે જે માણસ બીજાના કહ્યા પ્રમાણે ઉલટે માર્ગે ચડી જાય છે, તેના કહેવાનો અર્થ ન સમજવાથી પોતાના માથે દુ ખ વ્હોરી લે છે, તે માણસ મૂર્ખ કહેવાય છે કેટલાક માણસો બીજાને ડાહ્યા લાગે છે પણ પોતે અકાર્ય કરે છે કે વગર વિચાર્યું કામ કરે છે છતા પણ લોકોમા ડાહ્યા પણાનો ડોળ ઓછો ન થાય એમ વર્તે છે એવા કપટીઓનુ જ્યારે પોકળ ખૂલ્લુ થાય છતા પણ જે એના સગને તજતો નથી તે વધારે મૂર્ખ કહેવાય છે

૨૭ વિશેષજ્ઞ—પોતાના અને પરના કાર્યના અને અકાર્યના અત નો જાણનાર અથવા વસ્તુના તથા પોતાના ગુણ દોષને જાણનાર થવુ જે વ્યક્તિ બીજાના અવગુણને જુએ છે તે અધ પોતાના દોષોને જોઇ શકતો નથી કેટલાકો રાગાધ હોય છે, કેટલાકો વિષયાધ હોય છે, કેટલાકો મોહાધ હોય છે એવા આધળાઓ હમેશા કાક વૃત્તિવાળા હોય છે એવા પુરૂષો કરતા પણ દુષ્ટ વૃત્તિવાળા વધારે ભયંકર હોય છે તેઓ ઉપરથી સારા દેખાય છે પણ અતરમા હલાહલ–વિષ જેવા હોય છે તેવા ન થવુ

૨૮ લોકવલ્લભ—પોતાના વિનયાદિ ગુણવડે લોકને પ્રિય થવુ જે લોકપ્રિય ન હોય તે પોતાને નુકશાન કરે છે, અને તેના ધર્માનુષ્ઠાનની અન્યલોકો નિંદા કરે છે, તેથી બીજાને

ઓધીલાભના નાશનો હેતુભૂત થાય છે, માટે લોકપ્રિય થવુ, પણ અનીતિથી કે ધર્મ વિરૂદ્ધ આચરણ કરી લોકપ્રિય થવુ નહિં એ તત્ત્વ છે કેટલાકોનો સ્વભાવ અતડાપણે રહેવાનો હોય છે તે વિના કારણે અતડા રહે છે, એવા કોઇને પણ ગમતા નથી કેટલાકો અભિમાની હોય છે તે એમ સમજતા હોય છે કે બધાયે મારા પાસે પોતાની મેળે આવશે, હુ શા માટે નમતુ આપુ ? એવા પુરૂષો પણ પોતાના દુશ્મન બને છે કેટલાકો પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા અથવા મોટાઇ મેળવવા લોકોને વલ્લભ થવાનો પ્રયાસ કરે છે અને અજાણ લોકો તેના ડાગમા અજાઇ જાય છે, તેના ગુણ કીર્ત્તન ગાય છે, પણ તેથી વિશ્વાસ ન કરતા તેના અતરના ગુણ દોષો જોવા સારૂ સસર્ગમા આવવુ પણ નિંદા ન કરવી ખરી રીતે લોકપ્રિય તેજ થાય છે, જે હમેશા પરોપકાર નિસ્વાર્થ બુદ્ધિથી કરે છે માટે આવા પ્રકારના લોકવલ્લભ થવાનો પ્રયાસ કરવો

૨૯ લજ્જાલુ—લજ્જાવાન્ પુરૂષ પોતાનો પ્રાણ જાય તો પણ અકાર્ય કરતો નથી તેમ પોતાની સત્ય પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ કરે છે લજ્જા એ પાપથી બચાવે છે લોકોને બતાવવા ખાતર લજ્જાવાન થવુ તે હોકટતું છે, કારણ કે વેશ્યા પણ ઘણી લજ્જા રાખે છે અધર્મ—અકાર્ય કરનાર પણ લોકો પાસે લજ્જાનુ લાગે છે દુષ્ટ લોકો પણ પોતાનું વચન પાલના સારૂ મરી ફિટે છે દરેક માણસને પોતાની લીધેલ પ્રતિજ્ઞા સત્ય લાગે છે પણ તે સત્ય જ હોય એમ નથી સત્ય પ્રતિજ્ઞા એ જ કહેવાય જે આજે મારે અમૂક ધર્મનું કામ કરવુ છે, સત્ય બોલવુ છે, ચોરી નથી કરવી, કોઇ ઉપર ક્રોધ નથી

કરવો, કોઈને પીડા થાય એવુ વર્તનજ નથી કરવુ ઈત્યાદિ પ્રતિજ્ઞાઓ તેમજ વ્યવહાર શુદ્ધિની પ્રતિજ્ઞાઓ જ સત્ય ગણાય છે પ્રતિજ્ઞાભગ કરતા લજ્જા આવે તેજ પાપથી બચાવે છે માટે લજ્જાલુ થવુ

૩૦ વિનયવત થવુ —દેવ, ગુરૂ, સુશ્રાવક, કુટુબી, શિક્ષક, રાજા, પ્રધાન, શેઠ, શાહુકાર જે કોઇ ગુણે કરી, ધને કરી, વયે કરી, પદવીએ કરી અધિક હોય તે સર્વેનો યથોચિત વિનય કરવો.

ધન, વય અને પદવી કરતા જેનામા ગુણ હોય તે પછી નિર્ધન હોય, અવસ્થાએ નાનો હોય, અને કોઇ જાતની પદવી નજ હોય છતા પણ વિનય કરવો, પણ જે દ્રવ્યના મદથી ઉન્મદ હોય, અહકારી હોય તેવાનો વિનય કરવાથી બન્નેને નુકશાનકર્તા થાય છે, માટે એવાને સમજાવવું જોઇએ. તે જો ન સમજે તો તેનો સગ તજી દેવો જોઇએ જેથી તેનો મદ ઉતરી જાય પછી તેને સીધે માર્ગે દોરવાથી સામાનું અને પોતાનુ ભલુ થાય છે તેવી જ રીતે વય અને પદવીવાલાના માટે પણ જાણવુ તેમા માતાપિતા અને પોતાના કોઇપણ ઉપકારીની વાત નોખી (અલગ) છે તેને પણ એવા પ્રકારનુ ભૂત ભરાયું હોય કે ઉલટે માર્ગે જતા હોય તેને વિનયથી સમજાવવુ ન સમજે તો તેનાથી અલગ થઇ જવું પણ અતરનો પ્રેમ ઘટાડવો નહિ કામ પડયે કામ આવવુ દુષ્ટવૃત્તિવાલા ધનવાન્, વયવાન્ કે પદવીવાન્ હોય તેવાની સાન ઠેકાણે લાવવા ચૂકવુ નહિ, કારણકે તેથી

નુકશાન કરતા નફો વધારે છે, તે પણ શુભ અભિલાષથી, દુષ્ટ-વૃત્તિથી નહિ

૩૧ દયાલુ –દુખી મનુષ્ય અગર પશુ વિગેરે પ્રાણિઓને દુખમાથી છોડાવવા કારણ ધર્મનુ મૂળ દયા છે જેમ બને તેમ હિંસાનુ કામ કરવુ નહિ આ દુનીયામા કેટલાકો મનથી, વચનથી, કાયાથી, દ્રવ્યથી, સ્ત્રીથી, પુત્ર–પરિવારથી તેમજ અનેક રીતે દુખી હોય છે ત્યારે એવા દુખીઓને કેવી રીતે દુખમાથી છોડાવવા? કારણ કે બધા દુખોથી છોડાવવા ચક્રવર્તી કે તીર્થંકર પણ સમર્થ નથી ત્યારે તેમા વિવેકની જરૂર છે કારણ કે સમજપૂર્વક જે કાર્ય કરાય છે તેમા પશ્ચાત્ પડવાનો વખત આવતો નથી દયા કોની અને કેવી રીતે કરવી તે પણ સમજવુ જોઈએ દયા કરતા અદયા ન થાય તેનો ખ્યાલ કરવો જેથી લોકોમા હાસી અને પોતાને નુકશાન ન થાય

૩૨ સૌમ્ય –હમેશા શાત આકૃતિ (પ્રકૃતિ) રાખવી કારણ ક્રૂર માણસ લોકોને ઉદ્વેગનુ કારણ થાય છે

૩૩ છ અતરગ વૈરીને જીતવા –કામ[૧], ક્રોધ[૨], લોભ[૩], માન[૪], મદ[૫], ને હર્ષ[૬]

૧ કામ –એટલે સ્ત્રીસેવા, પરસ્ત્રીનો સર્વથા ત્યાગ કરવો પોતાની સ્ત્રીનુ પણ જેમ રોગાર્ત્ત પુરૂષ ઔષધસેવન કરે તેમ ઋતુસ્નાનને અવસરે કેવલ ચિત્તની ઉપાધિ ટાલવા નિમિત્તે સેવન કરે ભાવના તો છોડવાની કરે, પણ શ્વાનની પેઠે નિરતર અથવા એક રાતમા ઘણી વખત સ્ત્રીસગ ન

કરે. નિત્ય સ્ત્રી સેવવાથી પોતાનુ તથા સ્ત્રીનું શરીર દુર્બલ થાય છે વળી એવી કુટેવના લીધે સ્ત્રીના વિરહમા પરસ્ત્રી સેવનની ઈચ્છા થાય છે દુનીયામા પ્રાય લઘુતા થાય છે રાજા દડ આપે છે, અને પરભવમા નરકે જવુ પડે છે, માટે જેમ બને તેમ મનને કાબુમા રાખી કામ જીતનો

૨ ક્રોધ—ક્રોધી ઉપર પણ ગુન્હો કરવો નહિં સર્વ પ્રાણી ઉપર સમભાવ ધારણ કરવો ક્રોધ કરવાથી દેશે ઉણી ક્રોડપુર્વ સુધી પાળેલા સયમનું ફળ જાય છે, અને દુર્ગતિમા જવુ પડે છે હળાહળ વિષ ખાધુ હોય તો એકવાર મૃત્યુ થાય છે પણ ક્રોધરૂપ હળાહળ ઝેરથી અનત જન્મ મરણો પ્રાપ્ત થાય છે, માટે ક્ષમાગુણ ધારણ કરી ક્રોધ જીતનો

૩ લોભ—લોભી મનુષ્યનું ચિત્ત નિરતર ચિંતાગ્રસ્ત રહે છે તેને ખીલકુલ શાતિ હોતી નથી લોભવશ પ્રાણી ન કરવા યોગ્ય કૃત્યો કરે છે લોભ એ પાપનો બાપ અને સર્વ વિનાશનુ મૂળ છે લોભી મનુષ્યની આ લોકમા હેલના થાય છે, અને પરલોકમા ઘણા દુખો ભોગવવા પડે છે, માટે જે અવસરે જેટલુ મળે તેટલામા સતોષ માનવો નીતિથી ઉદ્યમ કરવો કારણ લક્ષ્મી પૂર્વોપાર્જીત પુણ્યને અનુસારે મળે છે, એમ વિચારી પુણ્યકાર્ય કરવા અને સતોષવૃત્તિ વડે લોભને જીતનો

૪ માન—અભિમાની પુરૂષની જગતમા લઘુતા થાય છે ગુરૂનો અને વડીલોનો વિનય પણ કરતો નથી વિદ્યાકળા આવડતી નથી મનુષ્ય ભવ પામ્યા છતા ધર્મ સાધી શકતો નથી, માટે વિનય ગુણ ધારણ કરી માન જીતવો

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના પ્રથમ અધ્યાયમા વિનય સર્વ ગુણનું મૂળ છે એમ કહ્યુ છે

૫ મદ–મદ આઠ પ્રકારના છે ૧ જાતિમદ ૨ કુલમદ– ૩ બલમદ ૪ રૂપમદ ૫ ઐશ્વર્યમદ (ઋદ્ધિમદ) ૬ લાભમદ ૭ તપમદ ૮ શ્રુતમદ

૧ જાતિનો મદ કરવાથી હરિકેશી મુનિની જેમ નીચ જાતિમા ઉપન્ન થાય

૨ કુલનો મદ કરવાથી વીરપ્રભુનો જીવ–મારિચીની જેમ નીચ ગોત્ર બાધે

૩ બલનો મદ કરવાથી નિર્બલ થાય છે અને શ્રેણિક રાજાની પેઠે નરકમા જવુ પડે છે

૪ રૂપમદ કરવાથી સનતકુમાર ચક્રિની જેમ તતક્ષણ રૂપનો નાશ થાય છે શરીર રોગાક્રાંત થાય છે

૫ ઐશ્વર્ય કે ધનનો મદ કરવાથી પર ભવમા તેની હાની થાય છે અને દશાર્ણભદ્રના જેમ ઇંદ્રની ઋદ્ધિ દેખી ગ્લાની ઉપન્ન થાય છે (તેણે તો સયમ લઇને માન નાખ્યો)

૬ લાભમદ કરવાથી લાભાન્તરાય કર્મ બધાય છે અને સુભૂમ ચક્રિની જેમ સર્વે નાશ થાય છે

૭ તપ મદ કરવાથી કુરગડુક મુનિની જેમ તપશ્ચર્યાનો અતરાય થાય છે કુરગડુ મુનિએ પૂર્વ ભવમા તપ મદ કર્યો હતો જેથી પોરસી પચખાણ પણ કરી શકતા ન હતા

૮ શ્રુત–જ્ઞાનનો મદ કરવાથી સ્થૂલિભદ્ર મુનિની જેમ નવિન શ્રુતના લાભની હાની થાય છે વળી વિદ્યાનો અભિમાની પુરૂષ પોતાથી અધિક ગુણી પુરૂષનું બહુમાન કરી

શક્તો નથી તેમ પ્રશ્નાદિ પુછીને સંદેહનું નિરાકરણ કરી શકતો નથી નવીન જ્ઞાન મેળવી શકતો નથી, અને પ્રાપ્ત કરેલા જ્ઞાનને પણ આખર ગુમાવે છે માટે વિવેકી પુરૂષોએ વિદ્યામદ કરવો નહિ, નમ્ર થવુ એ આઠ મદ પૂર્ણ થયા

૬ હર્ષ-કોઈપણ કાર્યમા અત્યંત હર્ષ ધારણ કરવો નહિ. હર્ષ કરવાથી ગર્વ આવતા વાર લાગતી નથી આ સંસારમા સર્વ વસ્તુ ક્ષણિક છે આ શરીર આજે નિરોગી દેખાય છે અને આવતી કાલે વ્યાધિગ્રસ્ત થઇ જાય છે લક્ષ્મી ચપળ છે આજે જે ઘરમા લક્ષ્મીનો વાસો છે તે ઘરમા બીજે દિવસે ભૂતોનો વાસ થાય છે માટે અસ્થિર વસ્તુઓમા આનંદિત થવુ નહિ

કદાચ પૂર્વકૃત પુણ્યના ઉદયથી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થઈ હોય તો તેનો સદુપયોગ કરવો પણ અત્યંત હર્ષિત થવુ નહિ એમ વસ્તુના સ્વરૂપનુ ચિંતવન કરી હર્ષનો જય કરવો (એ ૩૩ મા બોલમા ષટ્ રિપુ જીતવા કહ્યા છે)

૮ હવે ૩૪ મો-કૃતજ્ઞતા-પોતાને કોઈએ કાંઈ પણ ઉપકાર કરેલો હોય તો તેના ગુણને કદી પણ ભુલવો નહિ અને સમય આવ્યે તેના ઉપકારનો બદલો વાળવો.

૩૫ ઈંદ્રિયોને વશ રાખવી-ઈંદ્રિયોને મોકળી રાખવાથી આ લોકમા પણ બહુ નુકશાન થાય છે ઈંદ્રિયો પાચ, તેના ૨૩ વિષયો છે તેમા

૧ સ્પર્શેન્દ્રિયના સુખની ઇચ્છાવી હાથી બંધનમા પડે છે

૨ રસનેંદ્રિયની લોલુપતાથી માછલાઓનો નાશ થાય છે

૩ ઘ્રાણેંદ્રિયના વશથી ભ્રમરાઓ કમળ ઉપર બેસે છે

અને સૂર્યાસ્ત થયે કમળ બીડાઈ જવાથી તેઓ અદર ગોંધાઈ રહે છે અને દુખી થાય છે

૪ ચક્ષુર્િંદ્રિયના વિષયથી પતગીઆઓ દીપ શિખામા મોહિત થઇ ભસ્મીભૂત થાય છે

૫ શ્રોતેંદ્રિયના અભિલાષથી મૃગલાઓ પારધીઓના પાશમા સપડાય છે એમ એક-એક ઈંદ્રિયના વિષયમા લુબ્ધ થવાથી પ્રાણ ગુમાવે છે, ત્યાં પાચે ઈંદ્રિયોમા લુબ્ધ થનાર પ્રાણીને જે દુખ ભોગવવા પડે તેનું વર્ણન તો જ્ઞાની મહારાજ જ કરી શકે માટે યથાશક્તિ ઈંદ્રિયો ઉપર કાબુ મેળવો ઉપરોક્ત માર્ગાનુસારીના પાત્રીસ ગુણો જે પુરૂષમા હોય તે પુરૂષ ધર્મને યોગ્ય જાણવો. અને તે પુરૂષને ભક્ષાભક્ષનો વિચાર હોય છે તે કદી પણ અભક્ષ્ય વસ્તુનું ભક્ષણ કરતો નથી, અભક્ષ્ય ૨૨ છે

અભક્ષ્યનુ સ્વરૂપ

૧ ઉબરના ફ્લ ૨ વડના ફ્લ (ટેટા) ૩ કઠુબરના ફ્લ ૪ પીપળાના ફ્લ. ૫ પીપરીના ફ્લ એ પાચ પચુબરમા અસખ્યાતા ત્રસ જીવો હોય છે, માટે ત્યાજ્ય છે ૬ મદ્ય ૭ માસ ૮ મધ ૯ માખણ એ ચાર મહા વિગય કહેવાય છે એમા સમયે સમયે અસખ્યાતા ત્રસ જીવોની ઉત્પત્તિ અને નાશ થાય છે ૧૦ હિમ તે બરફ ૧૧ સર્વ જાતિના વિષ, અફીણ પ્રમુખ ૧૨ કરા તે વરસાદનો કાચો ગર્ભ પડે છે તે, ૧૩ માટી-મમણુ માટી જે ખાવાથી પાડુ પ્રમુખ રોગની ઉત્પત્તિ થાય છે અને અસખ્ય જીવોની હાનિ થાય

છે ૧૪ રાત્રિ ભોજન–મહા દોષનું કારણ છે વળી અધારામા ખાવું તથા સાકડા મુખવાલા પદાર્થમાથી નિરીક્ષણ કર્યા સિવાય ખાવુ તે પણ દોષવાળુ છે ૧૫ બહુ બીજવાળા ફલ–જેમા પડદો ન હોય તે ૧૬ અનત કાય–જેના ૩૨ ભેદ છે ત આગળ કહેવાશે. ૧૭ સધાનક–બોળાનું ઘણા કાળનું અથાણું ૧૮ ગોલવડા–કઠોરમા કાચુ ગોરસ–દુધ, દહીં કે છાશ ભલવાથી તુરત જીવો ઉપજે છે ૧૯ વેંગણ–રીંગણા–તેની ટોપીમા ત્રસ જીવો છે વળી કામોત્તજક ને બહુ બીજ છે ૨૦ અજાણ્યા ફલ–જે ફલ કે ફૂલનુ નામ નીશાન જાણતા ન હોઇએ તે ન ખાવા કારણ કે કદાચ કિંપાક ફલની માફક દેખાવમા રૂડા હોય પણ પ્રાણઘાતક થાય છે ૨૧ તુચ્છ ફલ–જેમા ખાવુ થોડુ અને નાખવુ ઘણું હોય તેવા ફલો જેવા કે–જાબુ, બોર, કરમદા વિગેરે ૨૨ ચલીત રસ–જે વસ્તુના વર્ણ, ગધ, રસ, સ્પર્શ, બદલી ગયા હોય તે જેમ રાધેલુ કઠોળ પ્રમુખ ચાર પહોર ઉપરાત ચલીત રસ છે દહીં વિગેરે સોળ પહોર ઉપરાત ચલીત રસ છે એમ સ્વય સમજી ત્યાગ કરવો

૩૨ અનતકાયના નામો–

૧ સર્વ જાતિના કદ ૨ સૂરણ કદ ૩ વજ્ર કદ. ૪ લીલુ આદુ ૫ લીલી હળદર ૬ લીલો કચૂરો ૭ સતાવરી ૮ વિદારી કદ ૯ કુમળી ફળી ૧૦ કોમળ આમલી જ્યા સુધી અદર ઠલીઓ ન બધાણા હોય ૧૧ આલુ, બટાટા ૧૨ પિંડાલુ ૧૩ થેગ ૧૪ થુહર ૧૫ લસણ ૧૬ ગાજર ૧૭ મૂળા, ૧૮ ગળો, ૧૯ ગરણી, ૨૦ ટાંકો, ૨૧ વત્થુલો,

૨૨ પત્યક, એ શાકની જાતિ છે ૨૩ બોલ, ૨૪ બિલિ, ૨૫ લીલીમોથ, ૨૬ વશ કારેલા, ૨૭ કાચા કુપલ, ૨૮ ઉગતા અંકુરા, ૨૯ લવણ વૃક્ષની છાલ, ૩૦ પદ્મની કંદ ૩૧ અમૃતવેલ, ૩૨ કુઆર, એ ૩૨ અભક્ષ્ય છે અન્ય દર્શનીઓ અનંત જીવોની ઉત્પત્તિ સમજી શકતા નથી પણ શ્રાવક કુળમા ઉત્પન્ન થયેલાઓએ તો અવશ્ય તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ કારણ અભક્ષ્ય, અનંતકાય ખાવામા મહાપાપ છે વળી સમજુ લોકોએ પેય, અપેયનો વિચાર કરવો જોઇએ મદિરા પ્રમુખ અપેય પદાર્થનો બહુ વિચાર કરવો જોઈએ હમણા વિલાયતિ દવાઓમા દારૂ વિગેરે અપેય તથા અભક્ષ્ય કૅાડલીવર ઑઈલ જેવા પદાર્થની બહુ મેલવણી આવે છે માટે તે ન વાપરતા દેશી ઔષધો વાપરવા, તથા જતુની રસી વિગેરેથી ઉત્પન્ન થયેલા ઇન્જેકશનો લેવરાવના પહેલા વિચાર કરવો જોઇએ કારણકે અશાશ્વત દેહને માટે શાશ્વત ધર્મને હારી જવો તે મહા અનર્થનું કારણ છે વલી ગમ્ય, અગમ્યનો પણ વિચાર કરવો જોઇએ ઉત્તમ કુળમા ઉત્પન્ન થએલી પચની સાક્ષીએ પરણેલી તે ગમ્ય અને અવિવાહિત, પરસ્ત્રી તથા હીન કુલમા ઉત્પન્ન થએલી તે અગમ્ય જાણી તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ વલી અન્ય પણ પાણી ગળીને પીવું, જીવદયા માટે ચંદરવા બાધવા તથા આશાતનાનો ત્યાગ કરવો, વિગેરે ખાસ શ્રાવકોના આચારનુ પાલન કરવુ, તેથી વિશેષ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે આવા સામાન્ય ગુણવાળો મનુષ્ય સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરે છે, તેના બે ભેદ છે એક વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ, બીજો નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ

સામાન્ય રીતે વ્યવહાર સમકિત કહે છે

અઢાર દોષ રહિત અને બાર ગુણે કરી યુક્ત તે દેવ, પંચ મહાવ્રતધારી સાધુ તે ગુરૂ, તથા કેવલી ભાષિત ધર્મ, દયામૂલ તે ધર્મ એ ત્રણ તત્વની શ્રદ્ધા તે વ્યવહાર સમકિત

હવે નિશ્ચય સમકિતનુ સ્વરૂપ કહે છે

દર્શન મોહનીય કર્મના ક્ષયથી, ઉપશમથી કે ક્ષયોપશમથી ઉપન્ન થયેલ તત્વાર્થ શ્રદ્ધાન રૂપ આત્મગુણ તેની પ્રાપ્તિનો ક્રમ કહે છે પ્રથમ અનાદિ મિથ્યાત્વિ જીવ યથા પ્રવૃત્તિ કરણ વડે એક આયુ વર્જીને શેષ સાત કર્મોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન એક કોડાકોડી સાગરોપમની કરે પછી અપૂર્વ કરણ વડે પૂર્વે કદી નહિ ભેદાએલી કર્કશ, નીબડ રાગદ્વેષની ગ્રંથી (ગાંઠ) ભેદે પછી અનિવૃત્તિકરણ વડે મિથ્યાત્વની સ્થિતિના બે વિભાગ કરી વચમા અંતર કરણ કરે, તેમા પહેલા સ્થિતિ અંતર્મુહુર્તની અને બીજી અંતર્મુહુર્ત ન્યૂન, શેષ સ્થિતિ, પછી પેલી સ્થિતિને ભોગવીને ખપાવે અને બીજી સ્થિતિને ઉપશમાવે તે પ્રથમ સ્થિતિના સમગ્ર દલીયા ખપી ગયા પછી અંતરકરણમા પ્રવેશ કરે ત્યા અંતરકરણને પહેલે સમયે ઉપશમ સમકિત પામે પછી ઉપશમ સમકિતના બળે બીજી સ્થિતિના ત્રણ વિભાગ રૂપ ત્રણ પૂંજ કરે તેમા એક શુદ્ધ પૂંજ તે સમકિત ૨–અર્ધ વિશુદ્ધપૂંજ તે મિશ્ર મોહની ૩–અશુદ્ધપૂંજ તે મિથ્યાત્વ મોહની પછી અંતર્મુહુર્ત બાદ અવશ્ય ઉપશમ સમકિત પામે અર્દ્ધ વિશુદ્ધ પૂંજનો ઉદય થાય તો મિશ્રદૃષ્ટિ

થાય, અને અશુદ્ધ પૂંજનો ઉદય થાય તો મિથ્યાત્વે જાય ઉપશમ સમકિત વાલાને અનતાનુબધીની ચોકડી તથા દર્શન મોહનીય ત્રણ એ સાતેનો ઉપશમ હોય છે તેમા વિપાકોદય કે પ્રદેશોદયે પણ કર્મનું વેદન હોતુ નથી ક્ષયોપશમવાલાને જે દલીઆ ઉદયમા આવ્યા તેનો ક્ષય અને ઉદયમા નહિ આવ્યા તેનો ઉપશમ હોય છે વલી તેને વિપાકોદયથી સમકિત મોહનીયના દલીયાનો ઉદય હોય છે, અને પ્રદેશોદયથી મિથ્યાત્વના દલીયાનો ઉદય હોય છે, એ ઉપશમ ને ક્ષયોપશમનો તફાવત છે ક્ષાયક વાલાને સાતે પ્રકૃતિનો સર્વથા નાશ હોય છે સમકિત પ્રાપ્ત થયા પૂર્વે જો આયુષ્યનો બધ ન પડયો હોય અને જો સમકિત વમી ન જાય તો તે વૈમાનીક સિવાય બીજી ગતિમા ન જાય સમકિતી જીવ જો વધુમા વધુ સસારમા રહે તો પણ અર્દ્ધા પુદ્ગલ પરાવર્તનની અદર મોક્ષે જાય

તે સમ્યક્ત્વના ૬૭ ભેદોના નામો —

૪ સદ્દહણા (શ્રદ્ધા) ૩ લિંગ ૧૦ વિનય ૩ શુદ્ધિ ૫ દૂષણ ૮ પ્રભાવિક, ૫ લક્ષણ, ૬ જયણા ૬ આગાર ૬ ભાવના અને ૬ સ્થાનક એ ૬૭ ભેદ થયા

હવે વ્યવહાર સમ્યક્ત્વના સ્વરૂપને વિસ્તારથી કહે છે તેમા પ્રથમ ચાર સદ્દહણા કહે છે –

૧ પરમાર્થ સસ્તવ–જીવ અજીવાદિ નવ તત્ત્વોનું સ્વરૂપ જે સિદ્ધાતમા કહ્યુ છે તેનું બરાબર સત્પદ પ્રરૂપણાદિ પ્રકારનું નિરતર ચિત્તમા ચિતવન કરવુ તેનું બીજુ નામ પરમરહસ્ય પરિચય છે ૨ ગીતાર્થ પર્યુપાસ્તિ–સૂત્ર અને અર્થના જાણ

નથા સત્તર પ્રકારના સયમના પાલનાર, અને યથાર્થ માર્ગના પ્રરૂપક મુનિની સેવા કરવી તે ગીતાર્થપર્યુપાસ્તિ ૩ વ્યાપન્ન દર્શની ત્યાગ–જેઓ, કદાગ્રહથી પોતાની મતિ કલ્પના વડે શ્રી વિતરાગ માર્ગથી વિપરીત પ્રરૂપણા કરી પ્રાપ્ત કરેલા સમકિત રત્નને વમી ગયેલા છે એવા નિન્હવ, પાસત્થા, કુશીલીયા વિગેરેના સગનો ત્યાગ કરવો જો તેના સગનો ત્યાગ ન કરે તો સમકિતની હાની થાય

૪ કુદર્શની સગ ત્યાગ–શાકયાદિ મિથ્યાત્વિઓના સગનો ત્યાગ કરવો કેમકે તેઓ એકાત નયનો આશ્રય કરનારા હોય છે કહ્યુ છે કે–

જાવદ્દઆ વયણપહા, તાવદ્દઆ ચેવ હુંતિ નય વાયા
જાવદ્દયા નયવાયા, તાવદ્દઅ ચેવ મિચ્છત્ત ॥ ૧ ॥

જેટલા વચનના માર્ગ છે તેટલા નયના વાદ છે, અને જેટલા નયવાદ છે તેટલા મિથ્યાત્વના પ્રકાર છે તે સમજીને મિથ્યાત્વિઓનો સગ ન કરવો, કારણ કે સગ કરવાથી જેમ મિષ્ટ નદીનુ પાણી ખારા સમુદ્રમા મળવાથી લુણ–ખારાપણાને પામે છે તેમ તેમ ખરાબ ફલ મળે છે એ ચાર પ્રકારની શ્રદ્ધા કહી

હવે ત્રણ લિંગ કહે છે

૧ શુશ્રુષા–શ્રી જિનેશ્વરના વાકય (સિદ્ધાત) સાભળવાની ઇચ્છા કારણ જિન વચન શ્રવણથી જ્ઞાનાદિ ગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે જેમ કોઈ તરૂણ સુખી પુરૂષ પોતાની સુગુણ સ્ત્રીથી પરિવરેલો હોય વલી પોતે સગીતનો જાણ હોય, અને તે કિન્નરના ગીતને જે રૂચીથી સાભળે તેવી રીતે શાસ્ત્ર સાભ

ળવાની ઇચ્છા રાખવી, કારણ કે—સાભળવાથી જ્ઞાન થાય. જ્ઞાનથી વિજ્ઞાન વિજ્ઞાનથી પચ્ચકખાણ પચ્ચકખાણથી સયમ, સયમથી તપ, તપથી અક્રિયપણુ અને અક્રિયપણાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે વળી શ્રી હરિભદ્રસૂરિએ કહ્યુ છે કે—

क्षाराम स्त्यागतो यद्व न्मधुरोदक योगत
बीज प्ररोहमाद्त्ते, तद्वत्तत्त्वश्रुतेर्नर ॥ १ ॥

જેમ ખારા જલના ત્યાગથી અને મીઠા જળના સયોગથી બીજ અકુરાને પામે છે તેમ તત્ત્વશ્રવણથી મનુષ્ય તત્ત્વજ્ઞાનને પામે છે

૨ ધર્મરાગ—જેમ કોઇ બ્રાહ્મણ ભૂખ્યો હોય, વળી અટવી ઉતરી આ યો હોય અને તેને ઘેવરનું ભોજન મળે તો તેના ઉપર જેવો પ્રેમ હોય તેથી અત્યત પ્રેમ યતિધર્મ તથા શ્રાવક ધર્મ ઉપર રાખવો પહેલા લિંગમા શ્રુત ધર્મ ઉપર રાગ અને બીજા લિંગમા ચારિત્ર ધર્મ ઉપર રાગ એટલો એ બન્નેમા તફાવત છે

૩ દેવ ગુરૂનો વૈયાવૃત્ત્ય કરવો—વિદ્યાસાધક પુરૂષ જેમ પોતાની વિદ્યા સાધવામા જરાપણ પ્રમાદ ન કરે તેમ દેવ તથા ગુરૂનો વૈયાવૃત્ત્ય અત્યત હર્ષથી વસુદેવના જીવ નદીષેણ મુનિની પેઠે કરે એ ત્રણ લિંગ કહ્યા

દશ પ્રકારના વિનય કહે છે

૧ અરિહંત—તે વિચરતા જિનેશ્વર જઘન્યથી ૨૦ અને ઉત્કૃષ્ટા ૧૭૦ હોય તેઓનો વિનય કરવો

૨ સિદ્ધ—જેઓ સકલ કર્મોનો નાશ કરી કૃતકૃત્ય થયા છે તે

૩ ચૈત્ય—તે શાશ્વત અશાશ્વત જિનબિંબો

૪ શ્રુત-દ્વાદશાંગીસૂત્રો વિગેરે વિદ્યમાન હોય તે

૫ ધર્મ-ક્ષમાદિ દશ પ્રકારનો, સત્તર પ્રકારનો, તેમ ઘણા પ્રકારનો છે

૬ સાધુ-તે ક્ષમાદિ ગુણના આરાધક મુનિઓ

૭ આચાર્ય-ગચ્છાધિપતિ પંચાચાર પાલે છત્રીશ ગુણ-ધારક હોય તે

૮ ઉપાધ્યાય-મુનિઓને સૂત્રના ભણાવનારા

૯ પ્રવચન-ચતુર્વિધ સંઘ

૧૦ દર્શન-તે જિનશાસન અથવા સમ્યક્ત્વ એ દશનો

૧ ભક્તિ તે બાહ્ય વિનય ૨ બહુમાન તે અંતરંગ પ્રેમ ૩ ગુણસ્તુતિ ૪ અવર્ણવાદ-ત્યાગ ૫ આશાતના-પરિત્યાગ એ પાંચ પ્રકારે વિનય કરવો (એ દશનો વિનય કરીએ)

ત્રણ શુદ્ધિ કહે છે

૧ મનશુદ્ધિ-તે શ્રી જિનેશ્વર રાગદ્વેષ રહિત હોવાથી આરાધ્ય છે અને તેઓએ કથન કરેલુ શાસ્ત્ર તે સત્ય છે તે સિવાય લૌકિક અસર્વજ્ઞ કથિત શાસ્ત્ર તે સર્વ અસત્ય છે, અને સરાગી દેવ અપૂજ્ય છે એવી દ્રઢ માનસિક વિચારણા તે મનશુદ્ધિ

૨ વચન શુદ્ધિ-પ્રાણાંતે પણ વિતરાગ વચનથી અન્ય પ્રરૂપણા ન કરે. ધનપાલ પંડિતના જેમ સત્ય જ કહે શ્રી જિનેશ્વરની ભક્તિ કર્યાથી જ સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે

બીજા દેવ તો બીચારા પોતે કર્મવશ છે તે બીજાનું ભલુ શું કરવાના હતા? એમ પ્રગટ કહે તે વાકય શુદ્ધિ

૩ કાય શુદ્ધિ–કોઈ દુષ્ટ દેવાદિ આવી ખડ્ગાદિથી છેદન કરે કિંવા અન્ય પ્રકારથી તેના દેહમા વેદના ઉત્પન્ન કે તો પણ શ્રી જિનેશ્વર સિવાય અન્ય દેવને નમસ્કાર ન કરે, એવી દૃઢતા રાખે તે કાય શુદ્ધિ કહેવાય એ ત્રણ શુદ્ધિ કહી.

પાચ દૂષણ ટાલવા તે કહે છે –

૧ શકા ૨ કખા ૩ વિતિગિચ્છા ૪ પર પાખડી પ્રશંસા ૫ પરપાખડી સથવોવા (પરિચય)

૧ શકા–તે જિનેશ્વર કથિત પદાર્થમા કેટલીક બાબ તની શ્રદ્ધા છતા પણ અમુક એક બે ઠેકાણે શકા–તે દેશ શકા

૨ તથા આ આગમો જિનેશ્વર કથિત છે કે નહિં? જિનેશ્વરો સર્વજ્ઞ હતા કે નહિં? તે કોણ જોવા ગયો હતો? ઈત્યાદિ તદ્દન નાસ્તિક–તે સર્વ શકા આ બન્ને પ્રકારની શકા જિનવચનમા ન કરવી કદાચિત મતિની મદતાથી, તથા વિધ આચાર્યના અભાવથી, જ્ઞેયનું ગ્રહણ યથાર્થ ન થવાથી, અને જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી હેતુ, ઉદાહરણનો સભવ છતા પણ કદાચ સૂત્રનુ વાકય બરાબર સમજવામા ન આવે તો મતિમાન્ પુરૂષ એમ વિચારવુ કે–મારી બુદ્ધિની કચાશ છે કેટલાએક પદાર્થો તો માત્ર આગમગમ્ય છે

૨ કખા–અન્ય દર્શનની અભિલાષા તે બૌદ્ધાદિ એક દર્શનની અભિલાષા તે દેશ આકાક્ષા–તે દેશથી આકાક્ષા

અને સર્વ પાખડ ધર્મોની અભિલાષા તે સર્વાકાક્ષા આ

બન્ને પ્રકારની આકાક્ષા રાખવી નહિ. કારણ–કલ્પવૃક્ષ સમાન જૈનધર્મ પામીને કોણ બાઉલ–બાવળને ચાહે ?

૩ વિતિગિચ્છા–તે ધર્મના ફલનો સદેહ રાખવો જેમ હું સામાયિક કરૂ છુ તથા ઉપવાસાદિ તપશ્ચર્યા કરૂ છુ તેનુ ફલ મને મળશે કે નહિં? અથવા મુનિનું મળથી મલીન શરીર જોઇ તેની જુગુપ્સા કરવી કે મુનિઓ પ્રાસુક જળથી સ્નાન કરે તો એમા શો દોષ છે? એમ બન્ને પ્રકારે વિચિકિત્સા ન કરવી

૪ મિથ્યાત્વિની પ્રશસા–તેમા બધાએ દર્શનોની પ્રશસા કરવી તે સર્વ પ્રશસા, અને અમુક દર્શન સારૂ છે એમ કહેવુ તે દેશ પ્રશસા તે ન કરવી તેમની પ્રશસા કરવાથી અન્ય લોકો મિથ્યા માર્ગ તરફ ઢળી જાય અને મિથ્યાત્વ ની વૃદ્ધિ થાય

૫ મિથ્યાદૃષ્ટિ સસ્તવ–મિથ્યાત્વીઓ સાથે પરિચય કરવાથી, તેનો આચાર જોવાથી તથા તેની વાતો સાભળવાથી વસ્તુ તત્ત્વને નહિં જાણનારને સમકિતથી ભ્રષ્ટ થવાનો સંભવ રહે છે, માટે તેનો પરિચય કરવો નહિં (વસ્તુ તત્ત્વના જાણ–પરિપકવને તો મિથ્યાત્વિના પરિચયથી પણ સમકિતની હાની થતી નથી, પણ તેનું અનુકરણ બીજા કરે માટે તત્ત્વજ્ઞે પણ પ્રાય પરિચય ન કરવો) એ પાચ દૂષણ તજવાથી સમક્તિ નિર્મળ રહે છે

આઠ પ્રભાવિકો કહે છે –

૧ પ્રાવચનિક–જે કાલમા જેટલા સિદ્ધાતો વિદ્યમાન હોય તે સર્વના અર્થના જે પારગ હોય તે દેવર્દ્ધિ ગણિ

૫ પ્રભાવના-ધર્મના અનેક કાર્યો કરે જેથી શાસનની પ્રભાવના થાય, લોકો ધર્મની અનુમોદના કરે, અને ઘણાને બોધિ બીજની પ્રાપ્તિ થાય

પાચ લક્ષણ કહે છે -

જેના વડે સમકિતની ઓળખાણ થાય તે લક્ષણ કહીએ

૧ શમ-જે મોટો અપરાધી હોય તેના ઉપર પણ રોષ ન કરે અને મનમા જાણે જે એ બીચારાનો શો દોષ છે ? મારા કર્મોનો વાક છે પર તો નિમિત્ત માત્ર છે સુખ દુ ખ કર્માધિન છે અથવા અનતાનુબધી કષાયનો ઉપશમ હોવાથી અભિનિવેશ કદાગ્રહ ન હોય જેમકે શ્રીકૃષ્ણ અને શ્રેણિક વિગેરે અપરાધી કે નિરપરાધી ઉપર પણ કોપ કરતા હતા છતા અનતાનુબધીનો ઉપશમ હતો તેથી સમકિત હતુ

૨ સવેગ-તે દેવ મનુષ્યના સુખભોગને જે સુખદુ ખ કરી માને અને એકાત મોક્ષસુખને ચાહે

૩ નિર્વેદ-દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યંચના કામભોગથી વિરક્ત થઇ તેનો ત્યાગ કરવાની અભિલાષા રાખે અને ધર્મને તારક જાણી તેને આચરે

૪ અનુકપા-તેના બે ભેદ-૧ દ્રવ્ય અનુકપા તે દીન, દુ ખી અને દરિદ્રી પ્રાણીઓના દુ ખને ટાલે તે કારણ શ્રી ભગવતી સૂત્રમા બીજા શતકના પાચમા ઉદ્દેશામા તુગીઆ નગરીના શ્રાવકોના ગુણવર્ણનમા "દવ ગુવ દુવારા" એવો પાઠ છે એટલે સદાકાલ દાન દેવા માટે દરવાજા ઉઘાડા છે જેનુ ફળ મોક્ષ છે એવા સુપાત્રદાનમા પાત્રાપાત્રનો વિચાર કરવો પણ અનુકપાદાન સર્વત્ર કરવુ ૨ ભાવ અનુકપા-તે ધર્મહીન પ્રાણીને

ધર્મની પ્રાપ્તિ કરાવવી તે. તેનાથી તેના ભાવ પ્રાપ્તિ-જ્ઞાન, દર્શનાદિ ગુણોના નાશનો અટકાવ થાય છે

૫ આસ્તિક્યતા-જીનેશ્વરોએ ભાખ્યું છે તે સત્ય છે એમ જેની દૃઢ માન્યતા હોય તે-"तमेव सच्चं निस्सक ज जिणेहिं पवेईयं" ઇતિવચનાત્

૭ યતના -

૧ વંદન-અન્યતિર્થીઓના શંકરાદિ દેવો તથા અન્ય તિર્થિઓએ ગ્રહણ કરલા "જિન-ચૈત્યને" પણ વંદન કે સ્તુતિ કરવી નહિ,

૨ નમન-અન્યતીર્થીઓના દેવાદિને શિર્ષ નમાવવુ નહિ તથા પૂજા ન કરવી

૩ દાન-ચરકાદિ તાપસોને પાત્રબુદ્ધિએ ગૌરવ ભક્તિ પૂર્વક એકવાર અશનાદિ દાન ન દેવુ અનુકમ્પાથી દેવુ

૪ અનુપ્રદાન-તે વારવાર દાન ન દેવું

૫ આલાપ-તેઓને સ્નેહપૂર્વક કુશલવાર્તા ન પુછવી, કારણ તેથી મિથ્યાત્વની વૃદ્ધિ થાય છે

૬ સલાપ-વારવાર તેની સાથે ભાષણ કરવુ નહિ આ ૭ પ્રકારની યતનાથી વ્યવહારની શુદ્ધિ થાય છે વળી સમક્તિ મલીન થતુ નથી. તેમા પણ એકાંત નથી અત્રે "ભગવતી શતક બીજે ઉદ્દેશો પ્રથમ પિંગલનિર્ગ્રંથ, ગૌતમસ્વામી વિગેરેના ઘણા દાખલાઓ છે તે સ્વય વિચારવા

સમકિતના છ આગાર (છીંડી) કહે છે

જેઓ અપવાદ માર્ગને ઇચ્છતા નથી, એકાંત ઉત્સર્ગ માર્ગમા રક્ત છે, અને ગમે તેના ગયોગે ઉપન્ન થાય તોપણ જેઓ ધર્મથી ચલીત થતા નથી તેઓને આગારોની જરૂર

પણ નિશ્ચયથી તેનાથી જુદો છે એ અનુભવજ્ઞાનથી વિચાર્યે તો જણાશે કે પુદ્ગલ રૂપી અને જડ છે ત્યારે જીવ અરૂપી અને સુખદુઃખની વાંછા અને કલ્પનાનો કરનાર હોવાથી ચૈતન્ય લક્ષણ છે

૨ જીવ નિત્ય છે—દ્રવ્યાર્થિક નયે આત્મા ઉત્પત્તિ અને નાશ રહિત છે કારણ બૌદ્ધો આત્માને ક્ષણ સંતાન માને છે પણ તેમ નથી. કારણ તેને પૂર્વની સ્મૃતિ થાય છે બાળકને જે સ્તનપાન કરવાની (આહાર) વાસના થાય છે તે પૂર્વભવના અભ્યાસથી થાય છે દેવ, મનુષ્યાદિ તેના પર્યાયો બદલાતા હોવાથી પર્યાયાર્થિક નયે તે અનિત્ય છે, પણ આત્મ દ્રવ્ય તો અખંડ, અનંત છે કદાપિ પોતાના મૂળ સ્વભાવને છોડતો નથી

૩ આત્મા કર્તા છે—જેમ કુંભાર માટી, ચક્ર અને ચીવર વિગેરે કારણોથી ઘડાનો કર્તા છે તેમ જીવ મિથ્યાત્વાદિ હેતુઓ વડે શુભાશુભ કર્મો કરે છે કેટલાક સાંખ્યાદિ, આત્માને કર્મનો કર્તા માનતા નથી, પણ પ્રકૃતિથી કર્મો થાય છે એમ માને છે પણ તેમ નથી કારણ જ્યાં સુધી આત્મા પર સાથે જોડાયેલો છે ત્યાં સુધી પરસંયોગથી તે પોતેજ કર્મોનો કર્તા છે "अप्पा कत्ता विकत्ता य, सुहाण य दुहाण य" ઇતિ શ્રી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર વચનાત્ શુદ્ધ નિશ્ચયનયથી તે 'આત્મા નિજ ગુણનો કર્તા છે' પણ અશુદ્ધ નિશ્ચયનયથી આત્મા રાગદ્વેષાદિ ભાવ કર્મોનો કર્તા છે અને વ્યવહારનયથી જ્ઞાનાવર્ણીયાદિ દ્રવ્ય કર્મોનો કર્તા છે

૪ આત્મા ભોક્તા છે—પોતે મિથ્યાત્વાદિ હેતુઓ વ ઉપાર્જેલા કર્મોનો ભોક્તા પણ આત્મા છે કારણ કે, ન કરેલા કર્મોનો ઉદય થતો નથી અને કરેલા કર્મોનો ના

થતો નથી તે તો અવશ્ય ભોગવવા પડે છે નિશ્ચયનયથી આત્મા પોતાનાજ ગુણનો ઉપયોગ કરે છે

૫ મોક્ષ છે-પરમપદ છે-કર્મ બધના હેતુઓનો અભાવ થવાથી અને સર્વ ઘાતી કર્મોનો ક્ષય થવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે તે મોક્ષ-પરમ પદ છે તે અચલ, અનત સુખના વાસનું સ્થાન છે, લોકાત-ત્યા તન, મનના અભાવથી આધિ, વ્યાધિ ને ઉપાધિ રહિત અત્યત અવર્ણનીય સહજાનદ, સાદિ અનત છે

૬ મોક્ષના ઉપાયો છે-જ્ઞાન અને સયમ એ બે મોક્ષના ઉપાય છે જો સહજ સ્વભાવે મોક્ષ મળતો હોય તો કારણની નિષ્ફલતા થાય પણ કહ્યુ છે કે ' કારણ વિણ કારજ નહિ " એ નિશ્ચય વચન તેમા જ્ઞાનનય કહે છે કે-જ્ઞાનથીજ મોક્ષ છે, કારણ જ્ઞાન વગરની ક્રિયા કરવાથી ઉલટી હાની થાય છે જેમ રૂપુ લેવાની ઇચ્છા કરનારને રૂપાનું જ્ઞાન ન હોવાથી તે રૂપાને બદલે ભ્રાતિથી છિપને લે છે વની ભર્તાદિને ક્રિયા વિના પણ કેવલજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થઈ તે પણ જ્ઞાનના મહાત્મ્ય વડેજ તથા કેવલી જેવુ ચારિત્ર તો અભવ્ય પણ પાલે છે પણ તેની કદાપિ સિદ્ધિ થાતી નથી વલી દ્રવ્યાનુયોગના જ્ઞાન વિના શેષ ત્રણ અનુયોગો નિર્ચ્થક છે, માટે જ્ઞાન એજ મોક્ષનું કારણ છે ત્યારે ક્રિયાનય કહે છે કે-ક્રિયાથીજ મોક્ષ મળે છે ક્રિયા વગરનું શુષ્ક જ્ઞાન નિરર્થક છે કારણ ક્રિયા વિના જ્ઞાનથી કદાપિ સિદ્ધિ નથી ભલે તારૂ હોય પણ જો જલમા પેસી હાથ, પગ, હલાવવા રૂપ ક્રિયા ન કરે, તો તે તરી શકે નહિ તથા અભવ્ય જીવ પણ નવ પૂર્વોનો અભ્યાસ કરી શકે છે વની સિદ્ધાતમા અક્રિયાવાદીને કૃષ્ણપાક્ષિક કહ્યો છે ને ક્રિયાવાદીને શુક્લપાક્ષિક કહ્યો છે વલી જેમ ગધેડા

ચંદનનો ભાર વહન કરે પણ તેની સુગંધનો ભોગી થતો નથી તેમ ક્રિયા વગરનો જ્ઞાની પણ કષ્ટ કદ ગોપ કરે છે વળી સંવર-ચારિત્ર પામ્યા વિના જીવને પણ મુક્તિ નથી માટે જ્ઞાન એ મોક્ષનું પરંપરા કારણ છે અને ચારિત્ર અનંતર કારણ છે વળી ચાર અનુયોગમાં પણ ચરણકરણાનુયોગનેજ આચારાંગ નિર્યુક્તિમાં શ્રેષ્ઠ માનેલ છે "सत्तपवयण दसण सोहि, सारोतस्स चिचरणतु" આવશ્યકમાં પણ જ્ઞાનનો સાર ચારિત્ર કહ્યું છે તે માટે ક્રિયા શ્રેષ્ઠ છે પણ જ્ઞાન નહિ.

અહિં એક એક નયનો આશ્રય કરી સ્વપક્ષનું સ્થાપન અને પર પક્ષનું ખંડન કરવા અનેક યુક્તિ બતાવે છે પણ સિદ્ધાંતી તેને ઉત્તર આપે છે કે જેમ એક પૈડાથી રથ ચાલતો નથી, તેમ એકલા જ્ઞાનથી કે એકલી ક્રિયાથી મુક્તિ નથી. પણ' ज्ञान क्रियाभ्यां मोक्ष ' એમ માનવુ એ સત્ય છે કારણ કે, જ્ઞાનપંગુ છે અને ક્રિયા આંધળી છે તે બેના સંયોગથી ઇચ્છિત સિદ્ધિ થાય છે માટે એકાંત મત ત્યજી સ્યાદ્વાદ (અનેકાંતવાદ) મતનો આશ્રય કરવો કારણ સર્વજ્ઞ ભગવંતે દરેક વસ્તુનો વિચાર કરી ગુણ દોષ જોઇને વર્તન કરવાની આજ્ઞા આપી છે પણ એકાંત વિધિ કે નિષેધ કહેલ નથી જેમકે ક્રોધ ન કરવો, પણ ચેલાને હિતશિક્ષા દેવા પ્રશસ્ત ક્રોધ કરવો પડે છે તથા માન ન કરવો, પણ પ્રશસ્ત ધર્માભિમાન રાખવો ઘટે છે તેમ માયા ન કરવી, પણ શાસનનો ઉડ્ડાહ નિવારવા માટે પ્રશસ્ત માયા કરવી પડે છે તથા લોભ ન કરવો પણ ધર્મનો તથા તપ સંયમનો પ્રશસ્ત લોભ કરવો પડે છે રાગ ન કરવો, પણ દેવ, ગુરૂ, ધર્મ, સાધર્મિક તથા જિનવાણી ઉપર પ્રશસ્ત રાગ કરવો પડે છે દ્વેષ ન કરવો પણ અસાર ઉપર તથા કર્મો

ઉપર દ્વેષ કરવો જોઇએ નિયાણું (નિદાન) ન કરવું, પણ 'सिद्धा सिद्धि मम दिसतु' એમ કહેતા મોક્ષની માગણી કરવી પડે છે એ સર્વે વ્યવહારનયે પૂર્વ અવસ્થામા કરવા યોગ્ય છે એથી ઉત્તરોત્તર ગુણની વૃદ્ધિ થાય છે નિશ્ચયનયે તે સર્વે ત્યાજ્ય છે, પછી જ્યા સુધી તે હદે પહોચ્યા નથી ત્યા સુધી આલબનો મૂકવા નહિ, શુદ્ધ વ્યવહાર સદા રાખવો જોઇએ

यत:-अरिहंतो महदेवो, जावजीव, सुसाहुणो गुरुणो,
जिणपन्नत्ततत्त इअ सम्मत्त मए गहिअ ॥ १ ॥
तथा -नय भगप्पमाणेहिं, जो अप्पा सायवाय भावेण,
जाणइ मोक्ख सरुव सम्मद्दिट्ठिय सो नेओ ॥ २ ॥

જે આત્મા નય ભગ અને પ્રમાણે કરી સ્યાદ્વાદ ભાવથી મોક્ષનું સ્વરૂપ જાણે તે સમ્યક્ દ્રષ્ટિ જાણવો (આ વિશિષ્ટ સમકિતનું લક્ષણ છે) વળી દ્રવ્ય ગુણ અને પર્યાય વડે વસ્તુના સ્વરૂપને સમજવુ, સમજીને સ્વગુણને ગ્રહણ કરી પરગુણ (૫ ભાવ) નો ત્યાગ કરવો અનાદિકાલથી આત્મા પરભાવની વાસનાથી બધાએલો છે તેથી પરભાવનો કર્તા, ભોક્તા થયો છે, પણ જ્ઞાની ગુરૂના મુખથી જિનવાણી સુધારસનું પાન કરી પરભાવની વાસના છોડી આત્મા સ્વભાવનો કર્તા થાય ત્યારે આત્માને બાધક રૂપકારક ચક્ર બદલી સાધક રૂપકારક ચક્ર પ્રગટ થાય ત્યારે આત્મા આત્મ સ્વરૂપ, ૧ કર્તા કહેવાય, ૨ કાર્ય-તે આત્મસિદ્ધતા, ૩ કરણ તે ઉપાદાન. આત્માના પરિણામની પ્રયુજના ૪, સપ્રદાન તે આત્માને આત્મ સપદાનું દાન (આત્મગુણની પ્રગટતા) દાતા-આત્મા પાત્ર પણ પોતેજ અને દાન પણ આત્મગુણનું એ ત્રિભાવની અભેદતા છે ૫ અપાદાન તે-પરભાવનો ત્યાગ કરવો. ૬ આધાર તે-

આત્મદ્રવ્ય એમ સ્વરૂપાનુયાયી આત્મા થાય ત્યારે નિશ્ચય સમકિત જાણવું તે સમકિતની પ્રાપ્તિ બે પ્રકારે થાય છે ૧ નિસર્ગથી-તે ગુરૂ ઉપદેશ વિના સ્વાભાવિક કર્મના લાઘવપણાથી મરૂદેવા માતાની જેમ થાય અને બીજુ, ગુરૂ ઉપદેશથી પ્રાપ્ત થાય તે અધિગમ સમકિત કહેવાય છે

ગુરૂનો વિશેષાર્થ કહે છે.

આચાર્યમા છત્રીશ ગુણ હોવા જોઇએ, કારણ કે ધર્મ માર્ગના ચલાવનાર નાયક (આચાર્ય) જો ગુણવંત હોય, સ્વપર સમયના વેત્તા હોય, તો ઘણાને ધર્મમાર્ગમા જોડી શકે જઘન્યથી ૪ ગુણ હોવા જોઈએ

૧-જે કાલે જેટલા શાસ્ત્ર વિદ્યમાન હોય તેના રહસ્યના જ્ઞાતા હોય અને પરને સમજાવવા શક્તિમાન હોય.

૨-પોતે સ્યાદ્વાદ શ્રદ્ધામા દ્રઢ હોય તેમ બીજાને દ્રઢ કરી શકે તેવા હોય.

૩-શુદ્ધ પ્રરૂપક હોય જેના ઉપદેશમા સ્વપ્રશંસા અને પરનિંદા ન હોય

૪-કાલાનુયાયિ ક્રિયાના કરનારા હોય, છતી શક્તિએ વીર્ય ગોપવે નહિં, વલી સંઘમા સારણાદિના કરનારા હોય તે કહે છે—

૧-સારણા-વીસરી ગયેલાને સંભાળી આપે

૨-વારણા-અતિચાર લગાડનારને તેથી વારે

૩-ચોયણા-પ્રમાદિ સાધુને ધર્માનુષ્ઠાનનો ઉદ્યમ કરવાની પ્રેરણા કરે

૪-પરિચોયણા-અત્યંત શિથિલને વારંવાર પ્રેરણા કરે. વલી આચાર્યજી-અતિપરિણિત તથા અપરિણિત મતી વાલાને સમજાવી ઠેકાણે લાવે

૧—અતિપરિણિત—તે એકાંત નિશ્ચય પક્ષનો આશ્રય કરનાર વેદાંતાદિ અથવા જૈન લિંગી પણ વ્યવહારનો ત્યાગ કરીને જે નિશ્ચયને મુખ્ય માને છે તે અતિ પરિણિતી જાણવો

૨—અપરિણિતમતિ—તે કેવળ વ્યવહારમાંજ બંધાયલા, જેને આત્મ—સ્વરૂપનું ભાન નથી તેવાને સ્યાદ્વાદ માર્ગે સમજાવી નિશ્ચયમાં દ્રષ્ટિ રખાવી શુદ્ધ વ્યવહારમાં પ્રવર્તાવે પણ જે અગીતાર્થ હોય તે માર્ગનો નાશ કરે કદી તે ક્રિયા કરતો હોય તો પણ તે અજાણ હોવાથી રહસ્ય સમજી શકે નહિં

यत

चरणकरणप्पहाणा ससमय पर समय मुक्कवावारा,
चरण करणस्स सार निच्छय शुद्ध न जाणंति ॥१॥

અર્થ—ચરણ કરણ ક્રિયામાં પ્રધાન હોય પણ જો સ્વ સમય પર સમયના જ્ઞાન રહિત હોય તો તે ચરણ કરણના સારતત્ત્વને સમ્યક્ જાણતા નથી વલી જે અગીતાર્થ હોય તેને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવાદિ સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન ન હોય વલી જે અગીતાર્થ હોય તે યથાર્થ રીતે દ્રવ્યના સ્વરૂપને ન જાણે, એટલે આ સચિત્ત છે, અચિત્ત છે કે મિશ્ર છે તે ન જાણે તેમજ આ કલ્પનીય દ્રવ્ય છે કે અકલ્પનીય છે તે પણ ન જાણે તથા આ દ્રવ્ય કોને દેવું, કે કોને ન દેવું તે સ્વરૂપને ન જાણે તથા આ ક્ષેત્ર રૂડું છે કે રૂડું નથી તેને પણ ન જાણે (ઉપલક્ષણથી અમુક દેશમાં મુનિને અમુક કુલનો આહાર ન લેવાય કે અમુક વસ્તુ ન લેવાય તેનું સ્વરૂપ ન જાણે) એટલે અમુક દેશ મુનિને વિહાર કરવા યોગ્ય છે કે અમુક દેશમાં મુનિએ ન જવું તે પણ અગીતાર્થ ન જાણે વલી કાળના સ્વરૂપને પણ

ન જાણે એટલે સુકાલને વિષે તથા દુષ્કાલને વિષે કલ્પનીય, અકલ્પનીય વસ્તુના સ્વરૂપને ન જાણે વળી ક્ષાવથી આ નિરોગી સાધુ છે તો તેને અશુદ્ધ વસ્તુ આપવી ન જાણે. તેમજ ગાઢ, અગાઢ કલ્પ પણ ન જાણે અર્થાત્ સબલ કારણે મુનિને આવી રીતે કરવું, અને સાધારણ કારણ હોય તો આ પ્રમાણે કરવું તે ન જાણે તથા આ પુરૂષનું શરીર સમર્થ છે અને આનું શરીર અસમર્થ છે, તો તેને તે પ્રમાણે તપશ્ચર્યાદિક કરાવવી (દડ દેવો હોય તો) તેમજ વિહાર વિગેરે કરાવવો હોય તો લાભાલાભનું સ્વરૂપ પણ અગીતાર્થ સમજી શકે નહિં. વળી આ આચાર્ય છે, આ ઉપાધ્યાય છે, આ સ્થવિર છે, આ સામાન્ય સાધુ છે તેના કલ્પનું સ્વરૂપ પણ ન જાણે

વળી ચાર પ્રકારની પ્રતિસેવના (નિષિદ્ધનું આચરણ તે) ને ન જાણે

૧–જાણીને કરવુ તે આકુટિ પ્રતિસેવના ૨–પ્રમાદે કરી કરવું તે પ્રમાદ પ્રતિ સેવના ૩–અહકાર વડે કરી પાપ કરવું તે દર્પે પ્રતિ સેવના ૪–અને કોઈ કારણવશાત્ પાપ કરવું પડે તે કલ્પ પ્રતિ સેવના એ ચાર પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્તને યોગ્ય તપ શુ આવે? તે અગીતાર્થ ન જાણે જેમ કોઈ પુરૂષ નેત્ર રહિત અને મારગનો અજાણ હોય પણ મનમા વિચારે જે આ બીહામણી અટવીને વિષે ભૂલા પડેલા સાથને હું ઠેકાણે પ્હોચાડુ પણ તે પહોચાડી શકે નહિં. તેવી રીતે જિન પ્રવચન ચક્ષુ રહિત એવો આધળો અને દ્રવ્યાદિકના ઉત્સર્ગ, અપવાદના સ્વરૂપ રૂપ માર્ગનો અજાણ પુરૂષ સસાર રૂપ અટવીથી સઘ (ચતુર્વિધ)

સાથને કેવી રીતે જિન માર્ગને વિષ પ્રવર્તાવી શકે ? અર્થાત્ ન પ્રવર્તાવી શકે અગીતાર્થ વિચારે જે હું ગચ્છને પણ ચલાવુ, પણ તેની પાસે રહેતા તો ગુણ હોય તે પણ ચાલ્યા જાય જેમ નાના મચ્છો મોટા મચ્છને ગળી જાય તેમ ત્યા ધીંગા, મસ્તી થાય પણ માર્ગની રીત ન રહે

વલી અગીતાર્થ પાપ કર્યા વિના પણ બીજા પુરૂષને પ્રાયશ્ચિત આપે છે અથવા થોડુ પાપ કર્યું હોય તેનું પ્રાયશ્ચિત ઘણું આપે છે જેથી મોટી આશાતના કરે છે "આશાતના એટલે જિનાજ્ઞાનો ભગ" અને તેનો વિપાક તે સસારભ્રમણ છે માટે જો ગીતાર્થ ગુરૂ ન મલે તો એકલા વિચરવું, પણ અગીતાર્થનો સગ ન કરવો આ કાલમા એકલા વિચરવાની પ્રભુની આજ્ઞા નથી, માટે ગીતાર્થની તપાસ કરી તેની સગે રહેવુ ગીતાર્થ પાસે વસવાથી વિનયાદિ ગુણની વૃદ્ધિ અને જ્ઞાનાદિની પ્રાપ્તિ થાય

यत

गीयत्थाय विहारो बीओगीयत्थ निस्सिओ भणिओ,
इत्तोतइय विहारो, नाणुन्नाओजिणवरेहिं ॥ १ ॥

અર્થ—એક ગીતાર્થનો વિહાર, બીજો ગીતાર્થની નિશ્રાયે જે મુનિ વિચરે તેનો વિહાર એ બે વિહારની આજ્ઞા છે પણ ત્રીજો વિહાર પ્રભુએ કહ્યો નથી કારણ કે–એકાકીને સ્ત્રી, શ્વાન, દ્વેષી દુ ખ આપે વલી ભિક્ષાની શુદ્ધિ ન થાય. મહાવ્રતનું પાલન ન થાય. અને મતિ કલ્પનાએ કરી ખોટા અવલબન ગ્રહણ કરે, તેને હિત શિખામણ દેનાર કોઇ ન હોવાથી તે સુધરે નહિ

गाथा —

१ पगार्गी २ पासत्थो, ३ सच्छंदो ४ गणवासी ५ आसन्नो
इग्गमाइसयोगा, जहबहुया तह गुरुहुंति ॥ १ ॥

અર્થ -૧ એકાકી, ૨ પાસત્થો, ૩ સ્વચ્છંદો, ૪ ઠાણુવાસી એટલે હમેશા એકજ સ્થાનકે વસનાર ૫ આમન્નો એટલે શિથિલાચારી, બધામા ભળી જનારો એમા કોઇમા એક દોષ, કોઇમા બે, એમ કોઇમા પાચ દોષ હોય તેના દ્વિસંયોગી ૧૦ ત્રિસંયોગી ૧૦, ચતુસંયોગી ૫ અને પંચસંયોગી ૧ એ સર્વે મળી ૨૬ ભાગા થાય છે તેમા જેમ જેમ ઘણા દોષ તેમ તેમ કર્મે ભારી જાણવો

गाथा —

१ गच्छगओ २ अणुओगी, ३ गुरु सेवी ४ अनीयचामी ५ आउत्तो।
सजोयण पयाण, सजम आराहगा भणिआ १

અર્થ -૧ ગચ્છમા રહેવા, ૨ જ્ઞાનાદિના સેવનારા, ૩ ગુરૂની સેવા કરનાર, ૪ માસ કલ્પાદિકે વિહાર કરનારા, ૫ પ્રતિક્રમણાદિ ક્રિયામા સાવધાન એ પાચ પદના પણ દ્વિક સંયોગાદિ ૨૬ ભાગા થાય છે એ ઉત્તમ છે સયમના આરાધક છે જેમ સંયોગ વધુ તેમ ગુણ વધુ જાણવા એ સર્વે ભાગાદિનું સ્વરૂપ ઉપદેશમાલામા છે

સયમના આરાધક નિગ્રંથના પાચ ભેદ કહે છે

૧ પુલાક, ૨ નિગ્રંથ, ૩ સ્નાતક એ ત્રણ જબુસ્વામીથી વિચ્છેદ ગયા છે હાલ તો ૪-બકુશ અને ૫-કષાય-કુશીલ એ બન્ને નિગ્રંથથી તીર્થ ચાલે છે ચારિત્રની શુદ્ધિ, પિંડ વિશુદ્ધિથી છે

यदुक्त दशवेकालिके गाथा –

पिंड सिज्ज च वत्थ च, चउत्थपाय मेवय
अकप्पिय न इच्छिज्जा पडिगाहिज कप्पीय ॥ १ ॥

અર્થ –૧ આહાર, ૨ શય્યા, ૩ વસ્ત્ર, ૪ પાત્ર, અકલ્પનીય લેવા નહિ, પણ કલ્પનીય લેવા તેમા પણ એકાંત નથી

यदुक्त सुयगडागे द्वितीयश्रुतस्कधे, पचमाध्ययने

अहागडाइ भुजति अन्नमन्ने स कम्मुणा,
उवलित्तवियाणिज्जा, अणुवलित्तेति वा पुणो १
एतेहिं दोहिं ठाणेहिं, ववहारो न विज्जइ,
एतेहिं दोहिं ठाणेहिं, अणायार तु जाणए २

અર્થ –આધાકર્મી આહાર કરતા સાધુને દેખીને એમ પણ ન કહેવુ કે આ કર્મથી લેપાય છે તેમ એમ પણ ન કહેવુ કે આ કર્મથી લેપાતો નથી એમ એકાંતે ન કહેવુ કારણ કે આ બે સ્થાનકે છદ્મસ્થનો વ્યવહાર પહોચી શકે નહિ માટે એકાંતે કહેવુ તે અનાચાર છે કારણ નિશ્ચયનય તે પરિણામગ્રાહી છે નિશ્ચયનયે પરિણામ એજ કર્મબંધનું કારણ છે "વિશેષ ટીકાથી જોવુ" કહ્યુ છે કે "मन एव मनुष्याणा कारण बध मोक्षयो" માટે ચિત્તની પરિણિતી નિર્મળ રાખવી તે ચિત્તના આઠ દોષો ટાળવા ચતુર્દશ ષોડશકમા ચિત્તના ભેદો આ પ્રમાણે બતાવ્યા છે –

૧ ખેદ, ૨ ઉદ્વેગ, ૩, ક્ષેપ, ૪ ઉત્થાન, ૫ ભ્રાંતિ, ૬ અન્યમુદ, ૭ રોગ, ૮ આસગ એ આઠ દોષો જરૂર ટાળવા

હવે વિસ્તારથી એ દોષોનું વર્ણન કરે છે

૧ ખેદ–જેમ પથે ચાલતા થાકી જાય તેમ ખેદદોષે કરી ક્રિયામા મનની દઢતા રહે નહિ જેમ ખેતીમા પાણી મુખ્ય હેતુ છે તેમ ક્રિયામા મનની એકાગ્રતા મુખ્ય છે

૨ ઉદ્વેગ–બેઠા થકા પણ જે ક્રિયા કરે તેમા ઉદ્વેગ (અરૂચી) ઉપજે, એટલે ક્રિયામા રાગ રહે નહિ. તેથી રાજ્ય વેઠની માફક ઉતાવલી ક્રિયા કરે, તેને જન્માતરે યોગી (સાધુ) ના કુલને વિષે જન્મ પણ ન મળે કારણ કે ક્રિયા ઉપર અરૂચી થઇ એટલે યોગદ્વેષ થયો

૩ ક્ષેપ–એક ક્રિયા કરતો હોય અને વચમા વચમા બીજા કાર્યમા જે મન જાય તે ક્ષેપ નામા દોષ જાણવો જેમ શાલિને વારવાર ઉપાડીને રોપીએ તો તેનું ફળ ન થાય. એટલે એકવાર શાલિને ઉખેડીને રોપીએ તો ફળ થાય પણ વારવાર ઉખેડીને વાવે તો નિષ્ફળ જાય, તેમ વારવાર પ્રારભિત ક્રિયા મૂકીને અન્ય ક્રિયામા મન જાય તો ફળ ન મળે.

૪ ઉત્થાન–ચિત્તની અપ્રશાતતા એટલે જેમ કોઈ પુરૂષ મદિરા પ્રમુખના પાનથી મદોન્મત્ત થાય તેમ ઉત્થાન દોષથી શાતવાહિતા ન હોય, ચપળતા હોય, જો કે તે તજવા યોગ્ય છે પણ તે તજી શકતો નથી જેમકે કોઇ પુરૂષે દીક્ષા લીધી હોય અને તે સર્વથા મૂલોત્તર ગુણનિર્વાહ કરવા અસમર્થ છે તો તેને વિધિપૂર્વક શ્રાવકધર્મ ગ્રહણ કરવા ઉપદેશ આપીએ, પણ તે લોકનિંદાના ભયથી લિંગ તજી શકે નહિં

उपदेशमालाया –

जइन तरसि धारेउ, मूलगुणभर सउत्तर गुण च
मुत्तुणतोतिभूमिं, सुसावगत्तवरतराग ॥१॥

અર્થ–હે ભવ્ય ! જો તું મૂલ ગુણનો ભાર (પચ મહાવ્રતનો ભાર) તથા ઉત્તર ગુણ (પાચ સુમિતિ ત્રણ ગુપ્તિ) નો ભાર વહન કરવાને સમર્થ નથી તો ત્રણ ભૂમિ મૂકીને

એટલે એક જન્મ ભૂમિ, બીજી દીક્ષા ભૂમિ અને ત્રીજી વિહાર ભૂમિને છોડીને સમક્તિ સહિત સુશ્રાવકપણું ગ્રહણ કર તે સારૂ છે પણ સાધુપણાના ગુણ સિવાય વેશ ધારણ કરવો તે સારૂ નથી

ભ્રાંતિ-વસ્તુ અન્ય હોય તેને અન્ય રૂપે જાણે જેમ છીપને ભ્રાંતિથી રજત (રૂપુ)જાણે તદ્વત્ ભ્રમથી વસ્તુ સાંભળે નહિં. જે મેં ધર્મકૃત્ય કર્યું અથવા નથી કર્યું, અથવા મેં અમુક સૂત્ર પાઠનો ઉચ્ચાર કર્યો કે નથી કર્યો ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ ભ્રમ થાય તે દોષથી જો કે શુભ ક્રિયા કરે છે તો પણ તેનું ઇષ્ટ ફળ ન થાય.

૬–અન્યમૂદ–જે ક્રિયા કરે છે તેને અવગણી–તેનો અનાદર કરીને બીજી ક્રિયામા હર્ષ કરે એટલે ગુરૂવદન કરતો હોય ને સામાયિકમા હર્ષ કરે તેને વાંચ્છિત અર્થમા અગારાનો વરસાદ વરસે એટલે જે ક્રિયા કરતો હોય તેમા અનાદર થયો તે સર્વ દોષોનું મૂળ છે

૭–રોગ–તે પીડા સ્વરૂપ અથવા ભંગ સ્વરૂપ છે એટલે સમજણ વિના અશુદ્ધ ક્રિયા કરે ને શુદ્ધ ક્રિયાનો ઉચ્છેદ કરે ત્યારે શુદ્ધ ક્રિયાને પીડા થઈ અથવા શુદ્ધ ક્રિયાનો ભગ થયો, એટલે શુદ્ધ ક્રિયાના વિનાશથી અશુદ્ધ ક્રિયા ફલવતી ન થાય વંધ્યા જાય

૮–આસગ–જે ક્રિયા કરતો હોય તેમા આજ ક્રિયા મારી છે એવો જે રગ એટલે તે જ ક્રિયામા બધાઇ જાય, યદ્યપિ તે અનુષ્ઠાન શાસ્ત્રોક્ત છે તો પણ તેમાજ જે આગ્રહ છે તે દોષરૂપ છે જેથી તે જ ગુણસ્થાને તે પ્રાણી ટકી રહે પણ આગલે ગુણસ્થાને વધે નહિં જેમ ગૌતમ સ્વામીને

૨ ઉદ્વેગ–બેઠા થકા પણ જે ક્રિયા કરે તેમા ઉદ્વેગ (અરૂચી) ઉપજે, એટલે ક્રિયામા રાગ રહે નહિ તેથી ગજ્ય વેઠની માફક ઉતાવળી ક્રિયા કરે, તેને જન્માતરે યોગી (સાધુ) ના કુલને વિષે જન્મ પણ ન મળે કારણ કે ક્રિયા ઉપર અરૂચી થઇ એટલે યોગદ્વેષ થયો

૩ ક્ષેપ–એક ક્રિયા કરતો હોય અને વચમા વચમા બીજા કાર્યમા જે મન જાય તે ક્ષેપ નામા દોષ જાણવો જેમ શાલિને વારવાર ઉપાડીને રોપીએ તો તેનુ ફળ ન થાય એટલે એકવાર શાલિને ઉખેડીને રોપીએ તો ફળ થાય પણ વારવાર ઉખેડીને વાવે તો નિષ્ફળ જાય, તેમ વારવાર પ્રારભિત ક્રિયા મૂકીને અન્ય ક્રિયામા મન જાય તો ફળ ન મળે.

૪ ઉત્થાન–ચિત્તની અપ્રશાતતા એટલે જેમ કોઈ પુરૂષ મદિરા પ્રમુખના પાનથી મદોન્મત્ત થાય તેમ ઉત્થાન દોષથી શાતવાહિતા ન હોય, ચપલતા હોય, જો કે તે તજવા યોગ્ય છે પણ તે તજી શકતો નથી જેમકે કોઇ પુરૂષે દીક્ષા લીધી હોય અને તે સર્વથા મૂલોત્તર ગુણનિર્વાહ કરવા અસમર્થ છે તો તેને વિધિપૂર્વક શ્રાવકધર્મ ગ્રહણ કરવા ઉપદેશ આપીએ, પણ તે લોકનિંદાના ભયથી લિંગ તજી શકે નહિં

उपदेशमालाया –

जइन तरसि धारेउं, मूलगुणभर सउत्तर गुण च,
मुत्तुणतीतिभूमिं, सुसावगत्तवरतराग ॥१॥

અર્થ–હે ભવ્ય! જો તુ મૂલ ગુણનો ભાર (પચ મહાવ્રતનો ભાર) તથા ઉત્તર ગુણ (પાચ સુમિતિ ત્રણ ગુપ્તિ) નો ભાર વહન કરવાને સમર્થ નથી તો ત્રણ ભૂમિ મૂકીને

એટલે એક જન્મ ભૂમિ, બીજી દીક્ષા ભૂમિ અને ત્રીજી વિહાર ભૂમિને છોડીને સમકિત સહિત સુશ્રાવકપણું અહણ કર તે સારૂ છે પણ સાધુપણાના ગુણ સિવાય વેશ ધારણ કરવો તે સારૂ નથી

ભ્રાંતિ–વસ્તુ અન્ય હોય તેને અન્ય રૂપે જાણે જેમ છીપને ભ્રાંતિથી રજત (રૂપુ)જાણે તદ્વત્ ભ્રમથી વસ્તુ ઓળખે નહિં. જે મેં ધર્મકૃત્ય કર્યું અથવા નથી કર્યું, અથવા મેં અમુક સૂત્ર પાઠનો ઉચ્ચાર કર્યો કે નથી કર્યો ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ ભ્રમ થાય તે દોષથી જો કે શુભ ક્રિયા કરે છે તો પણ તેનું ઇષ્ટ ફળ ન થાય.

૬–અન્યમૂદ–જે ક્રિયા કરે છે તેને અવગણી–તેનો અનાદર કરીને બીજી ક્રિયામા હર્ષ કરે એટલે ગુરુવંદન કરતો હોય ને સામાયિકમા હર્ષ કરે તેને વાંચ્છિત અર્થમા અંગારાનો વરસાદ વરસે એટલે જે ક્રિયા કરતો હોય તેમા અનાદર થયો તે સર્વ દોષોનુ મૂળ છે

૭–રોગ–તે પીડા સ્વરૂપ અથવા ભગ સ્વરૂપ છે એટલે સમજણ વિના અશુદ્ધ ક્રિયા કરે ને શુદ્ધ ક્રિયાનો ઉચ્છેદ કરે ત્યારે શુદ્ધ ક્રિયાને પીડા થઈ અથવા શુદ્ધ ક્રિયાનો ભગ થયો, એટલે શુદ્ધ ક્રિયાના વિનાશથી અશુદ્ધ ક્રિયા ફલવતી ન થાય વધ્યા જાય

૮–આસગ–જે ક્રિયા કરતો હોય તેમા આજ ક્રિયા સારી છે એવો જે રગ એટલે તે જ ક્રિયામા બધાઇ જાય, યદ્યપિ તે અનુષ્ઠાન શાસ્ત્રોક્ત છે તો પણ તેમાજ જે આગ્રહ છે તે દોષરૂપ છે જેથી તે જ ગુણસ્થાને તે પ્રાણી ટકી રહે પણ આગલે ગુણસ્થાને વધે નહિં. જેમ ગૌતમ સ્વામીને

જ્યા સુધી શ્રી મહાવીર પ્રભુ ઉપર ભક્તિ રાગ હતો ત્યા સુધી તે જ ગુણ ઠાણે રહ્યા, પણ મોહનીય કર્મનો નાશ કરી કેવલ જ્ઞાન પ્રાપ્ત ન કરી શક્યા, પણ જ્યારે રાગનો ત્યાગ કર્યો ત્યારે કેવલ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી એ આઠ દોષ રહિત જે હોય તેને શાતાદિ ગુણો આવે માટે એક શાંત અને બીજો ઉદાત્ત એ બે ગુણ વિના ક્રિયા દુઃખકારક છે જેમ માની પુરૂષને જો માનની હાની થાય તો દુઃખ ઉપજે, અથવા અંગોપાંગ હીન પુરૂષને ભોગની સામગ્રી મલે તો દુઃખ ઉપજે કારણ કે તે ભોગવી શકે નહિ એટલે તેને ખેદ થાય તેમ શાંત એટલે કષાયનો અભાવ અને ઉદાત્ત એટલે ગાંભીર્ય, એ બે ગુણ આવ્યા સિવાય ક્રિયાનો યોગ દુઃખકારક થાય, માટે ઉપરોક્ત ક્રિયાના દોષોને ટાલીને જે પુરૂષ ક્રિયા કરે તે સુખને પામે શાતાદિ ગુણો તે ધર્મ રૂપ છે અને તે રત્નની યોગ્યતા કોને હોય ત કહે છે

શ્રાવકના ૨૧ ગુણ કહે છે

દુહા—એકવિશ ગુણ પરિણમે, જાસ ચિત્તની મેવ,
ધર્મરત્નની યોગ્યતા, તામ કહે તુ દેવ ૧

અર્થ—જેના ચિત્તમા એકવીશ ગુણ પરિણમ્યા હોય તે જીવને ધર્મ જે દેશવિરતિ, સર્વવિરતિ રૂપ રત્ન તેની યોગ્યતા હોય, એમ હે દેવ! તમે કહો છો "માર્ગાનુસારીના ગુણો પ્રાપ્ત થવાથી સામાન્ય ધર્મની યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય છે અને આ ૨૧ ગુણોની પ્રાપ્તિથી વિશેષ ધર્મ (શ્રાવકધર્મ)ની યોગ્યતા થાય છે એમ જાણવુ" એ એકવીશ ગુણ દ્રવ્ય શ્રાવકના છે તેના નામ કહે છે—

૧ અક્ષુદ્ર—એટલે તુચ્છ સ્વભાવવાલો ન હોય, ગંભીર

હોય ૨ રૂપનો નિધાન હોય ૩ સૌમ્ય હોય. ૪ લોકપ્રિય લોકને નમસ્કાર કરવા યોગ્ય ૫ અક્રૂર-ક્લિષ્ટ ચિત્તવાલો ન હોય ૬ પાપ ભીરૂ હોય ૭ અશઠ-માયા રહિત હોય ૮ સુદાક્ષિણ્ય ગુણવાળો હોય. ૯ લજ્જાળુ-અકાર્ય કરતા લાજે ૧૦ દયાળુ-પ્રાણીમાત્ર પર અનુકંપાવાલો ૧૧ સૌમ્યદૃષ્ટિ તે યથાર્થ વિચારની દૃષ્ટિવાલો અને મધ્યસ્થ તે રાગદ્વેષ રહિત, એ એકજ ગુણ છે ૧૨ ગુણરાગી-તે ગુણીજનનો પક્ષપાતી હોય ૧૩ સત્ય કથક-ભલી સત્ય ધર્મ કથાનો કરનાર હોય ૧૪ સદાચારી-જેનો આચાર ઉચ્ચ કોટીનો હોય-શુદ્ધ હોય. ૧૫ દીર્ઘદર્શી-જે ભવિષ્ય કાળનો વિચાર કરી કાર્યનો કરનાર હોય ૧૬ વિશેષજ્ઞ-પક્ષપાત રહિત ગુણ દોષનો જાણ ૧૭ વૃદ્ધાનુગત-પરિણિતમતિવાલા જ્ઞાની પુરૂષોની સેવાનો કરનાર હોય ૧૮ વિનયવંત-તે ગુણાધિકનો વિનય કરે ૧૯ કૃતજ્ઞ-કર્યા ગુણનો જાણ હોય ૨૦ નિસ્પૃહપણે પરોપકાર કરે-દાક્ષિણ ગુણ તે બીજાએ પ્રાર્થના કરી હોય તો તેનો ઉપકાર કરે પરહિત કારી-પ્રાર્થના સિવાય પણ સહજ સ્વભાવે ઉપકાર કરે. ૨૧ લબ્ધ લક્ષ્ય તે પામેલ નિશાનની જેમ ધર્માનુષ્ઠાન વ્યવહારનું લક્ષ હોય તે સુશિક્ષણીય હોય

એ એકવીશ ગુણ સંક્ષેપથી કહ્યા

હવે વિસ્તારથી ૨૧ ગુણ કહે છે.

૧ જેનું મન અતિશય ગંભીર હોય, ઉદાર સ્વભાવવાલો હોય, તુચ્છ ન હોય તેને અક્ષુદ્ર કહીએ કારણ જે ઉતાવળો મનુષ્ય હોય તે પોતાને તથા પરને ઉપકાર કરી ન શકે

૨ વલી ઉત્તમ સંઘયણ વાલો હોય રૂપનો નિધાન

હોય સંપૂર્ણ અંગોપાંગવાળો હોય પંચેંદ્રિયહીન ન હોય તે ધર્મ કરણી કરવાને સ્હેજે સમર્થ હોય અને ધર્મની પ્રભાવના કરે. અહીં નદીષેણ "વસુદેવનો જીવ" તથા હરિ કેશી પ્રમુખ સાથે વિરોધ ન કરવો, કેમકે તે પણ પ્રથમ સંઘયણ વાળા તથા સંપૂર્ણ અવયવવાળા હતા અથવા આ વચન પ્રાયિક છે જો બીજા આંતરિક ગુણો હોય તો બાહ્ય રૂપાદિ ગુણોનું પ્રયોજન નથી

૩ વળી આક્રોશ, વધ, હિંસા, ચોરી પ્રમુખ પાપ કર્મને વિષે ન પ્રવર્તે આજીવિકાદિના કારણે પણ ન છૂટકે કરે વળી સ્હેજે સૌમ્ય સ્વભાવ વાલો, અબીહામણો સર્વ જગતને મિત્ર તુલ્ય હોય એવા પુરૂષને સુખે લોકો સેવી શકે બીજાને સમતાનું કારણ થાય

૪ વળી આલોક, પરલોક અને ઉભય લોક વિરૂદ્ધ આચરણા ન કરે તેમા આલોક વિરૂદ્ધ તે બધાની નિંદા કરવી તથા વિશેષત ગુણવાન પુરૂષની નિંદા, બહુ જનને માનનીયની નિંદા કરવી ઘણા લોક જેનાથી વિરૂદ્ધ હોય તેનો સંગ કરવો દેશાચારનુ ઉલ્લંઘન કરવુ ઈત્યાદિ કાર્યો તે લોક વિરૂદ્ધ જાણવા

પરલોક ભય [વિરૂદ્ધ] તે પદર કર્માદાનાદિ વ્યાપાર

ઉભય લોક વિરૂદ્ધ તે જુગારાદિ સાત વ્યસનો જાણવા તે આચરે નહિ તથા ધર્મ કરવામા શૂરવીર હોય પણ લોક સંજ્ઞા રક્ત નહિ

૫ અક્રૂર હોય, તે મલીન ભાવનાનો મનથી ત્યાગ કરીને ધર્મ કરી શકે

૬ આલોક તથા પરલોકના પાપથી બીહે, તથા અપ યશથી બીહે, તેને ભીરૂ કહીએ તે પુરૂષ ધર્મનો અધિકારી જાણવો

૭ જે પુરૂષ માયાવી ન હોય તે બીજાને ઠગે નહિ, ત્યારે લોકમા તે કીર્તિ પામે, અને લોક તેનો વિશ્વાસ કરે તથા પોતાના ચિત્તને રંજન કરે અને બીજાના ચિત્ત રીજવવા માટે ધર્મનો ઉદ્યમ કરે અર્થાત્ અશઠપણે એટલે ડહાપણથી ધર્માનુષ્ઠાન કરે

૮ જે પોતાનુ કાર્ય છોડીને પણ પારકાને ઉપકાર કરે તે પણ પોતાના તથા પરના આત્માને હિતકારક હોય તે કરે, પણ પાપ હેતુએ ન પ્રવર્તે તે સુદાક્ષણ્ય નામા આઠમો ગુણ કહીએ તે સર્વ લોકને ઉપાદેય હોય આદેય વાક્યવાલો વ્યવહારમા હોય

૯ જે લજ્જાળુ ગુણવાલો હોય તે અંગીકાર કરેલુ ધર્મનું કાર્ય મૂકે નહિ સ્વપ્રતિજ્ઞા (લીધેલા વ્રતનિયમો) નિર્વાહે એટલે અંગીકાર કરેલ કાર્યને–લીધેલ નિયમને ગમે તેવા કષ્ટો આવે છતા પ્રાણાંતે પણ મૂકે નહિ અકાર્ય ન કરે

૧૦ દયાળુ હોય તે દયામૂલ ધર્મની લાજ વધારે કદાપિ દયામૂલ ધર્મને લોપે નહિ એટલે પ્રાણાંતે પણ હિંસા ન કરે.

૧૧ મધ્યસ્થ સૌમ્યદૃષ્ટિ વાલો જે હોય તે કોઈ દર્શન ઉપર પક્ષપાત ન કરે, તેમ દ્વેષ પણ ન કરે તે પુરૂષ ધર્મના મર્મને યથાર્થપણે જાણે એટલે મહગુણ, નિર્ગુણ, બહુ ગુણ, અલ્પગુણ તથા સર્વ પાખંડી નિરૂપીત જે ધર્મ તેને જાણ

પરિક્ષક પુરૂષની પેઠે જાદો અને જ્ઞાનાદિ ગુણુનો સદા સયોગ કરે તથા અનર્થકારક દોષોનો ત્યાગ કરે

૧૨ જે ગુણાનુરાગી હોય તે ધર્મ ઉપર રાગ ધરે તથા નવા ગુણો પોતે પ્રાપ્ત કરે ઘણા ગુણવતને દુભાવે નહિ. એટલે કોઈ મહાત્માના ઘણા ગુણો હોય અને કદાચિત્ કોઇક દોષ હોય તો પણુ તેને દુભવે નહિ તથા નિર્ગુણની ઉપેક્ષા કરે, તેની સ્તુતિ કે નિંદા ન કરે દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિ ગુણવત પુરૂષની સ્તુતિ કરે બહુમાન આપે જે ધન્ય એહનો અવતાર! જે સર્વે સામગ્રી હોવા છતા પણ અમૂક વસ્તુનો કે સર્વ વસ્તુનો ત્યાગ કરેલ છે ઈત્યાદિ

૧૩ જે સ્ત્રી પ્રમુખની અશુભ (શીયલવત સ્ત્રીની કથા સિવાય) કથા કરવાથી મતિ કલુષિત થાય અને વિવેક એટલે સદ્ અસદ્ વસ્તુનો જે પરિજ્ઞાન તદ્રુપ રત્નનો નાશ થાય તે માટે ધર્માર્થિપુરૂષ સત્કથક હોય એટલે તીર્થંકર, ગણધર, મહર્ષિ પ્રમુખના ચરિત્ર કહે. કારણુ એ સત્કથારૂપ વિવેક એજ ધર્મનું નિદાન છે

૧૪ જેનો પરિવાર ધર્મશીલ તથા અનુકૂલ હોય ધર્મમા વિઘ્ન ન કરે વળી યશસ્વી અને સદાચારી હોય તેને સુપક્ષ યુક્ત ગુણવાળો જાણવો તે પુરૂષ સાપ્રધાન ધર્મને નિર્વિઘ્ને કરી શકે

૧૫ દીર્ઘ દર્શી ગુણવાળો જે પ્રથમ કાર્ય માડે તે પરિણામે હિતકારી જ હોય. જ્ઞાતાસૂત્ર ૭ મા અધ્યયનમા જેમ ધન્ના સાર્થવાહે પાચ શાલિના દાણા આપી ચાર પુત્ર-વધુને સાચવવાની ભલામણ કરી હતી તેમ ભવિષ્ય કાલનો વિચારક

હોય. ઉપલક્ષણથી તેમા લાભ ઘણો ને અલ્પકલેશ હોય ઘણા લોકોને પ્રશસનીય હોય

૧૬ જે વિશેષજ્ઞ ગુણવાળો હોય તે, વસ્તુના ગુણદોષોનો જાણ હોય. પક્ષપાત રહિત હોય કારણ પક્ષપાતિ જે હોય છે તે, ગુણમા દોષ જૂએ અને દોષમા ગુણ જૂએ પણ વિશે ષજ્ઞ તો ગુણનો ગ્રહણ કરનાર હોય. ગુણનો ધરનાર હોય.

૧૭ વૃદ્ધાનુગત ગુણવાળો જે હોય તે વૃદ્ધ પુરૂષો, જ્ઞાન વૃદ્ધની સેવા કરનાર હોય અને તે વૃદ્ધ પુરૂષોની સગતથી તે પરિપક્વ બુદ્ધિવાળો થાય. જેથી પાપાચારમા પ્રવર્તે નહિ.

૧૮ વિનયવત પુરૂષ નિશ્ચે જ્ઞાનાદિની શુદ્ધિ કરે, કારણ કે સર્વે જ્ઞાનાદિ ગુણનું તથા મોક્ષનું મૂળ તે વિનય છે

यत गाथा -

विणओ सव्वगुणाण, मूल सन्नाण दसणाइण,
मुक्खस्सयतेमूल, तेणविणिओ रह पसत्थो १

૧૯ કૃતજ્ઞ ગુણવાળો, બીજાને ગુણ તથા ધર્મમા જોડે ધર્મગુરૂ ઉપર ઘણો આદર કરે અને જેની બુદ્ધિ તત્ત્વ ગૃહણની હોય તે કૃતજ્ઞ જાણવો

૨૦ પરહિતકારી—જે પુરૂષ હોય, તે બીજાને ધર્મમા જોડે, કારણક પોતે ગીતાર્થ (પડિત) છે જે અગીતાર્થ હોય તે બીજાને હિત કરવા ચાહે તો પણ અહિતજ કરે પણ જે ધર્મમાર્ગનો જાણ હોય તેજ હિત કરે

૨૧ લબ્ધ લક્ષ નામા ૨૧મો ગુણ—જે થોડા કાલમા આગમાદિ સુખે ભણી શકે તથા વિના પ્રયાસે સમસ્ત શુભ

કાર્યને-ધર્મના અનુષ્ઠાનને જાણે એ રીતે એકવીશ ગુણે બીરાજીત હોય તે ધર્મનુ રાજ્ય પામે.

સપૂર્ણ એ એકવીશ ગુણયુક્ત હોય તે ઉત્તમ જાણવો અને ચોથે ભાગે હીન એટલે સોલ ગુણવાળો હોય તે મધ્યમ જાણવો અને અર્ધગુણહીન એટલે દશ ગુણવાલો હોય તે જઘન્ય જાણવો અને તેનાથી પણ હીનગુણી હોય તે દારિદ્રિ જાણવો એટલે જેમ દારિદ્રિ હોય તે પોતાનું ઉદર ભરવાની ચિંતાએ વ્યાકુલ હોય તે રત્નના ક્રયવિક્રયની ચિંતા ન કરી શકે, તેમ હીનગુણી ધર્મરત્નનો મનોરથ પણ ન કરી શકે

જે પાપને વર્જીને એ સામાન્ય ધર્મ જે શ્રાવકધર્મ તેને ઉપાર્જે તે પ્રાણી હે પ્રભુ ! તારી ભક્તિ કરીને યશ પ્રતિષ્ઠા પામે એ એકવીશ ગુણવાલો દ્રવ્ય શ્રાવક કહેવાય તે ભાવ શ્રાવકના ગુણને પામે

ભાવ શ્રાવકના ગુણ કહે છે

જે એકવીશ ગુણને પામ્યા હોય અને પોતાની મર્યાદામા રહ્યા હોય તે પ્રાણી ભાવશ્રાવકપણું પામે. તેના છ લક્ષણો છે

ચોપાઈ-

[૧]વ્રતનું કામજ કીધુ જેણે, [૨]શીયન વ્રતને ધાર્યું તેણે,
[૩]ગુણવતો પોતે જ્હાય, [૪]વ્યવહાર સ ળ ચિત્તે ધરાય ૧
નિત્ય ગુરૂ [૫]સેવાને કરે, [૬]આગમો તણા અર્થને ધરે,
ભાવ શ્રાવક તેજ જ્હાય, જીનેશ્વર એમ ભાખે વાય ૨

૧ જેણે વ્રતનું કામ કર્યું છે તેને કૃતવ્રતકર્મા કહીએ ૨ શીયલવ્રતને ધારણ કર્યું હોય ૩ પોતેજ ગુણને ધારણ

કરનાર હોય એટલે વિવિક્ષ ગુણવત હોય. ૪ જેનો વ્યવહાર સરલ હોય પણ કપટ–પ્રપચ નહિ. ૫. હમેશા ગુરૂદેવની સેવા કરનાર હોય. ૬ આગમના અર્થોને જાણતો હોય, એ ૭ લક્ષણો જેમા હોય તેને પ્રત્યક્ષ ભાવશ્રાવક કહીએ.

હને વિશેષ અર્થ કહે છે

ઉપરોક્ત છ લક્ષણોમાથી પ્રથમ કૃતવતકર્મા લક્ષણના ચાર ભેદ છે

૧ શ્રવણ ૨ જાણણા ૩ ગ્રહણ ૪ પરિસેવા.

અર્થ–૧ શ્રવણ એટલે સાભળવુ ૨ જાણણા એટલે જાણવું ૩ ગ્રહણ એટલે વિસ્તારપણે અગીકાર કરે. ૪ પરિસેવા એટલે સમ્યક્ પાલવુ એ સામાન્યાર્થ

એ ચારના વિશેષાર્થ —

૧ શ્રવણ તે–અહીંયા બહુમાન કહ્યુ પણ વિનય તથા બહુમાન બન્ને સહિત ગીતાર્થ ગુરૂ પાસેથી સિદ્ધાન્ત સાભલે તેની ચોભગી કહે છે–

૧ કોઈક ધૂર્તમા બાહ્ય વદનાદિ વિનય હોય, પણ ભારે કર્મી હોવાથી અતરગ પ્રીતિ–બહુમાન ન હોય.

૨ કોઈકમા અતરગ બહુમાન હોય પણ પોતે ગ્લાનાદિ કારણે અશક્ત હોવાથી વદનાદિ ન કરી શકે તેથી વિનય ન દેખાય

૩ કોઈક આસન સિદ્ધિ યા જીવમા બાહ્ય વિનય તથા અતરગ બહુમાન બન્ને હોય

૪ કોઈક આકરા પાપ કર્મિ જીવમા વિનય તથા બહુમાન એક પણ ન હોય એ શ્રવણનો અર્થ કહ્યો

એટલે ઓછુ આવે એવું પ્રાય કટુ વચન બોલે નહિ. કોઈને હિત શિખામણ દેવા માટે કહેવુ પડે તો કહે, પણ સામો માણસ ન માને અથવા પોતાને ઠીક ન લાગે તો મૌન રહે અથવા તદ્દન ઉપેક્ષા કરે એટલે કહેજ નહિ.

૫ શિશુલીલા—એટલે બાલક્રિડા, જૂગટું રમવું ઇત્યાદિકનો ત્યાગ કરે.

૬ મધુરૂ બોલે—ગમે તેવુ કાર્ય પડે તો પણ હે સૌમ્ય! હે સુદર! આ કામ કરશો? એમ બોલે એ છ ભેદ નામ માત્ર કહ્યા

હવે વિસ્તારથી તેના ફલને કહે છે—
દશવૈકાલિક અષ્ટમે અધ્યયને—

तद्दियकाणे फाणेति, विद्धग पिंडगे तिवा
वाहिय वाधि रोगेति, तेण चोरेति नोवप ॥१२॥

૧ આયતન—સાધર્મિના સ્થાપકને સેવતા ગુણની પુષ્ટિ થાય, ત્યા ધમ કથા, જ્ઞાનગોષ્ઠિથી આત્માને હિત થાય.

૨ પારકે—બીજાને ઘેર જતા દોષ વધે, સુશીલ પુરૂષને પણ કલક ચડે

૩ ઉદ્ભટ વેષ—તે સત્પુરૂષને શોભાકારક ન થાય, પણ નિંદાકારક થાય

૪ વિકારી વચન બોલવાથી, કામવિકાર રાગની ઉત્પત્તિ થાય માટે તેવા વિકારી વચન ન બોલે

૫ જે બાલક્રિડા જુગાર રમવુ, ગજીફા ખેલવા ઈત્યાદિ પ્રવૃત્તિ તે મોહનું લિંગ છે વળી અનર્થ દડ છે તે જીવને મનોહર લાગે છે પણ નિષ્પ્રયોજને આત્મા તેથી દડાય છે

૬ જે કઠણ વચન બીજાને કહેવુ તે ધર્મિજીવને માન્ય નથી, કારણ પરને પીડાકારી સત્યવચન પણ ન બોલવુ

યથા દશવૈકાલિક સૂત્રે —

तहेव काणे काणेति, पिंडग पिंडगे तिवा। इति

કાણાને કાણું ન કહેવુ નપુશકને નપુશક ન કહેવુ, તેમ યાવત્ જે નામથી સામાને દુખ ઉપજે તેવા કઠીન વાક્યો ન કહેવા ઇતિ શીલવ્રત નામા બીજો લક્ષણ પૂર્ણ થયો

હવે ભાવશ્રાવકનો ત્રીજો લક્ષણ કહે છે

ચોપાઇ

ઉદ્યમ કરે સદા સજ્ઝાય, કરણ વિનયમા સર્વ ઉપાય,
અનભિનિવેશી રૂચી જીનઆણ, ધરે પ ચગુણ એહ પ્રમાણ ૧

ગુણવન્ત નામા ત્રીજા લક્ષણના પાચ ગુણ વખાણે છે યદ્યપિ તેમા ઔદાર્ય, ગાભિર્યાદિ અનેક બીજા ગુણો છે તથાપિ અત્રે ગીતાર્થીઓએ પાચ ગુણો કહ્યા છે અને એકેકા ભેદના બીજા પણ ભેદો છો તે પણ અત્રે બતાવેલ છે

૧ સજ્ઝાયમા સદા ઉદ્યમ કરે તેના પાચ ભેદ કહે છે —

૧ વાચના એટલે શાસ્ત્ર ભણવુ

૨ પૃચ્છા—એટલે સશય પડયે ગુર્વાદિને પૂછવુ

૩ પરાવર્ત્તના—તે વિસરી જવાય માટે તેનું પરાવર્ત્તન (ફેરવવુ) કરવુ

૪ અનુપ્રેક્ષા—તેના અર્થનો વિચાર કરવો

૫ ધર્મકથા કહેવી એ પાચ પ્રકારની સજ્ઝાય હમેશા કરે

૨ કરણ—એટલે અનુષ્ઠાન, નવકારસી પ્રમુખ પચ્ચક્ખાણ તથા સામાયિકાદિ ક્રિયા કરે.

૩ ગુર્વાદિક આવે ત્યારે ઉઠવુ, સામા જવુ, વદનાદિ કરવું તેમા સવથા પ્રકારે વિનય કરવાને તત્પર રહે.

૪ અનભિનિવેશી–તે કદાગ્રહ રહિત હોય, આલોક સાધવામા કદાગ્રહ ન કરે.

૫ શ્રી જિનઆણામા આ રી રૂચી–તીવ્ર શ્રદ્ધા હોય એ પાચ ગુણવાલા હોય તેને ગુણવત કહિએ તે માન્ય છે

હવે ફળ કહે છે —

૧ સજ્ઝાય કરતા જીવને વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ થાય.

૨ અનુષ્ઠાનમા સાવધાન થકો જીવ તપ તથા નિયમમા ઉધમવત થાય તે તપના બાર ભેદ પ્રસિદ્ધ છે અને નિયમ તે સાધુને વિશામણ તે સ્નાનાદિને તથા તપસ્વિને પારણા અને ઉત્તરવારણામા તથા લોચ કરા યો હોય તથા આગમના અભ્યાસી હોય તેને ઘૃત–દુધ–દહીં વિગેરે પથ્ય ભોજનનુ દાન દેવુ તે મહા ફળ છે તથા ગુરૂવદન પ્રમુખ પણ એમા લેવુ

કેટલાકો (જેને દાનાતરાયનો ઉદય છે એવા) કહે છે કે–સાધુઓને દુધ, દહીં, ઘૃત વિગેરે આપવુ નહિ (ખાવુ નહિ) સાધુએ તો હમેશા તપશ્ચર્યા કરવી કેટલાકો (રાગાધ હોય છે તે પોતાના રાગવાલાને મૂકીને બીજાઓના માટે) કહે છે કે સાધુઓને આપવામા ધર્મ નથી પણ બીચારાઓની દયા આવે છે, કારણકે પોતે અજ્ઞાન અને રાગાધ છે તેમજ દ્વેષની વૃદ્ધિ હોવાથી એમ કહે છે પણ સાધુઓ હમેશા ધર્મોપદેશ આપી ઘણાના આત્મ કલ્યાણ કરાવે છે તે શક્તિ સિવાય કેમ હોઇ શકે? જ્ઞાનાદિકનો અભ્યાસ પણ મસ્તકની નબળાઇથી થઇ શકે નહિ વિહારાદિ શરીરની શક્તિ સિવાય થઇ શકે નહિ ઈત્યાદિ દરેક ક્રિયા શક્તિ અને સમાધિ સિવાય થઇ શકતી નથી, એ મૂર્ખ કયાથી જાણે?

ત્રીજા લક્ષણનો ત્રીજો ગુણ

૩ ગુણનિધાન પુરૂષનો વિનય કરે. તે આવે ત્યારે ઉભો થાય, સન્મુખ જાય, મસ્તકે અંજલી કરે "હાથ જોડે" આસન આપે, ગુરૂ બેશે ત્યારે તેની સેવા કરે, જાય ત્યારે વોલાવા જાય, ઇત્યાદિ વિનય કરે તે વિનિત શિષ્યો ઉપર ગુરૂનો પણ આદર વધે જેથી ગુરૂ તેને શાસ્ત્રની આમ્નાયાદિ આપે

૪ જે અનભિનિવેશી–કદાગ્રહ રહિત હોય, ગીતાર્થી પુરૂષોએ જે કહ્યુ છે તે યથાર્થ માને તથા ગીતાર્થી પાસેથીજ ઉપદેશ સાભળે

૫ શ્રદ્ધાપૂર્વક સાભળવાને ચાહે ઉપલક્ષણથી ઇચ્છા પૂર્વક અનુષ્ઠાન કરે એવી શ્રદ્ધા વિના સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિ ન હોય એ સમ્યક્ત્વનો મોટો હર્ષ છે ભાવશ્રાવકનો એ ત્રીજો લક્ષણ થયો

૪ થો ઋજુ વ્યવહારનામા લક્ષણ, તેના ચાર ભેદ છે

૧ યથાર્થ કથન–તે પરને ઠગવા માટે ધર્મને અધર્મ ન કહે તેમ અધર્મને ધર્મ ન કહે ક્રયવિક્રય, વ્યવહારમા લેવડદેવડમા જૂઠુ ન બોલે તથા વ્યવહાર માટે રાજ્ય દરબારે પણ ખોટી સાક્ષી ન પૂરે તથા ધર્મની હાસી થાય તેવુ વચન ન બોલે

૨ અવચક ક્રિયા તે બીજાને કષ્ટ ઉપજે, ઠેતરાય (ઠગાય) તેવી ક્રિયા ન કરે સારી વસ્તુમા ખરાબ વસ્તુ મેળવીને ન આપે તથા તોલવા પ્રમુખમા કે તોલ માપમા દગો કરી ઓછુ આપવુ કે વધારે લેવુ તેમ કરે નહિ યદ્યપિ એવી

ચચક્રિયાથી બીજાને ઠગવા ચાહે પણ તેથી પોતાનો આત્મા ઠગાય માટે તેથી નિવૃત્ત થાય.

૩ પાતિક પ્રગટન–તે કોઇ પાપ કરતો હોય તો તેને તેના દોષ કહી બતાવે કે હે ભદ્ર! આ પાપ કરીશ નહિ, એના વિપાક ખોટા છે એમ તેને સમજાવે પણ તેની ઉપેક્ષા ન કરે

૪ મૈત્રીપ્રિયા–તે પ્રિય મૈત્રી કરે. નિષ્કપટપણે મિત્રાઇ કરે–રાખે, એવી રીતે જે નિખાલસ હોય તે 'ચાર' બોધિ બીજને પામે ચાર ભેદે ઋજુ વ્યવહાર કહીએ એથી વિપરીત વર્તે તો બોધિ–બીજ જાય એમ ચોથો લક્ષણ પૂર્ણમ.

હવે ભાવશ્રાવકનો પમો લક્ષણ કહે છે

પ–ગુરૂ શુશ્રુષા નામા લક્ષણ તેના ચાર ભેદ કહે છે

૧ સેવના–તે ગુરૂની સેવા કરે

૨ કારણ–તે બીજા પાનેથી ગુરૂની સેવા કરાવે

૩ સપાદાન–તે ગુરૂને ઓષધાદિકનું દાન આપે

૪ ભાવના–તે ગુર્વાદિ તથા તેના પરિવારાદિકનુ બહુમાન કરે અત્રે ધર્મગુરૂ લેવા, પણ માતાપિતાદિ ન લેવા, કારણકે તે લૌકિક ગુરૂ છે

यत —

धर्मज्ञो धर्मकर्त्ता च, सदा धर्म प्रवर्त्तक

सत्वेभ्यो धर्मशास्त्राणा देशिको गुरुरुच्यते १

અર્થ –[1]ધર્મજ્ઞ, [2]ધર્મકર્ત્તા, સદા ધર્મનો [3]પ્રવર્ત્તક તથા સર્વ પ્રાણી માત્રને ધર્મ શાસ્ત્રનો [4]ઉપદેશ દેનાર તે ગુરૂ કહેવાય

હવે એ ચારનો વિશેષાર્થ કહે છે -

૧ અવસર પામીને ગુરૂની સેવા કરે, પણ અવસર વિના ન કરે તે ધર્મધ્યાનાદિક યોગ પ્રત્યુપેક્ષણા તે આવશ્યકાદિ ક્રિયા કરતા હોય તો તેનો વ્યાઘાત ન કરે જીર્ણશેઠની પરેં જ્યારે પ્રશાતચિત્ત અને ઉત્તર દેવા હાજર હોય ત્યારે સેવા કરે.

૨ બીજાને ગુરૂના ગુણનું વર્ણન કરીને તેને ગુરૂ સેવામા પ્રવર્ત્તન કરાવે, જેથી પ્રમાદિ હોય તે પણ ગુરૂસેવામા પ્રવર્ત્તે.

૩ ઔષધ પ્રમુખ પોતા પાસે હોય તે પોતે આપે અગર ન હોય તો બીજા પાસેથી અપાવે ત્યા એકદ્રવ્ય તે ઔષધ અને અનેક દ્રવ્યનો સયોગ તે ભેષજ અથવા બાહ્યો પયોગી તે ઔષધ અને અ દર ભોગવવા યોગ્ય તે ભેષજ વળી પ્રમુખ શબ્દે સયમોપકારી વસ્તુ જે જોઇએ તે આપે અથવા અપાવે

૪ ગુરૂના અભિપ્રાયે ચાલે ગુરૂનું બહુમાન કરે અવિચળ થકો ગુરૂની આજ્ઞાએ પ્રવર્ત્તે, પણ સ્વેચ્છાએ નહિ એ ભાવશ્રાવકનો પાચમો લક્ષણ થયો અને ચોથો ભેદ પૂર્ણ મ.

પ્રવચન દક્ષ નામા ૬ ઠુ લક્ષણ કહે છે
તેના છ ભેદ કહે છે -

૧ સૂત્રને વિષે કુશળ
૨ અર્થને વિષે કુશળ
૩ ઉત્સર્ગને વિષે તે સામાન્ય સૂત્રને વિષે કુશળ
૪ અપવાદ-એટલે વિશેષ સૂત્રને વિષે કુશળ
૫ વિધિપૂર્વક ધર્માનુષ્ઠાનને વિષે કુશળ

૬ વ્યવહાર—એટલે ગીતાર્થની આચરણા રૂપ જે જીત વ્યવહાર તેને વિષે કુશળ, તે ઉદ્યમ સહિત નિપુણપણું પામ્યો છે એવો જે પુરૂષ તેને પ્રવચન દક્ષ કહીએ. એ સામા ન્યથી ભેદ કહ્યા

હવે વિશેષથી કહે છે–

૧ શ્રાવકને યોગ્ય સૂત્ર, ચઉશરણાદિક, પ્રવચન માતાથી માંડીને છ જીવણીયા અધ્યયન પર્યંત ગુરૂ પાસેથી ભણે પણ સ્વતંત્ર ભણે નહિં ઉપલક્ષણથી જીવાદિ નવ પદાર્થ, પંચમ અંગ, કમ્મપયડી પ્રમુખ ગ્રંથના સમુહને પોતાની બુદ્ધિના અનુસારે ભણે

૨ તે સૂત્રનો અર્થ—સંવિજ્ઞ ગુરૂ પાસેથી સાંભળે

૩-૪ ઉત્સર્ગ તથા અપવાદ બન્ને સાથે કહે છે વિવાદ રહિતપણે પોત-પોતાના ઠેકાણે વિષયનો વિભાગ જાણે એટલે ઉત્સર્ગને ઠેકાણે ઉત્સર્ગને જાણે અને અપવાદને ઠેકાણે અપવાદને જાણે પણ એકલો ઉત્સર્ગ કે એકલો અપવાદ જ ન આલંબે જે અવસરે જે કરવુ ઘટે તે અવસરે તે કરે એટલે લાભાલાભનો વિચાર કરે

૫ દેવ-ગુરૂ વંદનાદિ વિધિને વિષે પક્ષપાત કહેતા બહુમાન હોય તથા બીજો વિધિપૂર્વક ક્રિયા કરતો હોય તેનું પણ બહુમાન કરે વિધિ સામગ્રીના અભાવે પોતે યથાર્થ વિધિ ન કરી શકતો હોય તો પણ વિધિ આરાધવાનો મનોરથ મૂકે નહિં

૬ વ્યવહાર કુશલ—તે જેમ દેશકાલ પ્રમુખ હોય તેને અનુસારે પોતે પ્રવૃત્તિ કરે એટલે દેશ તે—સુસ્થિત, દુસ્થિતાદિ

કાલ તે સુકાલ, દુ કાળાદિ, અમુખ શબ્દે દ્રવ્ય સુલભ, દુર્લ ભાદિ ભાવ શબ્દથી રોગી, નિરોગી વગેરે તે સર્વેને પોત પોતાની હદે જાણે ગીતાર્થનો સર્વે વ્યવહાર પોતે જાણે, એટલે ઉત્સર્ગ, અપવાદાદિના જાણ ગીતાર્થ પુરૂષે જે વ્યવહાર આચર્યો હોય તેને પોતાની મતિ કલ્પનાએ દૂષણ આપે નહિં, પણ પોતે અગીકાર કરે તેને પ્રવચન કુશલ કહીયે તે ઉદાર કહેના પ્રધાન છે, એ ભાવશ્રાવકના લક્ષણ કહ્યા એ છ પ્રકારના લિંગ તે ક્રિયા થકી ઓળખાય જેમ ધૂમ્રથી અગ્નિ ઓળખાય તેની પેઠે જાણવું એ વિધિ પ્રમાણે જે શ્રાવક આચરે તે સુખને વરે એ ક્રિયાગત છ લિંગ ભાવશ્રાવકના કહ્યા

અહિં શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે—એટલાજ ભેદ છે કે વધારે ભેદ છે? ગુરૂ ઉત્તર આપે કે—

હવે ૧૭ પ્રકારના ભાવગત લિંગ ભાવ શ્રાવકના કહે છે.

૧ સ્ત્રી ચપલ ચિત્તવાળી છે એટલે અન્ય-અન્ય પુરૂષની ઈચ્છા કરનાર છે વળી નરકની મોટી વાટ છે તે વાત કાંઈ ખોટી નથી એમ જાણીને તેનો ત્યાગ કરે

"સ્ત્રીને ચપલ ચિત્તવાળી વિગેરે જે દૂષણો બતાવ્યા છે તે સ્ત્રી વેદનો બધ માયા તથા મિથ્યાત્વ થાય છે વળી સ્ત્રી હોય તો પરિગ્રહની વૃદ્ધિ થાય છે માટે સર્વે અનર્થનું મૂલ સ્ત્રી છે બધીએ સ્ત્રીઓ ખરાબ નથી પણ આ ઉપદેશ-વાક્ય છે કારણ કે અનત સ્ત્રીઓ મોક્ષે ગઈ છે, જાય છે અને જશે

૨ પાચ ઇંદ્રિય રૂપ ચપલ અશ્વને જ્ઞાનની રાશડીથી બાધી રાખે જેમ મસ્તિખોર, ચપળ એવો જે હોય તે પોતાના અસ્વારને વિકટ અટવીમા લઈ જાય છે તેમ ઉન્માદને પામેલી (મોકળી મૂકેલી) ઇંદ્રિયો ગહન સસાર રૂપ અટવીમા લઈ જાય છે, માટે તેને જ્ઞાન, વૈરાગ્યથી વશ રાખે તે બીજો ગુણ જાણવો

૩ અર્થ એટલે પૈસો તે ઘણા કલેશનુ કારણ છે કારણ દ્રવ્યને વાસ્તે માણસ સમુદ્ર પર્યટન, વિષમ અટવીમા ભ્રમણ, તથા ક્ષુધા, તૃષાની પીડા વિગેરે ઘણા કષ્ટો સહે છે તો પણ મુશ્કેલીથી મળે છે અને કદાચ મળે તો પણ પાછો જતો રહે છે માટે તેને અસાર જાણી દ્રવ્ય પેદા કરવાને વાસ્તે પાપ કરે નહિ

૪ ભવ કહેતા ચતુર્ગતિરૂપ સસાર તે વિડબના મય છે વલી જન્મ, જરા, મરણ, રોગ, શોકાદિ દુખ રૂપ છે તથા જન્માતરને વિષે નરકાદિ દુખોનો હેતુ છે એમ દુખની પરપરાનો હેતુ છે એમ હૃદયમા સમજે એ ચોથો ગુણ શ્રાવક અગીકાર કરે

૫ વિષય-તે ક્ષણિક સુખના દેનાર છે પણ પરિણામે કાલકૂટ વિષ જેવા મહાદારૂણ-ભયકર છે એમ જાણીને તેને અત્યતપણે ચાહે નહિં અને તેથી ડરતો રહે એટલે રખેને મને એનો પાશ લાગે એમ તેને ન છૂટકે સેવે, તો પણ મશક રહે, પણ આસક્ત થાય નહિ તે પાચમા ગુણને પ્રાપ્ત કરેલો જાણવો

૬ આરભ ત્યાગ-ઘણા પ્રાણીની જેમા હિંસા થાય

તેવા આરંભના કાર્યો "ષટ કર્માદિ" નો ત્યાગ કરે અને કદાચિત્ કરવા પડે તો પણ સશોક પણે કરે, પણ નિઃશોક પણે ન કરે યદ્યપિ ન છુટકે તેને કિંચિત્ આરંભ કરવો પડે તો પણ તે નિરારંભાજન જે મુનિરાજ તેનો અત્યંત રાગી હોય એટલે ધન્ય છે મુનિરાજને જે સર્વ આરંભના ત્યાગી છે હું ક્યારે એહનો ત્યાગ કરીશ એમ ધ્યાવે તે છઠ્ઠા ગુણના ભાગી થાય

૭ સાતમો ગેહ નામા ગુણ કહે છે—ત ગુણને પ્રાપ્ત થએલો પ્રાણી ગૃહસ્થાવાસને પાશ એટલે બંધન સમાન માને જેમ પક્ષી પાશમા પડ્યો ઉડી ન શકે અને પોતાના આત્માને દુખી માને, તેમ માતાપિતાદિકના સબંધથી દીક્ષા ન લઇ શકે તો પણ સંસારમા રહ્યો થકો મોહ જીતવાનો અભ્યાસ કરે એટલે જેમ જંબૂસ્વામીના જીવ શિવકુમારે બાર વર્ષ સુધી સંસારમા પણ તિવ્ર તપશ્ચર્યા કરી તેમ તદ્દન નિર્મોહ પણે ગૃહવાસમા રહે એ સાતમો ગુણ ધરે

૮ આઠમા દર્શન ગુણવાળો પ્રાણી, જેનાથી સમકિતને પામ્યો હોય તે ગુરૂ, ધર્માચાર્યની ભક્તિ બહુ ભાતે કરે અને પોતાની શક્તિ શ્રદ્ધામા રાખે એટલે આસ્તિક ભાવ અર્હિત નિરતિચાર દર્શનને ધરતો પોતાની શક્તિએ પ્રભાવના કરે તથા યશોગાન કરે એમ સમકિતની નિર્મળતા કરે એ ૮ મો ગુણ

૯ લોકસંજ્ઞા ત્યાગ—લોકસંજ્ઞાનો ત્યાગ કરે. કારણ કે લોક તો અવિચારિત મતિવાળા ગાડરિયા પ્રવાહે વર્તનારા હોય છે માટે તે પ્રવાહે ન ચાલે. ઇતિ ૯ મો ગુણ

૧૦ દશમો આગમ ગુણ કહે છે—જે ક્રિયા કરે તે આગમની સાક્ષીયે કરે એટલે આગમને અનુસારે કરે પણ પોતાની મતિ કપનાએ નહિ અને એમ વિચારે જે આગમ વિના જે લોક સાધવાનો માર્ગ તેનો કોણ સાક્ષી છે માટે વિનરાગના આગમમા જ એવા માર્ગ હોય એવુ કહીને દેવવદન, ગુરૂવદન, પ્રત્યાખ્યાન, પ્રતિક્રમણાદિ રૂપ ક્રિયા આગમોક્ત રીતે કરે એ દશમા ગુણથી ક્રિયા પામે કારણ ક્રિયા સિવાય એકલા જ્ઞાનથી મુક્તિ નથી

૧૧ દાન—પોતાની યથા શક્તિએ પોતાને બાધ ન આવે તેવી રીતે દાનાદિક કરે જો દ્રવ્ય પાત્ર હોય તો અઢળક દાન આપે અને જો અ પધન વાળો હોય તો અતિ ઉદાર ન થાય.

उक्तंच –

लाभोचियदाणे लाभोचिय भोयणे,
लाभोचिय परिभावे, लाभोचिय निधिक्रे सीया इति ॥१॥

એમ થોડે કાલે ઘણું દાન આપી શકે તેમજ શીલ, તપ, ભાવનાને વિષે પણ યથા શક્તિએ પ્રવર્ત્તે એમ પ્રગટ પણે અગ્યારમો ગુણ આવે

૧૨ ચિતામણી રત્ન સરખો પોતાનો ધર્મ પામીને મૂર્ખ લોક કદાચ હસે, તો પણ ધર્મ કરણી કરતા લાજે નહિ, પણ પોતાના ધર્મમા ગાજે હર્ષ ધરે

૧૩ અરક્તદ્વિષ્ટ ગુણ કહે છે —ધન ભવન આદિ શબ્દથી સ્વજન, કુટુંબ, આહાર, ક્ષેત્ર, પુત્ર, કલત્ર, વસ્ત્ર, શસ્ત્ર, યાન, વાહન ઇત્યાદિક પદાર્થ સાથે રહેતો થકો પણ તેમા વિશેષે

રાગ, દ્વેષ ન હોય, મદ આદર હોય, સમભાવ રાખે સર્વથા રાગ દ્વેષનો અભાવ તો ઉપરના ગુણઠાણે હોય પણ અહીંયા મધ્યસ્થ ભાવ હોય એટલે ઇષ્ટ વસ્તુ ઉપર વિશેષ આશક્તિ ન હોય. તેમજ અવિનિત લોક કે અનિષ્ટ વસ્તુ ઉપર દ્વેષ-અણગમો ન હોય તે એમ જાણે જે એ સર્વ ધન, ભવનાદિક પરભાવ છે, મારી વસ્તુ નથી જીવ એ સર્વનો ત્યાગ કરી પરભવમા એકલો જશે, માટે એનો શો આદર કરવો? તથા વસ્તુના ગુણદોષ અને કર્મ પરિણિતનો જાણ હોવાથી દ્વેષ પણ ન કરે. તે ભાવ શ્રાવક એમ ભાવે જે સર્વ અશાશ્વત પદાર્થમા આગ્રહ શો રાખવો! જ્ઞાન, દર્શનાદિ આત્મગુણોજ શાશ્વત છે

૧૪ મધ્યસ્થ ગુણ—એ ગુણવાલો રાગ, દ્વેષમા (પક્ષપાતમા) તણાય નહિ મધ્યસ્થપણું એટલે મધ્યસ્થ બુદ્ધિવડે પરમાર્થનો વિચાર કરે કે, મે મારો મત લીધો તે હવે કેમ મૂકું? એમ સ્વપક્ષનો આગ્રહ ન રાખે, અથવા અમુક મારો મત ખડે છે તો તેનુ હું ખડન કરૂ, એવો દ્વેષ ન કરે તે પ્રાણી ચૌદમા ગુણને બાધા ન આપે અને હઠ–કદાગ્રહ છોડી સદ્માર્ગને સાધે, પરદેશી રાજાની પેરે ગીતાર્થ ગુરૂ વચનથી પોતાનો મત છોડી સત્યમાર્ગ અગીકાર કરે. તેરમા ગુણમા ધન, ભવનાદિકમા રાગ દ્વેષ ન હોય, મદ આદર હોય. અને ચૌદમા ગુણમા ધર્મમા ધર્મને નામે કદાગ્રહ ન હોય એમ અતર છે

उक्तं च –

स्वागम रागमात्रेण, द्वेषमात्रात् परागमः
नस्त्यजामोश्रयामोवा, किंतु माध्यस्थ्या दृशा ॥ १ ॥

અર્થ —સ્વાગમ—જૈનાગમનો હું નાગ માત્રથી એટલે પક્ષપાતથી આદર કરતો નથી તેમ જ પરાગમ—વેદાદિનો દ્વેષ માત્રથી હું ત્યાગ કરતો નથી, પણ મધ્યસ્થ (પરિક્ષક) બુદ્ધિવડે પરિક્ષા કરતા અવિસંવાદી જિનાગમ છે અને વિસંવાદી અન્ય આગમ છે એમ નિર્ણય કરી નિખાલસ વૃત્તિએ ત્યાગ અને સ્વિકાર કરેલ છ

૧૫ અસંબંધ—સર્વ પદાર્થ ક્ષણ ભંગુર છે, અનિત્ય છે તન, ધન, સ્વજન, જીવિતવ્ય, દ્રવ્ય, પદાર્થ પ્રમુખ એ સર્વ મારા નથી એમ વિચારીને સતપુરૂષોની સેવા કરે, પણ ધનાદિની સંગત ન કરે સત પુરૂષોની સોબતથી ગુણની વૃદ્ધિ થાય

૧૬ પરાર્થ કામોપભોગી—સંસારને વિષે વિરક્ત મનવાળો છતા પણ પરના દાક્ષિણ્યથી ભોગાદિને ભોગવે એવા ઉદાસીન જ્ઞાનવડે સોલમો ગુણ પામે

૧૭ નિસ્નેહ વૃત્તિ—જે વેશ્યાની પરે ગૃહવાસ પાળે એટલે વેશ્યા એમ વિચારે જે આજે છોડશું અથવા કાલે છોડશુ, એમ વેશ્યાની જેમ, નિસ્નેહ વૃત્તિ હોય છે તેમ આ ગુણવાલાની પણ ઘરવાસ છોડી સંયમ લેવાની વૃત્તિ પૃથ્વીચંદ્ર કુમારની માફક હોય એટલે એ ઘરવાસને બીજાનુ માને એને તો મોક્ષલક્ષ્મી મેળવવાની અભિલાષા હોય એ સત્તરમો ગુણ કહ્યો દેશવિરતિના નાના (અનેક) ભેદ છે માટે અભિપ્રાય જુદા જુદા હોવાથી ભેદ પણ જુદા જુદા થાય, માટે પુનરુક્તિ દોષ ન જાણવો

એ ગુણના સમૂહથી જે ભર્યા હોય તેને ભાવશ્રાવક કહીએ

यत इहसत्तरगुणजुत्तो, जिणागमे भाव सावगो भणिओ
इतिवचनात् श्री જિનઆજ્ઞા પાલવી તે જિનભક્તિ છે અને
તે આજ્ઞાનું પાલન તેજ ભાવશ્રાવકપણુ છે

ભાવશ્રાવકપણું તેજ દ્રવ્ય સાધુપણું છે "कारणयासे दव्व
ભાવનુ કારણ તે દ્રવ્ય કહેવાય એટલે જે દ્રવ્ય સાધુ હોય
તે ભાવસાધુપણું પામે

ભાવસાધુના સાત લક્ષણ કહે છે
यदुक्त धर्मरत्न प्रकरणे -

पयरसउ लिंगाइ, सयलामग्गाणु सारिणि किरिआ
सद्धा पवरा धम्मे, पन्नवणिज्जत्तमुजुभावा ॥ १ ॥
किरिआसु अप्पमाओ, आरंभो सक्कणिज्जणुठाणे,
गुरुओ गुणाणुराओ, गुरुआणाराहणा परम ॥ २ ॥

અર્થ–૧ સઘલી માર્ગાનુસારિણિ ક્રિયા ૨–ધર્મમા પ્રવર–શ્રદ્ધા. ૩–સરળ ભાવ વડે પ્રજ્ઞાપનીયપણુ ૪–ક્રિયામા અપ્રમાદ ૫–શક્યાનુષ્ઠાનનોજ પ્રારંભ ૬–ભારે ગુણાનુરાગ ૭ ગુરૂની આજ્ઞાનું ઉત્કૃષ્ટ આરાધન એ સાત ભાવસાધુના લિંગ છે એનો સામાન્ય નામાર્થ કહ્યો હવે વિશેષાર્થ કહે છે

૧ માર્ગ તે ઇચ્છિત સ્થાને પહોચવા જેને શોધીયે તે માર્ગ તેમા દ્રવ્ય માર્ગ તે ગ્રામાદિનો અને ભાવમાર્ગ મુક્તિનો તે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર રૂપ છે તે ભાવમાર્ગ અહીં લેવો

૧ આગમની નીતિ એટલે સિદ્ધાનમા કહેલો આચાર, ક્રિયાકલાપ જાણવો

૨ ઘણા સવિજ્ઞ ગીતાર્થ પુરૂષોની આચરણારૂપ જાણવો.

૧ આગમ એટલે આપ્ત પુરૂષનું વાક્ય કેમકે વિતરાગ હોવાથી તેઓ જૂઠું બોલે નહિ.

૨ અને તેની નીતિ તે ઉત્સર્ગ, અપવાદ રૂપ શુદ્ધ સયમ પાળવાનો ઉપાય જાણવો. વળી સવિજ્ઞ એટલે મોક્ષાભિલાષી, ઘણા ગીતાર્થ પુરૂષોએ જે આચરણા કરી હોય તે પણ જીત વ્યવહાર પ્રમાણ છે. સૂત્રમા અન્યથા કહેલું છતા પણ કાલાદિક કારણની અપેક્ષાથી ગીતાર્થ પુરૂષોએ જુદી રીતે જે આચરણા કરી છે તે પ્રમાણ છે, પણ અગીતાર્થ આચરણા પ્રમાણ નથી.

यदुक्त -

जस्स वहासुत्ते, नपडिसिद्धनेवजीववहहेतु

त सव्व पि माण चारित्तधणाणमणियच ॥ १ ॥

અર્થ—જે સૂત્રમા સર્વથા ન નિષેધ્યું હોય, અને જીવ વધનો હેતુ ન હોય, તે સર્વ ચારિત્રવંતોને પ્રમાણ છે. કાર્યને અવલબીને ગીતાર્થો જેમા અલ્પહાની અને બહુ લાભ હોય તેવું કામ આચરે છે તે પ્રમાણ છે, પણ લાઘવભાવ વિચાર્યા સિવાય સુખશીલજનોએ જે આચરણા કરી હોય, પ્રમાદરૂપ આચરણા હોય તે અપ્રમાણ છે. જેમકે શ્રાવકોમા મમત્વ કરવો, (રાખવો) શરીરની શોભા માટે શુદ્ધ વસ્ત્ર, પાત્ર, આહાર લેવા, એક સ્થાને વસવું એ બધી પ્રમાદિ આચરણા તે અપ્રમાણ છે. એ ભાવસાધુનો પ્રથમ લક્ષણ કહ્યો.

હવે ભાવ સાધુનો બીજો લક્ષણ કહે છે -

૨ શ્રદ્ધા—એટલે તિવ્રાભિલાષ એટલે કર્મના ક્ષયોપશમ અને સમ્યગ્જ્ઞાનથી થએલી ઈચ્છા. તેના ૪ ભેદ છે.

૧. વિધિ સેવા ૨ અતૃપ્તિ ૩ શુદ્ધ દેશના ૪ સ્ખલિતની વિશુદ્ધિ તેમા વિધિસેવાનું સ્વરૂપ કહે છે

૧ જ્યા સુધી શક્તિ હોય ત્યા સુધી વિધિપૂર્વક જ અનુષ્ઠાન કરે અને જો દ્રવ્યાદિકના દોષથી તેમ ન કરી શકે તો પણ વિધિ તરફ જ પક્ષપાત રાખે જેમ કોઈક નિરોગી પુરૂષ સ્વાદિષ્ટ ભોજનના સ્વાદને જાણતો પણ કોઈ આપદ અવસ્થામા અટવી વિગેરે સ્થાનમા કે દુષ્કાળ, દરિદ્રાવસ્થામા તેને ઉત્તમ ભોજન ન મળી શકવાથી ભૂખે મરતા હલકા, નિરસ ભોજન કરે, પણ ઇચ્છા તો સરસ ભોજનની જ રાખે એવી રીતે શુદ્ધ ચારિત્રનો રસિક પુરૂષ દ્રવ્યથી કઈ વિરૂદ્ધ વાતને એટલે નિત્ય વાસાદિને કારણવશાત્ સગમાચાર્યની માફક સેવતો હોય તો પણ ભાવથી ચારિત્રને ઓળખે નહિ અભિલાષા તો શુદ્ધ ચારિત્રની જ રાખે

૨ અતૃપ્તિ-એટલે જ્ઞાન મેળવવામા, તપ કરવામા, વિનય વૈયાવૃત્ય કરવામા, તથા ક્રિયાકાડમા બિલકુલ ધરાય જ નહિ વિશેષે અતૃપ્ત થકો કર્યાજ કરે તેમ અહીં જ્ઞાનાદિ રત્નો ગ્રહણ કરવામા ઉત્સુક જ રહે

૩ શુદ્ધ દેશના-ગુરૂની અનુજ્ઞા લઇને પાત્રના સ્વરૂપને ઓળખીને તેના બાળ-મધ્યમ અને વૃદ્ધ (બુદ્ધ)ના ભેદ સમજીને તેને સમજાવવા યોગ્ય ઉપદેશ આપે જેથી તેને લાભ થાય

यत –

बाल पश्यति लिंग, मध्यमबुद्धिर्विचारयतिवृत्तः
आगमतत्त्वतुबुद्ध, परिक्षते सर्व यत्नेन ॥ १ ॥

અર્થ -બાલ હોય તે લિંગને જુએ મધ્યમ બુદ્ધિ આચારને વિચારે અને બુદ્ધ હોય તે સર્વ યત્નવડે આગમના તત્ત્વને

વિગેરે ગુણોમા રાગ ધરવો તે ગુણાનુરાગથી ગુણોને મલીન કરનારા દોષોનો ત્યાગ થાય છે ગુણાનુરાગી બીજાના લેશ માત્ર પણ ગુણોની પ્રશસા કરે છે અને પોતાના અ પદોષ હોય તો પણ પોતાને નિર્ગુણ માને છે વળી પ્રાપ્ત થયેલા ગુણોની રક્ષા કરે છે અધિક ગુણવાનનો સગ થતા પ્રમોદ પામે છે અને ગુણો મેળવવા ભાવપૂર્વક ઉદ્યમ કરે છે વળી તેનું અત કરણ કરૂણાદિ ભાવનાથી વાસિત હોય છે તેજ ભાવનાનું સ્વરૂપ —

૧ પરનુ હિત ચિંતવવુ તે મૈત્રી ભાવના
૨ પારકા દુ ખ નિવારવા તે કરૂણા ભાવના
૩ પરને સુખી દેખી ખુશી થવુ તે પ્રમોદ ભાવના
૪ પરના દોષોની ઉપેક્ષા કરવી તે ઉપેક્ષા ભાવના.

ગુણાનુરાગથી આ કાળમા મધ્યગુણ આદિ દોષ વરે પરિપૂર્ણ ગુણ પ્રાપ્ત ન કરી શકે, તોપણ પરભવમા તે ગુણોની પ્રાપ્તિ તેને સુલભ થાય એ છઠ્ઠો લક્ષણ ભાવ સાધુનો પૂર્ણ થયો

ભાવ સાધુનો ૭ મો લક્ષણ કહે છે

૭ ગુર્વાજ્ઞા આરાધના —જે ગુરૂના ચરણની સેવામા રક્ત હોઈ ગુરૂની આજ્ઞા આરાધવામા તત્પર રહે તેજ ચારિત્રને ભાર ઉપાડવામા સમર્થ થાય, અન્યથા ન જ થાય શ્રી આચારાગ સૂત્રના પ્રથમ સૂત્રમા "सुय मे आउस तेण भगवय एव मक्खाय" એ વાક્યમા શ્રી સુધર્માસ્વામિએ પણ જબુસ્વામિને કહેલુ છે કે મેં ભગવતની પાસેથી એમ સાભ ર્ છે માટે ગુરૂકુલવાસ સેવવો શ્રી ઉત્તરાધ્યયન, દશ વૈકાલિકાદિ સૂત્રોમા પણ ગુરૂકુલવાસીજ જ્ઞાન પ્રાપ્ર કરે એમ કહ્યુ છે-

वसेगुरुकुलेनिच्चं, जोगव उवहाणव,
पियकरे पियवाइ सेसिख्व लद्धुमरहइ ॥ १ ॥ इतिवचनात्
એ સાત લક્ષણ જેમા હોય તેને ભાવસાધુ જાણવો
હવે ગુરૂના અન્ય વિશેષ ગુણોના વર્ણનરૂપ આગમોક્ત
અધિકાર કહે છે –

સ્થાનાગના છઠ્ઠે સ્થાને કહ્યુ છે કે-

' छहिठाणेहिं सपन्ने अणगारे अरहइ गणधारित्तए त
जहा-'

૧ સઢ્ઢિપુરૂષ જાએ–તે શ્રદ્ધાવત પુરૂષ તે શિષ્ય શિષ્યણીને
મર્યાદામા સુખે રાખે

૨ સચ્ચે પુરિસ જાએ–તે સત્ય પ્રતિજ્ઞાવત તે ગચ્છને પાવે

૩ મેહાવિ પુરિસ જાએ–તે મર્યાદાએ પ્રવર્તે, અથવા મેધાવી
તે બુદ્ધિવત શ્રુત ગ્રહણ કરવાની શક્તિવાલો એવો હોય તે
તત્ભાવ બીજા પાસેથી શ્રુત ગ્રહણ કરી શિષ્યને ભણાવવા
સમર્થ થાય

૩ બહુસુએ પુરિસ જાએ–તે ઘણા શ્રુતના અભ્યાસવાલો
બહુસૂત્રી જે બહુશ્રુત ન હોય તે ગુણનો અધિકારી ન થાય
જે અગીનાર્થ હોય તે શિષ્યને હિતાહિતની પ્રવૃત્તિ, નિવૃત્તિ
ન કરાવી શકે તેમજ ગચ્છવાસી બાલ, વૃદ્ધ, ગ્લાનાદિની
સાર સભાર પણ ન કરી શકે

૫ સત્તિમ–એટલે શક્તિવત શરીર (તે મત્ર તત્રાદિક
સહિત એહ શરીર) તે પોતાને અને ગચ્છને આપત્તિ આવે
ત્યારે નિસ્તારવા સમર્થ થાય

૬ અપ્પાહિગરણે–તે સ્વપક્ષ, પરપક્ષને વિષે કલહનો
કરનાર ન હોય કલહકારી હોય તે ગચ્છની હાની કરે

આચાર્યના ગુણો કહે છે–

सुत्तथ्थविउकुशलो, पियदृढ धम्माणुवत्तणाकुशलो,
जाइ कुलसपन्नो, गंभीरो लद्धिमंतोय

અર્થ–સૂત્રાર્થમાકુશલ,[1] પ્રિયધર્મી,[2] દૃઢધર્મી–વ્રતમા કુશલ,[3] જાતિ, કુલસંપન્ન,[4] ગંભીર,[5] લબ્ધિ ને સિદ્ધિવાન એ આચાર્યના ગુણ કહ્યા જેમ–

રાજા,[1] પ્રધાન,[2] પુરોહિત,[3] કોટવાલ,[4] નગરશેઠ[5] એ પાચ જેમ નગરની રક્ષાના* કરનાર છે તેમ આચાર્યાદિ પાચે ગચ્છની રક્ષા–સાર સંભાળ કરનાર છે

૧ રાજા તે સર્વોપરિ

૨ પ્રધાન તે રાજાને ભલી સલાહનો દેનાર રાજ્યની ચિંતા કરનાર

૩ પુરોહિત–શાંતિકર્મ કરનાર

૪ કોટવાલ–દુષ્ટને દંડ આપનાર

૫ નગરશેઠ–સર્વ મહાજન લોકની સંભાળ રાખે તેમ જિનમતને વિષે પાચ પુરૂષ ગચ્છની રક્ષા કરનાર છે

૧ આચાર્ય–તે ગચ્છના નાયક, સર્વોપરિ

૨ ઉપાધ્યાયજી–સૂત્રાદિકની વાચના આપનાર

૩ સ્થવિર–તે ધર્મમા સિદાતા હોય તેને સ્થિર કરે તેમા સાઠ વર્ષની ઉમર હોય તે વય સ્થવિર ॥ ૧ ॥ વીશ વર્ષ દિક્ષાપર્યાય હોય તે પર્યાય સ્થવિર ॥ ૨ ॥ ચોથા અંગ સુધી ભણ્યા હોય તે શ્રુત સ્થવિર ॥ ૩ ॥ તેમા શ્રુત સ્થવિર શ્રેષ્ઠ જાણવા

૪ ગણી–તે કેટલાક સાધુઓને લઇ દેશમા વિચરે તે આચાર્યની આજ્ઞાથી

---

* અંગે દૃષ્ટાન્ત–જેમ અને ઇંદ્રિયને મનાદ ચાલે, તેમા જેમને અન આવે તો સર્વ ઇંદ્રિયોને મન આવે તેમ પાચ જણાનો મન આપે છે

૫ ગણાવચ્છેદક—ગણ એટલે સમુદાયની રક્ષા કરે પ્રાયશ્ચિત આપી શુદ્ધ કરે માર્ગનો ઉદ્યોત કરે સમુદાયને વધારે એ પાચે ગચ્છની રક્ષા કરે

તે વિના ગચ્છની વ્યવસ્થા ન સચવાય ગચ્છના સાધુ, સાધ્વીઓ સ્વચ્છદે પ્રવર્તે જિનાજ્ઞા વિરાધે રાગ દ્વેષ (મમત્વ અહકાર) મા પડે એક માર્ગમા અનેક ભેદો ઉત્પન્ન થાય. નૂતોત્તર ગુણની હાની કરે વર્તમાનકાળમા ઘણા જૈના ભાસો જૈન નામ ધરાવી મમત્વથી પોતાનો મત સ્થાપન કરવા આત્મસ્તુતિ અને પરનિંદા કરે છે વળી કાળદોષથી જૈનધર્મ સ્યાદ્વાદવી ભૂષિત હોવા છતા અનેક મત, મતાતરની ઉત્પત્તિથી વ્યાપ્ત થએલ છે જેમકે–શ્વેતાબર, દિગબર, મૂર્તિપૂજક-અમૂર્તિપૂજક, તેમજ તપ, અચળ, ખરતર, લોકા પ્રમુખ અનેક ગચ્છો અને તરાપથી, નિન્હવો, નાના મોટા પક્ષો–સઘાડાઓ વિગેરેથી વ્હેચાઇ ગએલ છે તેમા કેટલાક તો નજીવા મત ભેદથી અનેક ક્લેશો ઉત્પન્ન કરી રાગદ્વેષનો મમત્વ વધારે છે વિધિમાર્ગનો લોપ કરી કેટલાક અવિધિમાર્ગનું સ્થાપન કરે છે કેટલાક એકાત પક્ષમા ખેંચાઇ જાય છે આવા અનેક મત મતાતરો નિહાળી કેટલાક ભવભીરૂ જીવોને ઘણું દુ ખ ઉત્પન્ન થાય છે હા ! હા ! આ કાળમા કલ્યાણનો રસ્તો શો છે ? અમે પૂર્વ ભવે કેવા કર્મો કર્યા હશે કે જેથી આ કાળમા અવતર્યા ! જિન, કેવળી, પૂર્વધરાદિનો અમને વિરહ પડયો ! હા ! અમારો શો આધાર !! કે જેને આધારે કલ્યાણનો માગ સાધી શકાય ? પણ વિચાર કરતા માત્ર જિનાગમનો જ આધાર છે એ આગમના આધારથી ઉપાદાન

નિમિત્ત કારણ, નિશ્ચય, વ્યવહાર, ઉત્સર્ગ, અપવાદ, નય, નિક્ષેપ અને પ્રમાણ તથા ત્રીભગી, ચૌભગી, સપ્તભંગી, નવભગી વિગેરેનું જ્ઞાન પોતાના ક્ષયોપશમ પ્રમાણે થાય જો પોતે કદાગ્રહ મૂકી પચાગી સમસ્ત આગમ અવલોકશે તો આગમ રૂડી રીતે સમજાશે "કેટલાક જડમતિ, એકાગ્ર દૃષ્ટિવાલાઓ પચાગીને માનતા નથી અને કહે છે કે તે તો છદ્મસ્થ આચાર્યોએ બનાવેલ છે તે અમને માન્ય નથી પણ પોતે સસ્કૃતાદિ ભાષાના અજાણ તેમજ પોતાના મતનો કદાગ્રહ કેમ મૂકી શકાય! તે તો ટબોજ વાચે છે, કારણ મૂળ જેટલુ જ્ઞાન વ્હાડવુ ક્યાથી? કેટલાક બાહ્યક્રિયાનો ડોળ કરી અજ્ઞાન, મૂર્ખલોકો તેમા પણ સ્રી વર્ગને ભરમાવી પોતાના પક્ષમા લઈ કદાગ્રહ વધારે છે" વર્તમાનમા જે જૈની જૈનીમા પણ પરસ્પર મેળ નથી એક બીજા પર દ્વેષ કરે છે, કોમળ ભાવ ધારણ કરતા નથી એક એક ગચ્છના સાધુઓ અન્ય ગચ્છના સાધુઓ સાથે ભાષણ પણ કરતા નથી, તે ખરેખર ઉદાર ભાવવાલા જૈનીઓને છાજે તેમ નથી જૈન ધર્મથી વાસિત હૃદયવાળાની તો એજ વિશાળ ભાવના હોય કે સર્વ જીવો ધર્મપાત્ર બનો અને કર્મ ખપાવીને સર્વે જીવો જલદી મુક્તિને પામો "आत्मवत् सर्व भुतेषु य पश्यति स पडित" બધા જીવોને પોતાના સમ ગણે યદ્યપિ અન્ય દર્શનીઓમા એકાત પક્ષ છે અને તે નિષેધવા યોગ્ય છે યદુક્ત -"पगते होइ मिच्छत" તથાપિ તેમા જે જિનમતના અનુસારે દયા, દાન, વૈરાગ્ય, ઉદાસીનતા, ગુણગ્રાહક-બુદ્ધિ, સરળભાવ, અનાગ્રહ તે તે ગુણો અનુમોદવા યોગ્ય છે અન્ય દર્શનીનું પણ ઉદેરીને ખડન કરવુ નહિ, તો સ્વ-

દર્શની સાથે પ્રાય કલુષિત ભાવ ઉત્પન્ન થાય તેવો વાદવિવાદ ન કરવો તત્ત્વગવેષિ થવુ

यदुक्तम्-

घादाश्च प्रतिवादाश्च, र्वाणतो निश्चिता तथा,
तत्त्वात नैवगच्छन्ति, तिलपिलक वद्गतो ॥ १ ॥

વાદવિવાદ કરવાથી તત્ત્વનો નિર્ણય ન થાય, તર્કની પરંપરા થાય. જેમ ઘાણીનો બળદ દિવસ આખો ફરે પણ સધ્યાએ તે જ સ્થાને આવે, તેવી રીતે તત્ત્વનો નિર્ણય વાદ વિવાદથી ન થાય તત્ત્વનો નિર્ણય તો વસ્તુ તત્ત્વની વિચારણાથી થાય તે ચિંતા ચાર પ્રકારની છે

यदुक्तम् -

उत्तमाह्यात्म चिंताश्च, मौहर्चिताश्च मध्यमा
अधमा कामचिंताश्च, परचिंताऽधमाधमा ॥ १ ॥

તેમા આત્મચિંતા કરવાની છે ને ત્રણ ચિંતા ત્યાજ્ય છે

આચાર્ય મહારાજ હોય તે ગચ્છની તથા સમસ્ત ચતુર્વિધ સઘની ચિંતા કરે તે પોતાના તથા પરના હિતને અર્થે છે

આચાર્યની આઠ ગણિ સપદાઓ કહે છે -

૧ આચાર સપદા=તેના ચાર ભેદ છે

૧-ચારિત્રમા સમાધિ યુક્ત ઉપયોગ ૨-મત્યાદિ ગર્વ રહિત ૩-અનિયત વિહાર ૪-શરીર અને મનનું નિર્વિકારી પણું એ ચાર આચાર સપદાના ભેદ કહ્યા

નિમિત્ત કારણ, નિશ્ચય, વ્યવહાર, ઉત્સર્ગ, અપવાદ, નય, નિક્ષેપ અને પ્રમાણ તથા ત્રીભંગી, ચૌભંગી, સપ્તભંગી, નવભંગી વિગેરેનું જ્ઞાન પોતાના ક્ષયોપશમ પ્રમાણે થાય જો પોતે કદાગ્રહ મૂકી પચાગી સમસ્ત આગમ અવલોકશે તો આગમ રૂડી રીતે સમજાશે "કેટલાક જડમતિ, એકાગ્ર દ્રષ્ટિવાલાઓ પચાગીને માનતા નથી અને કહે છે કે તે તો છદ્મસ્થ આચાર્યોએ બનાવેલ છે તે અમને માન્ય નથી પણ પોતે સંસ્કૃતાદિ ભાષાના અજાણ તેમજ પોતાના મતનો કદાગ્રહ કેમ મૂકી શકાય! તે તો ટગોજ વાચે છે, કારણ મૂળ જેટલુ જ્ઞાન ક્હાડવુ ક્યાથી? કેટલાક બાહ્યક્રિયાનો ડોળ કરી અજ્ઞાન, મૂર્ખલોકો તેમા પણ સ્ત્રી વર્ગને ભરમાવી પોતાના પક્ષમા લઈ કદાગ્રહ વધારે છે" વર્તમાનમા જે જૈની જૈનીમા પણ પરસ્પર મેળ નથી એક બીજા પર દ્વેષ કરે છે, કોમળ ભાવ ધારણ કરતા નથી એક એક ગચ્છના સાધુઓ અન્ય ગચ્છના સાધુઓ સાથે ભાષણ પણ કરતા નથી, તે ખરેખર ઉદાર ભાવવાલા જૈનીઓને છાજે તેમ નથી જૈન ધર્મથી વાસિત હૃદયવાળાની તો એજ વિશાળ ભાવના હોય કે સર્વ જીવો ધર્મપાત્ર બનો અને કર્મ ખપાવીને સર્વે જીવો જલદી મુક્તિને પામો "आत्मवत् सर्व भुतेषु य पश्यति स पडित" બધા જીવોને પોતાના સમ ગણે યદ્યપિ અન્ય દર્શનીઓમા એકાત પક્ષ છે અને તે નિષેધવા યોગ્ય છે यदुक्त –'एगते होइ मिच्छत" તથાપિ તેમા જે જિન-મતના અનુસારે દયા, દાન, વૈરાગ્ય, ઉદાસીનતા, ગુણગ્રાહક-બુદ્ધિ, સરળભાવ, અનાગ્રહ તે તે ગુણો અનુમોદવા યોગ્ય છે અન્ય દર્શનીનું પણ ઉદેરીને ખડન કરવુ નહિં, તો સ્વ-

दर्शीनी साथे प्राय- इलुर्षित भाव उत्पन्न थाय तेवो वादविवाद न करवो तत्त्वगवेषि थवुं

यदुक्तम्,-

वादाश्च प्रतिवादाश्च, वर्णितो निश्चिता तथा,
तत्त्वान्त नैरगच्छन्ति, तिलपिलक वदगतो ॥ १ ॥

वादविवाद करवाथी तत्त्वनो निर्णय न थाय, तर्कनी परपरा थाय जेम घाणीनो बळद दिवस आखो फरे पण सध्याए ते ज स्थाने आवे, तेवी रीते तत्त्वनो निर्णय वाद विवादथी न थाय तत्त्वनो निर्णय तो वस्तु तत्त्वनी विचारणाथी थाय. ते चिंता चार प्रकारनी छे

यदुक्तम् -

उत्तमाद्यात्म[१] चिताश्च, मोहचिंताश्च[२] मध्यमा
अधमा[३] कामचिंताश्च परचिंताऽधमाधमा[४] ॥ १ ॥

तेमा आत्मचिंता करवानी छे ने त्रण चिंता त्याज्य छे

आचार्य महाराज होय ते गच्छनी तथा समस्त चतुर्विध सघनी चिंता करे. ते पोताना तथा परना हितने अर्थे छे.

आचार्यनी आठ गणि स पदाओ कहे छे -

१ आचार स पदा=तेना चार भेद छे.

१-चारित्रमा समाधि युक्त उपयोग. २-मत्यादि गर्व रहित ३-अनियत विहार ४-शरीर अने मननुं निर्विकारी पणुं ए चार आचार सपदाना भेद कह्या

૨. શ્રુત સંપદા-તેના ચાર ભેદ છે.

૧ બહુસૂત્રતા તે સર્વથી યુગમા શ્રેષ્ઠ આગમનું જાણુપણું હોય

૨ પરિચિત સૂત્રતા તે ઉત્ક્રમ તથા ક્રમથી, વાચનાદિથી સ્થિરસૂત્રતા

૩ વિચિત્ર સૂત્રતા તે સ્વસમયાદિ ભેદોનું જ્ઞાન

૪ ઉદાત્તાદિ વિજ્ઞાનથી દોષની વિશુદ્ધિકરણતા એમ શ્રુત સપદા હોય

૩. શરીર સંપદા-તેના ચાર ભેદ છે

૧ ઉચાઈ વિગેરે પ્રમાણસર હોય

૨ સુદરતા

૩ પરિપૂર્ણ ઈંદ્રિયો હોય

૪ સ્થિર સહનન, તપ વિગેરેમા સમર્થ હોય

૪ વચન સંપદા-તેના ચાર ભેદ છે

૧ આદ્ય વચનતા

૨ મધુર વચનતા

૩ મધ્યસ્થ વચનના

૪ અસદિગ્ધ વચનતા તે સદેહ રહિત

૫ વાચના સંપદા-તેના ચાર ભેદ છે

૧ શિષ્યના પરિણામાદિ ભેદ જાણીને ઉદ્દેશ કરવો શિષ્યના ૩ ભેદ છે ૧ પરિણામિક ૨ અતિપરિણામિક ૩ અપરિણામિક એ ૩ વિશેષાવશ્યકે

૨ જાણીને સમુદ્દેશ કરવો

૩ પૂર્વે દીધેલા સૂત્રના આલાવા પાકા કરાવીને પછી બીજુ સૂત્ર દેવુ

૪ પૂર્વાપર અર્થની સગતિ થાય (બધ બેસતું) તેમ દેવું

૬ મતિ સપદાના ચાર ભેદ છે.

૧ અવગ્રહ ૨ ઇહા ૩ અપાય ૪ ધારણા

૭ પ્રયોગ મપદાના ચાર ભેદ છે.

"પ્રયોગ તે વાદની મુદ્રા"

૧ આત્મ પરિજ્ઞાન એટલે પોતાની શક્તિનું જ્ઞાન

૨ પુરૂષ પરિજ્ઞાન એટલે આ વાદી કયા મતનો ને કેટલા જ્ઞાનવાળો છે તેનું જ્ઞાન

૩ ક્ષેત્ર પરિજ્ઞાન તે આ ક્ષેત્ર (વાદનું સ્થળ) માયાવી છે કે સરળ છે સાધુ ભાવિત છે કે અભાવિત છે તેનું જ્ઞાન

૪ રાજા, અમાત્યાદિક ભદ્રિક છે કે અભદ્રિક છે ઇત્યાદિનું જ્ઞાન

૮ સગ્રહ સંપદા સગ્રહ એટલે સ્વીકાર કરવુ તેના ૪ ભેદ છે

૧ પીઠ-ફલકાદિ સબધી પરિજ્ઞાન

૨ બાલાદિ યોગ્ય ક્ષેત્રનું જ્ઞાન

૩ સમયસર યોગ્ય સ્વાધ્યાય સબધી જ્ઞાન

૪ યથોચિત વિનય વિગેરે સબધી જ્ઞાન

(વધારે વિસ્તાર ઉપાધ્યાય શ્રી જ્ઞાનચદ્રજી સ્વામીએ બનાવેલ ગણિ પદના ચોઢાળીઆથી જાણવુ)

એ આઠ ગણિ સપદા યુક્ત આચાર્ય હોય તે જિન શાસનની પ્રભાવના કરે ઘણા જીવોને સમકિતની રૂચી ઉપજ કરાવે. તે રૂચીના દશ ભેદ છે

૧ નિસર્ગ રૂચી–તે ગુરૂ ઉપદેશ વિના કર્મના લાઘવથી જાતિસ્મરણાદિ જ્ઞાનવડે કોઇક જીવને સહજ સ્વભાવે ઉત્પન્ન થાય. સમ્યકત્વ પામે

૨ ઉપદેશ રૂચી–તે ગુરૂના ઉપદેશથી સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ થાય

૩ આજ્ઞા રૂચી–તે વિશેષ જાણ્ પ્રમુખને ન જાણતા પણ "त्वमेव सच्च, जजिणेहिं, पवेदीय" એમ શ્રી વિતરાગની આજ્ઞા પ્રમાણુ કરનાર માસતુમાદિ મુનિની જેમ આજ્ઞારૂચિ જાણવા

૪ સૂત્રરૂચી–તે પ્રથમ મિથ્યાત્વી છતા પણ સૂત્રને અભ્યાસ કરવાથી ગોવિંદ વાચકાદિની પેઠે સમકિત પામે તે સૂત્ર રૂચી જાણવા

૫ બીજ રૂચી–તે સૂત્રના બીજ માત્ર અક્ષર ગ્રહણ કરવાથી અનેક સૂત્રાર્થનું જ્ઞાન થાય જેમ ત્રિપદી માત્રના બોધથી ગણધરોને દ્વાદશાગીનું જ્ઞાન થાય છે તેમા અથવા ઉદકમા જેમ તેલબિન્દુ તત્કાળ પ્રસરી જાય છે એવી બુદ્ધિ હોય તે બીજ રૂચી જાણવા

૬ અભિગમ રૂચી–તે સૂત્રને અર્થ સહિત અવગાહે અગ, ઉપાગ, પયન્ના પ્રમુખ સર્વ સૂત્રનું જ્ઞાન કરે

૭ વિસ્તાર રૂચી–તે ષટ દ્રવ્યના ભાવ સર્વ પ્રમાણ નયે કરી વિસ્તારથી જાણે

૮ ક્રિયા રૂચી–તે સમ્યકત્વ સહિત સુમિતિ, ગુપ્તિ, તપ, સયમાદિ ક્રિયામા અત્યત–તિવ્ર પ્રેમ હોય.

૯ સક્ષેપ રૂચી–તે આગમમા અકુશળ હોવા છતા

કુદ્દષ્ટિ કે કુમતમા આધાએલો ન હોય અને ચિલાતી પુત્રાદિની પેઠે ઉપશમ, વિવેક ને સવર ઈત્યાદિ સક્ષેપથી જે ધર્મ પામે તે

૧૦ ધર્મરૂચી-તે ધર્મ, અધર્મ પ્રમુખ દ્રવ્યના સ્વરૂપ સમજવાની રૂચી અથવા શ્રુત ધર્મ અને ચારિત્ર ધર્મનો ભેદ જે જિનેંદ્ર કથીત તેની શ્રદ્ધા હોય તે ધર્મરૂચી. એ સમકિતની દશ રૂચી ઉત્તરાધ્યયનના ૨૮ મા અધ્યયનમા કહેલ છે

વળી આચાર્ય દશ વિધ સમાચારીના જ્ઞાતા હોય

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન ૨૬ મા સમાચારી અધ્યયને-

૧-ઈચ્છા. ૨-મિચ્છા ૩ તહકારે. ૪-આવસ્સિયા ૫-નિસિહિયા ૬-અપૂચ્છણાય, ૭-પડિપૂચ્છા ૮-છદણા ૯-નિમનણા. ૧૦-ઉવસપયાય કાલે, સમાચારી ભવે દસવિહાઉ

ભાવાર્થ કહે છે-

૧ ઇચ્છાકાર-કોઈપણ કાર્ય પડે ત્યારે ગુરૂને પ્રાર્થના કરતા કહેવુ જે હે ગુરૂદેવ! આપની ઈચ્છા હોય તો હુ અમુક કાર્ય કરૂ અથવા તમે આ મારૂ કે અમૂક્નુ કાર્ય કરી આપો, એમ કહેવુ પણ ગુરૂ ઉપર ફરજ પાડવી નહિ. જે તમોને કરવુ જ પડશે એમ બલાભિયોગ ન કરવુ

૨ મિચ્છાકાર-તે સયમ યોગમા વિપરીત આચરણ થયું હોય ત્યારે તેનું મિચ્છામિ દુક્કડ દેવુ

૩ તથાકાર-તે ગુરૂ વાચના આપે, સૂત્રાર્થ કહે ત્યારે તેઓએ કહ્યુ તે તહત્ત છે, પ્રમાણ છે એમ કહેવુ

૪ આવસ્સિયા-અવશ્ય કાર્ય પડે ત્યારે ઉપાશ્રયથી બાહિર નીકળતા 'આવસ્સહી' કહેવું તે

હોય ? ગુરૂ શિષ્યનો સબંધ, અનુષ્ઠાન, ક્રિયા વિગેરે જે વ્યવહાર માર્ગ છે તે ધર્મને ટકાવી રાખે છે જેમ છૂટા મોતી ન ટકી શકે, પણ તેને સૂત્રમા પરોવી માળા રૂપથી હોય તો તે ટકે અને શોભાને પામે તેમ નિશ્ચય માર્ગ પણ વ્યવહારથી જ ટકે છે અને શોભે છે માટે આત્માર્થીએ જ્ઞાનયોગ અને ક્રિયા યોગ બન્ને સાધવા શ્રી હરિભદ્રસૂરિએ પણ લલિત વિસ્તરા ટીકામા બે યોગો લખ્યા છે વર્તમાન કાળમા તેવા મહાયોગી શ્રી આનદઘનજી તથા કપૂરચદજી (ચિદાનદજી) થઇ ગયા છે વળી જૈનેતર અન્ય દર્શનીઓમા પણ કોઈ કોઈ તત્વજ્ઞાની થઇ ગયા છે યદ્યપિ તેઓને યથાર્થ જ્ઞાન હોતું નથી, તથાપિ પાતંજળી વિગેરેને માર્ગાનુસારી તરીકે શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરે ગણ્યા છે વળી અન્ય દર્શનીઓમા પણ કર્મ અને વિકર્મ કહ્યા છે તેમા અનાર્ય લોકોના કર્ત્તવ્યો તે વિકર્મ અને તેનું ફળ નરક છે આર્ય લોકોના કર્ત્તવ્યો તે કર્મ તે દયા, દાન, સત્ય, સતોષ, વૈરાગ્ય, વિનય વિગેરે તેમા પણ સકામ ને નિષ્કામ કર્મ તેમા સકામ તે સ્વર્ગાદિની વાચ્છા ને નિષ્કામ તે સ્વર્ગાદિની વાચ્છા રહિત નિષ્કામ કર્મથી પરંપરાએ મોક્ષ સધાય

यदुक्तम्

अयमेवक्रियायोगो, ज्ञानयोगस्यसाधकः
कर्मयोगविनाज्ञानं, कस्यचेन्नैवदृश्यते १
शास्त्रदृष्टिर्गुरोर्वाक्य, तृतियश्चात्मनिश्चय
त्रिधैव योविजानाति समुक्तोनात्रसशय २
सर्वभूतस्थमात्मान सर्वभूतानिचात्मनि।
रक्षतेयोगयुक्तात्मा सर्वत्रसमदर्शनात् ३

વળી જેને ત્રણ દોષ ન હોય, અને ચાર સાધન હોય તે મતિમાન્ પ્રાણી અધિકારી જાણવો ૧ મળદોષ ૨ વિક્ષેપદોષ ૩ આવર્ણદોષ એ નામ થયા

૧ શુભ કર્મ કરવાથી મળદોષ ટલે એટલે જગતમા પણ કહેવત છે કે-પુન્યે પાપ ઠેલાય-ટળે

૨ ઉપાસના "ભક્તિ" દેવગુરૂની કરવાથી વિક્ષેપદોષ ટળે.

૩ અને જ્ઞાનથી આવરણ દોષ ટલે કારણ કે અજ્ઞાન છે તેજ આવરણ છે તે સૂર્યોદય થયે અધકાર ન રહે તેની માફક જ્યોતિ પ્રગટે તો અજ્ઞાન જાય.

હવે ચાર સાધનના નામો

દોહરા

પ્રથમ[૧] વિવેક વૈરાગ્ય[૨] પછી, શમાદિ[૩] ષટ સંપત્ત,
ચોથી [૪] મુમુક્ષતા એજ છે, ચારે સાધન નિત્ય ૧

અર્થ-૧ વિવેક તે દેહ ચૈતન્યનું ભિન્નપણું જાણવું તે આત્મા અવિનાશી છે ને દેહ વિનાશી છે ઈત્યાદિ એ વિવેક છે તે સર્વ સાધનનું મૂળ છે, કારણ પ્રથમ વિવેકની પ્રાપ્તિ થાય તોજ વૈરાગ્યાદિ ઉત્પન્ન થાય.

૨ વૈરાગ્ય તે વિષયની વાસ્છના-સ્વર્ગાદિ સુખની અભિલાષાનો ત્યાગ તે વૈરાગ્ય કહેવાય.

૩ સમાદિ ષટ સંપત્તિ

શમ,[૧] દમ,[૨] શ્રદ્ધા[૩] ત્રીસરી, સમાધાન,[૪] ઉપરામ,[૫]
છઠ્ઠી તિતિક્ષા[૬] જાણીયેં, ભિન્ન ભિન્ન એ નામ. ૧

श्री दशवैकालिक चूलिकाया यथा –

मद्दुर[1] निउणं[2], थोव[3], फज्जानडिय[4], मगव्विय[5], मतुच्छ[6],
असावज्ज[7], असदिग्ध[8], भणात जिण धम्म सज्जुत्त ॥१॥

અર્થ –૧ મીઠુ બોલવુ ૨ નિપુણતાથી બોલવું ૩ અ પાક્ષરે બોલવું ૪ કાર્ય પડયે બોલવું ૫ ગર્વરહિત બોલવુ ૬ અતુચ્છ વચન બોલવુ ૭ અસાવદ્ય વચન બોલવું ૮ સંદેહ રહિત બોલવુ ૯ શ્રી જિનધર્મ સંયુક્ત બોલવુ

૨ મૌનાવલંબિની –તે વાણીના વ્યાપારનો ત્યાગ કરી મૌન ગ્રહણ કરવુ તે

૩ હવે કાયગુપ્તિના બે ભેદ કહે છે

૧ શુભપ્રવૃત્તિ તે શાસ્ત્રોક્ત રીત્યા કાયાની ચેષ્ટાને નિયમમા રાખનારી

૨ સર્વથા કાયાને વોસિરાવીને કાયોત્સર્ગ કરવારૂપ તથા સર્વયોગનો નિરોધ કરવાની અવસ્થાએ સર્વથા ચેષ્ટાનો નિરોધ ઇતિ ઉત્સર્ગ માર્ગ

હવે અપવાદ માર્ગે પાચ સુમિતિ કહે છે –(ઉ અ ૨૪)

૧ ઈર્યા સુમિતિ–તે ગાડાની ધુસરી પ્રમાણે દ્રષ્ટિ રાખીને ચાલવુ

૨ ભાષા સુમિતિ–તે સર્વજીવને હિતાવહ અને દોષ રહિત વાણી કહેવી.

૩ એષણા સુમિતિ–તે સુડતાલીશ દોષ રહિત જે આહાર ગ્રહણ કરવો તે તેમા ૪૨ દોષ પિંડ ગ્રહણના અને પાચ દોષ મડલીના મળી સુડતાલીશ થાય છે

૪ આદાન નિક્ષેપણા સુમિતિ–તે ભડોપકરણ યત્નાએ ગ્રહણ કરવા ને મૂકવા

૫. પરિઠાવિણિયા સુમિતિ-તે નિર્જીવ અને પોલાણ વિનાના પ્રદેશમા જોઈ પૂજીને મળ, મૂત્રાદિનો ત્યાગ કરવો તે અહિં જે સુમિતિવાન હોય તે અવશ્ય ગુપ્તિવાલો હોય છે અને જે ગુપ્તિવાલો હોય તેને સુમિતિની ભજના હોય છે. કારણ સુમિતિ પ્રવૃત્તિરૂપ હોય છે ત્યારે ગુપ્તિ-પ્રવૃત્તિનિવૃત્તિ રૂપ હોય છે એ સુમિતિ ગુપ્તિનો વિસ્તાર આવશ્યક સૂત્રથી જાણવો

હવે પાચ સુમિતિના ભાગા કહે છે – (૩ અ ૨૪)

૧ ઈર્યા સુમિતિના ૨૭ ભાગા છે તેમા પાચ ઈંદ્રિયના ૨૩ વિષય છે તેમાથી પૂછેલો બોલ ને તેનો પ્રતિપક્ષી બોલ એ બે વર્જવા બાકી ૨૧ દોષ ને પાચ પ્રકારની સઝાય, એ થયા ૨૬ અને ધુસર પ્રમાણે માર્ગ શોધે એ ૨૭ ભેદ થયા

૨ ભાષા સુમિતિના ૯ ભાગા છે તેમા ૧ ક્રોધ, ૨ માન, ૩ માયા, ૪ લોભ, ૫ હાસ્ય, ૬ ભય, ૭ વાચાલપણું, ૮ વિકથા, ને ૯ અણઉપયોગ એ નવ ભાગા થયા

૩ એષણા સુમિતિના ૭ ભાગા છે તેમા ૧ ગવેષણાના ૩૨ દોષ વર્જવા ૨ ગૃહણાના ૧૦ દોષ વર્જવા ૩ પરિભોગના ૫ ભાગા તે પાચ માડલીયાના દોષ વર્જવા એ ૭ થયા

૪ આદાન નિક્ષેપણાના બે ભાગા તે ૧ લો ઔધીક તે પાઢીયારી (ઉચ્ડીની) વસ્તુ લેવી ૨ ઉપગ્રાહીક તે આગરી (પોતાની કરી લેવી) એ બે દોષ વર્જીને ભડોપગરણ યત્નાએ લેવુ મૂકવું એ બે ભાગા થયા

૫ પરિસ્થાપનિકા-સુમિતિના ૧૦૨૪ ભાગા કહે છે.

પરઠવાના ૧૦ બોલ કહે છે

(ઉત્તરા અ ૨૪ ગાથા ૧૭–૧૮)

૧–અનાપાત અશ લોક એટલે આવતા જતા માણુસો ન દેખે ત્યા પરઠવવુ

૨–પરાનુપઘાતી એટલે પોતાના તેમ પરના જીવની વ્યાઘાત ઉપજે ત્યા ન પરઠવવું

૩–શમ–એટલે ઉંચી નીચી ભૂમિ ઉપર ન પરઠવવું

૪–જુસિર–એટલે પોલી ભૂમિ ઉપર ન પરઠવવુ

૫–અચીલ કાલક–થોડા કાલની અચેત ભૂમિ ઉપર ન પરઠવવુ

૬–દુરચોવગાઢે–ચાર અગૂલ ઉંડી ભૂમિકા હોય ત્યા ન પરઠવવુ

૭–વિસ્તિર્ણુ–એક હાથ લાબી પહોળી અચેત ભૂમિ ઉપર પરઠવવુ નહિ

૮–નાશને–સ્થાનક નજીક ન પરઠવવુ

૯–બીલવજીય–ઉંદરાદિકના બીલો હોય ત્યા ન પરઠવવું

૧૦–ત્રસપ્રાણી, બીય રહિય–હરિકાય, અકુરાદિ બીજ ને ત્રસ જીવો ન હોય ત્યા પરઠવવુ એ એક સયોગીના ૧૦ ભાગા થયા દ્વિક સયોગીના ૪૫ થયા ત્રિકસયોગીના ૧૨૦ થયા ચૌક સયોગીના ૨૧૦ થયા પચ સયોગીના ૨૫૨ થયા છ સયોગીના ૨૧૦ થયા સાત સયોગીના ૧૨૦ થયા આઠ સયોગીના ૪૫ થયા નવ સયોગીના ૧૦ થયા દશ સયોગીનો ૧ ભાગો થયો સર્વ મલીને ૧૦૨૪ ભાગા થયા તેમાથી ૧૦૨૩ ભાગા વરજીને છેલ્લા એક ભાગે પરઠવવુ, એ પાચે સુમિતિના ભાગા થયા

હવે સાધુજીની સાત મંડળી કહે છે.

૧ સૂત્ર ભણવાની મંડળી ૨ અર્થ લેવાની મંડળી
૩ આહાર ભેલા બેશી કરવુ ૪ દેવ–ગુરૂ વંદન કરવાની મંડળી
૫ પડિલેહણા કરવાની મંડળી ૬ પડિક્કમણું કરવાની મંડળી
૭ સથારા મંડળી તે સુવા વખતે પોરસી ભણવાની મંડળી
એ ૭ થઈ

હવે આઠ ઠામે ગુરૂને વંદના દેવી તે કહે છે

૧–પડિક્કમણું કરતા ૨–સઝાય કરતા ૩–કાઉસગ્ગ કરતા ૪–અપરાધ કર્યો હોય ત્યારે. ૫–પ્રાહુણા સાધુ આવ્યા હોય ત્યારે. ૬–આલોયણા લેતા ૭–પચ્ચકખાણ કરતા અને ૮–અનશન કરતા એ આઠ સ્થાને વંદના કરવી હવે વિશેષત ઉત્તમાર્થે (અનશન વખતે) પ્રતિક્રમણનો વિધિ કહે છે

ઈચ્છામિણ ભંતે ઉત્તમટ્ઠે પડિક્કમામિ (રત્નત્રયને દોષ લાગેલ તે.) ૧–અઈય પડિક્કમામી તે અતિતકાલને પડિક્કમુ ૨–અણાગય પડિક્કમામી–તે આવતો કાલ પડિક્કમુ ૩–પચ્ચુપ્પન્ન પડિક્કમામી–તે વર્તમાન કાલ આશ્રી પડિક્કમુ ૪–કય પડિક્કમામી–તે પોતાનું કીધુ પાપ પડિક્કમુ ૫–કારિય પડિક્કમામી–તે બીજા પાસે કરાવેલુ પાપ પડિક્કમુ ૬–અણુમોઈય પડિક્કમામી–તે પાપની અનુમોદના કરી હોય તેને પડિક્કમુ ૭–મિચ્છત્ત પડિક્કમુ–તે મિથ્યાત્વને પડિક્કમુ ૮–અસંજમ પડિક્કમુ–તે અસંજમને પડિક્કમુ ૯–કષાય પડિક્કમામી–તે કષાયને પડિક્કમુ ૧૦–પાવપ્પઓગ પડિક્કમામી–તે પાપ પ્રયોગને પડિક્કમુ ૧–મિચ્છાદંસણ પરિણામે સુવા ૨–ઈહલોગે સુવા ૩–પરલોગે સુવા. ૪–સચ્ચિત્તે સુવા ૫–અચ્ચિત્તે સુવા. ૬–પચસુ ઈંદિયત્થે સુવા

અર્થ—૧—મિથ્યા દર્શન પરિણામને વિષે ૨—આ લોક
વિષે ૩—પરલોકને વિષે ૪—સચિત્તને વિષે ૫—અચિત્ત
વિષે. ૬—પાચ ઇદ્રિયોના વિષયને વિષે જે ધ્યાન ધર્યું હો
તેનું મિચ્છામિ દુક્કડ

૧—અન્નાણ ઝાણે—અજ્ઞાન ધ્યાન ૨—અણાયાર ઝાણે
અનાચાર ધ્યાન ૩—કુદંસણ ઝાણે—કુદર્શન ધ્યાન ૪—કોહ
ઝાણે ૫—માણ ઝાણે ૬—માય ઝાણે ૭—લોભ ઝાણે ૮—રાગ
ઝાણે ૯—દોષ ઝાણે—દ્વેષધ્યાન ૧૦—મોહ ઝાણે—મોહનું ધ્યાન
૧૧—ઇચ્છ ઝાણે—ઇચ્છાધ્યાન. ૧૨—મિચ્છ ઝાણે—મિથ્યા ધ્યાન
૧૩—મુચ્છ ઝાણે—મૂર્છાધ્યાન ૧૪—સક ઝાણે—શકા ધ્યાન ૧૫—
કખ ઝાણે—આકાક્ષાધ્યાન ૧૬—ગેહિ ઝાણે—ગૃદ્ધિધ્યાન ૧૭—
આસ ઝાણે—આશાધ્યાન ૧૮—તણ્હ ઝાણે—તૃષ્ણાધ્યાન ૧૯—
છુહ ઝાણે—ક્ષુધા ધ્યાન ૨૦—પથ ઝાણે—પથધ્યાન ૨૧—પત્થા
ણ ઝાણે—પ્રસ્થાન ધ્યાન ૨૨—નિદ્દ ઝાણે—નિંદ્રાધ્યાન ૨૩—નિયા
ણં ઝાણે—નિદાનધ્યાન ૨૪—નેહ ઝાણે—સ્નેહધ્યાન ૨૫—કામ
ઝાણે—કામ ધ્યાન ૨૬—કલુસ ઝાણે—કલુષ ધ્યાન ૨૭—કલહ
ઝાણે—કલહ ધ્યાન ૨૮—જુજ્ઝ ઝાણે—યુદ્ધ ધ્યાન ૨૯—નિ
જ્જુજ્ઝ ઝાણે—નિયુદ્ધ ધ્યાન ૩૦—સગ ઝાણે—સગધ્યાન
૩૧ સગહ ઝાણે—સગ્રહધ્યાન ૩૨ વવહાર ઝાણે—
વ્યવહારધ્યાન ૩૩ કયવિક્કય ઝાણે—ક્રયવિક્રયધ્યાન ૩૪
અણત્થદડ ઝાણે—અનર્થદડધ્યાન ૩૫ આભોગ ઝાણે—આભો
ગધ્યાન. ૩૬ અણાભોગ ઝાણે—અનાભોગધ્યાન ૩૭ અણાઇ લ
ઝાણે—રૂણાવિલધ્યાન ૩૮ વેર ઝાણે—વૈરધ્યાન ૩૯ વિયક્ક—
ઝાણે—વિત્તર્કધ્યાન ૪૦ હિંસ ઝાણે—હિંસાધ્યાન. ૪૧ હાસ—

ઝાણે-હાસ્યધ્યાન ૪૨ પહાસ ઝાણે-પ્રહાસ્યધ્યાન ૪૩ પઓ સ ઝાણે-પ્રદ્વેષધ્યાન ૪૫ ફરૂમ ઝાણે-પરૂષધ્યાન ૪૫ ભયઝા ણે-ભયધ્યાન. ૪૬ રૂવઝાણે-રૂપધ્યાન. ૪૭ અપ્પપસસ ઝાણે-આત્મપ્રશસાધ્યાન ૪૮ પરનિંદ ઝાણે-પરનિંદાધ્યાન. ૪૯ પરગરિહઝાણે પરગર્હાધ્યાન. ૫૦ પરિગહઝાણે-પરિગ્રહધ્યાન ૫૧ પરપરિવાય ઝાણે-પરપરિવાદધ્યાન ૫૨. ૫૨ દૂસણ ઝાણે-પરદૂષણધ્યાન ૫૩ આરભઝાણે-આરભધ્યાન. ૫૪ સરભ-ઝાણે-સરભધ્યાન ૫૫ પાવાણુમોયણ ઝાણે-પાપાનુમોદનધ્યાન. ૫૬ અહિગરણ ઝાણે-અધિ-રણધ્યાન. ૫૭ અસમાહિમરણ-ઝાણે-અસમાધિમરણધ્યાન ૫૮ કમ્મોદય પચ્ચય ઝાણે-કર્મોદય પ્રત્યયધ્યાન ૫૯ ઇડ્ઢિગારવઝાણે-ઋદ્ધિગૌરવ ધ્યાન ૬૦ રસગારવઝાણે ૬૧ સાયાગારવઝાણે ૬૨ અવેરમણ ઝાણે ૬૩ અમુત્તિમરણ ઝાણે-અમુક્તિમરણધ્યાન પસુત્તસ્સવા,-પ્રસુપ્તસ્યવા. પડિબુદ્ધસ્સવા-જાગૃતસ્સવા. જોમે કોઈ દેવસિઓ, રાઇઓ, ઉત્તમટ્ઠે, અઈક્કમો, વઈક્કમો, અઇયારો, તસ્સમિચ્છામિ દુક્કડં

ભાવાર્થ-ઉપરોક્ત ત્રેસઠ દુર્ધ્યાન માહેનુ કોઈ ધ્યાન કર્યું હોય-સુતા અથવા જાગતા, દિવસ કે રાત્રિ સબધી કોઈ અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ, અતિચાર, અનાચાર દોષ થયો હોય તેનું મિથ્યા દુષ્કૃત હોજો ઉપરોક્ત ત્રેસઠ દુર્ધ્યાન આત્માને આશ્રવથી ભરે છે માટે તેનું સ્વરૂપ સમજી તેથી હમેશા અલગા રહેવું. એ દુષ્વૃત્તિ જ્યા સુધી હોય છે ત્યા સુધી આત્મા સ્વરૂપ રમણીય બનતો નથી પણ એ વૃત્તિઓ જ્યારે બધ થાય ત્યારે આત્મા આત્મ સ્વરૂપમા વિશ્રાંત થાય છે

અર્થ –૧–મિથ્યા દર્શન પરિણામને વિષે ૨–આ લોકને વિષે ૩–પરલોકને વિષે ૪–સચ્ચિત્તને વિષે ૫–અચિત્તને વિષે ૬–પાચ ઇંદ્રિયોના વિષયને વિષે જે ધ્યાન ધર્યું હોય તેનું મિચ્છામિ દુક્કડ

૧–અન્નાણ ઝાણે–અજ્ઞાન ધ્યાન ૨–અણાયાર ઝાણે–અનાચાર ધ્યાન ૩–કુદસણ ઝાણે–કુદર્શન ધ્યાન ૪–કોહ ઝાણે ૫–માણ ઝાણે ૬–માય ઝાણે ૭–લોભ ઝાણે ૮–રાગ-ઝાણે ૯–દોષ ઝાણે–દ્વેષધ્યાન ૧૦–મોહ ઝાણે–મોહનું ધ્યાન ૧૧–ઇચ્છ ઝાણે–ઇચ્છાધ્યાન ૧૨–મિચ્છ ઝાણે–મિથ્યા ધ્યાન ૧૩–મુચ્છ ઝાણે–મૂર્છાધ્યાન ૧૪–સંક ઝાણે–શંકા ધ્યાન ૧૫–કંખ ઝાણે–આકાંક્ષાધ્યાન ૧૬–ગેહિઝાણે–ગૃદ્ધિધ્યાન ૧૭–આસઝાણે–આશાધ્યાન ૧૮–તણ્હ ઝાણે–તૃષ્ણાધ્યાન ૧૯–છુહ ઝાણે–ક્ષુધા ધ્યાન ૨૦–પંથ ઝાણે–પંથધ્યાન ૨૧–પત્થાણ ઝાણે–પ્રસ્થાન ધ્યાન ૨૨–નિદ્દઝાણે–નિંદ્રાધ્યાન ૨૩–નિયાણઝાણે–નિદાનધ્યાન. ૨૪–નેહ ઝાણે–સ્નેહધ્યાન ૨૫–કામ ઝાણે–કામ ધ્યાન ૨૬–કલુસઝાણે–કલુષ ધ્યાન ૨૭–કલહ ઝાણે–કલહ ધ્યાન ૨૮–જુજ્ઝ ઝાણે–યુદ્ધ ધ્યાન ૨૯–નિજ્જુઝ ઝાણે–નિયુદ્ધ ધ્યાન ૩૦–સગઝાણે–સંગધ્યાન. ૩૧ સંગહ ઝાણે–સંગ્રહધ્યાન. ૩૨. વવહાર ઝાણે–વ્યવહારધ્યાન ૩૩ કયવિક્કય ઝાણે–ક્રયવિક્રયધ્યાન. ૩૪ અણત્થદંડઝાણે–અનર્થદંડધ્યાન. ૩૫ આભોગ ઝાણે–આભોગધ્યાન. ૩૬ અણાભોગઝાણે–અનાભોગધ્યાન ૩૭ અણાઇલ્લ ઝાણે–રૂણાવિલધ્યાન. ૩૮ વેર ઝાણે–વૈરધ્યાન. ૩૯ વિયક્ક-ઝાણે–વિતર્કધ્યાન ૪૦ હિંસ ઝાણે–હિંસાધ્યાન ૪૧ હાસ-

ઝાણે-હાસ્યધ્યાન ૪૨ પહાસઝાણે-પ્રહાસ્યધ્યાન ૪૩ પઓસઝાણે-પ્રદ્વેષધ્યાન ૪૫ ફરૂમઝાણે-પરૂષધ્યાન ૪૫ ભયઝાણે-ભયધ્યાન ૪૬ રૂવંઝાણે-રૂપધ્યાન. ૪૭ અપ્પપસસઝાણે-આત્મપ્રશંસાધ્યાન ૪૮ પરનિંદઝાણે-પરનિંદાધ્યાન. ૪૯ પરગરિહઝાણે પરગર્હાધ્યાન ૫૦ પરિગ્ગહઝાણે-પરિગ્રહધ્યાન ૫૧ પરપરિવાયઝાણે-પરપરિવાદધ્યાન ૫૨ ૫૨ દૂસણઝાણે-પરદૂષણધ્યાન ૫૩ આરંભઝાણે-આરંભધ્યાન ૫૪ સરંભઝાણે-સરંભધ્યાન. ૫૫ પાવાણુમોયણઝાણે-પાપાનુમોદનધ્યાન. ૫૬ અહિગરણઝાણે-અધિકરણધ્યાન ૫૭ અસમાહિમરણઝાણે-અસમાધિમરણધ્યાન ૫૮ કમ્મોદય પચ્ચયઝાણે-કર્મોદય પ્રત્યયધ્યાન. ૫૯ ઇડ્ઢિગારવઝાણે-ઋદ્ધિગૌરવ ધ્યાન ૬૦ રસગારવઝાણે ૬૧ સાયાગારવઝાણે ૬૨ અવેરમણઝાણે ૬૩ અમુત્તિમરણઝાણે-અમુક્તિમરણધ્યાન પસુત્તસ્સવા,-પ્રસુપ્તસ્યવા પડિબુદ્ધસ્સવા-જાગૃતસ્યવા. જોમે કોઈ દેવસિઓ, રાઇઓ, ઉત્તમટ્ઠે, અઇક્કમો, વઇક્કમો, અઇયારો, તસ્સમિચ્છામિ દુક્કડં

ભાવાર્થ -ઉપરોક્ત ત્રેસઠ દુર્ધ્યાન માંહેનુ કોઈ ધ્યાન કર્યું હોય-સુતા અથવા જાગતા, દિવસ કે રાત્રિ સંબંધી કોઇ અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ, અતિચાર, અનાચાર દોષ થયો હોય તેનું મિથ્યા દુષ્કૃત હોજો ઉપરોક્ત ત્રેસઠ દુર્ધ્યાન આત્માને આશ્રવથી ભરે છે માટે તેનું સ્વરૂપ સમજી તેથી હમેશા અલગા રહેવુ એ દુષ્ટવૃત્તિ જ્યા સુધી હોય છે ત્યા સુધી આત્મા સ્વરૂપ રમણીય બનતો નથી પણ એ વૃત્તિઓ જ્યારે બંધ થાય ત્યારે આત્મા આત્મ સ્વરૂપમા વિશ્રાંત થાય છે

માટે જ્ઞાનધ્યાનના બળથી આત્માને પરભાવથી દૂર કરી સ્વ સ્વરૂપમા લીન કરવાના ઉપાયો યોજવા જોઇએ. ત્ય અશુભ યોગની પ્રવૃત્તિ તે પાપ બધનનું કારણ છે અને શુભયોગની પ્રવૃત્તિ તે પુણ્યબધનનું કારણ છે પણ નિશ્ચયથી તો જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની પ્રવૃત્તિ તેજ યોગ્ય છે જો કે વ્યવહાર નયે શુભ યોગની પ્રવૃત્તિ પણ અનુકરણિય છે પણ સે નિશ્ચયને અનુકુલ જોઈએ રત્નત્રયના આરાધન સિવાયની શુભ પ્રવૃત્તિ તે પુણ્ય ફળને આપે, પણ સસાર પરિભ્રમણ કરાવે અને રત્નત્રયાનુયાયિ શુભ પ્રવૃત્તિ ક્રમે ક્રમે (પર પરાએ) મોક્ષફળને દેવાવાળી છે માટે સાધ્યને ઇચ્છનારાઓએ સાધનને છોડવું નહિં સાધ્યની સિદ્ધિ થયે સાધનની જરૂર નથી પણ સાધ્ય સમજ્યા વિના કેવળ સાધનની તકરારથી જ આજ કાલ જૈનોમા મતભેદ ઉપસ્થિત થયા છે તેથી આત્મપ્રશસા ને પરનિંદા કરી વિના કારણે કર્મોને બાધે છે વલી પોતાના ગચ્છના કદાગ્રહને વશ થઈ પોતાની માન્યતાને દ્રઢ કરવા કેટલાકો અનેક કુતર્કો કરી રહ્યા છે પણ સત્ય માર્ગની ઓળખાણ સિવાય બીચારા ભૂલા ભમે છે પણ જેઓની અતર દ્રષ્ટિ જાગૃત થઈ છે અને જેઓએ વસ્તુ-ધર્મનો નિર્ણય કર્યો છે તેઓ પ્રાય તકરાર (વિવાદ) મા ઉતરતા નથી સત્ય માર્ગ ઉપદેશે છે અને આચરે છે કારણ મોક્ષનો ઇજારો કોઇએ રાખ્યો નથી પણ જેઓ સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની આરાધના કરે છે, તેઓ મોક્ષ મેળવી શકે છે એ નિ શસય છે સ્યાદ્વાદના સિદ્ધાતને જેઓ સારી રીતે સમજે છે તેઓ તો ગુણગ્રાહક થાય છે અને દોષોની ઉપેક્ષા કરે છે અને પાતજલી પ્રમુખને જ્યારે માર્ગાનુસારી કહ્યા છે તો

"ષટદર્શન જિન અંગ ભણીજે" એમ જ્યારે મહાન્ પુરૂષો કહે છે ત્યારે જૈન નામધરાવનારાઓ માંથે વિરોધ કેમ કરે? કારણ ચોવીશ તિર્થંકરને સર્વે કોઈ જૈની માને છે પચપરમે ષ્ઠિનો જાપ કરે છે નવતત્ત્વ, ષટદ્રવ્ય વિગેરેને માને છે માટે સામાન્યથી કેટલેક અશે સમાન છે જો કે કેટલીએક બાબતમા જુદાપાડ઼ છે, તો પણ સામા પક્ષવાલાને યુક્તિપૂર્વક શાસ્ત્રની દલીલથી સમજાવવુ પણ દુર્વચનનો ઉચ્ચાર કરી સામા પક્ષને નિંદ્યવચનથી નિવાજ્વા એ શિષ્ટજનોને શોભાસ્પદ નથી એમાથી કોઈનું કલ્યાણ ન થાય પણ ઉલટું કલેશ વધે આજ કાલ કોઇ જ્ઞાની નથી, પણ શાસ્ત્ર પચાગી સમ્મત (કેટલાકો નથી માનતા) અને સુવિહિત આચાર્યની પરપરા પ્રમાણ છે પણ તે પરપગ પણ તથાવિધ સપ્ર દાયની હીનતાવાલી છે "सम्प्रदायस्य हीनत्वात् हतिस्थानागच्चूच तथाविध सम्प्रदाया भावात्" વિગેરે વચનો શાસ્ત્રમા દેખાય છે વર્તમાન કાલમા જીતવ્યવહાર પણ તે પ્રમાણ છે કે જે સુવિહિત પુરૂષોએ આચર્યો હોય ને શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ ન હોય. વલી સાવદ્ય ન હોય તે પ્રમાણ છે

હવે પાચ વ્યવહાર કહે છે.

૧ આગમ વ્યવહાર. ૨. શ્રુતવ્યવહાર ૩ આજ્ઞા વ્યવહાર
૪ ધારણા વ્યવહાર. ૫ જીત વ્યવહાર.

ગાથા –

आगम[१], सुय[२] आणा[३], धारणा[४] य जीय[५] च पच ववहारा,
केवल[१], मणोहि[२] चउदस[३], दस[४] नव[५] पुव्वाइ पढमोत्थ" ॥ १ ॥

કે મેં બરાબર હૈયામા ધાર્યું નહિ ફરીથી ત્રીજીવાર કં ત્યારે ચોક્કસ (નક્કી) કરે જે એ નિર્માયી છે અને જો વિપરી કહે તો સમજવુ જે એ કુટિલ છે પછી તેનો પાચ દિવ સહવાસ કરી ખાતરી કરવી જો માયાવિ જણાય અથવા જૂ કહે તો તેને પ્રથમ જૂઠાનું પ્રાયશ્ચિત આપી પછી આલે યણા આપે એ બીજો વ્યવહાર

૩ આજ્ઞા વ્યવહાર-તે બે ગીતાર્થ આચાર્ય હોય પા જઘાબળના ક્ષીણપણાથકી વિહાર કરી શકતા નથી અં બન્ને જુદા જુદા દૂર દેશાતરમા રહ્યા છે પણ માંહોમાં મળી શકતા નથી તે બેમાથી એક આચાર્ય પ્રાયશ્ચિત લેવ ઈચ્છે છે અને તેવા ગીતાર્થ શિષ્યના અભાવે ધારણા કુશલ અગીતાર્થ શિષ્યને સિદ્ધાતની ભાષાએ ગુઢાર્થ અતિચાર આલેવનાના પદ કહી બીજા આચાર્ય પાસે મોકલે પછી તે આચાર્ય તેના અપરાધ સાભળીને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ સઘયણ, ધૃતિ, બલાદિનો વિચાર કરી પોતે ત્યા જાય અથવા તથાવિધ ગીતાર્થ શિષ્યની સાથે કહેવરાવી મોકલે અથવા તેના અભાવે જે આવ્યો છે તેને જ ફરી આચાર વિશુદ્ધિ કહીને મોકલે

ગાથા —

आयार पकप्पाइ, सेसं सव्व सुय विणिदिट्ठ,
देसतर ठीयाण, गूढ पयालोयणा आणा ॥ १ ॥

અર્થ —આચાર પ્રકલ્પાદિ શેષ સર્વ શ્રુત તે શ્રુત વ્યવહાર છે અને દેશાતરમા રહેલાઓની જે ગુઢ પદોની આલોચના તે આજ્ઞા વ્યવહાર છે

૪ ધારણા વ્યવહાર.

ગાથા.—

गीयत्थण दि न,-सुद्ध, अविराहि उण तह पयः
विरास्स धारणातह उद्धिय पय धरण रुवावा ॥ १ ॥

અર્થ –કોઈક ગીતાર્થ સંવિજ્ઞ આચાર્યે કોઈક શિષ્યાદિકને કોઈક અપરાધને વિષે દ્રવ્યાદિકાચારે જોઈને જે વિશુદ્ધિ (પ્રાયશ્ચિત) દીધી હોય તે શિષ્ય ગુરૂની આપેલી શુદ્ધિ મનમા ધારી રાખે. અને બીજા કોઇકને તેવાજ અપરાધે તેજ વિશુદ્ધિ આપે તે ધારણા વ્યવહાર જાણવો. તેમજ ઉધૃત પદ ધરણ રૂપ ધારણા તે આવી રીતે -કોઇક વૈયાવૃત્યનો કરનાર શિષ્ય છે પણ તે સમસ્ત છેદ શ્રુતને યોગ્ય નથી તે વારે આચાર્ય તેના ઉપર પ્રસાદ કરીને કેટલાએક પ્રાયશ્ચિતના પદોનો ઉદ્ધાર કરીને તે શિષ્યને કહે. તે પદોને શિષ્ય ધારી રાખે. અને તે ધારણાના પદો વડે કાર્ય પડે આલોયણા આપે.

૫ જીતવ્યવહાર કહે છે –

ગાથા —

द् याइ चिंत्तिउण, सघयणा इणि हाणि मासज्ज,
पायच्छित्त जीय रुढ वा ज जेहिं गच्छे ॥ १ ॥

અર્થ -પૂર્વંકાલે જે અપરાધમા સાધુઓ ઘણું તપ કરી તેની શુદ્ધિ કરતા હતા તેજ અપરાધમા 'સાંપ્રત'– હમણાના કાળમા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર કાલ, ભાવનો વિચાર કરીને સંઘયણ, ધૃતિ, બલાદિની હાની જાણીને જે યોગ્ય તપનું પ્રાયશ્ચિત આપવું તેને સમય ભાષાએ જીત એવુ ગીતાર્થ પુરૂષો નામ આપે છે અથવા જે પ્રાયશ્ચિત જે આચાર્યના ગચ્છમા સૂત્રથી ન્યૂનાધિક પ્રવર્ત્યું હોય તેને રૂઢ જીતવ્યવહાર

વિશેષથી જુદુ સામાન્ય નથી એ નય વડેજ લોકવ્યવહાર ચાલે છે જેમ ગચ્છતીતિ ગો અથવા પકે જાતોતિ પંકજ છતા પણ ગાય, કમલ વિગેરે, ઇત્યાદિ વ્યવહાર નયથી છે અથવા જીવના તથા પુદ્‌ગલના ભેદો બધા વ્યવહાર નયથી છે

ગાથા –

पज्जत्ता पज्जत्तय, जे सुहुमाय वायराय जे चेव,
देहेसु जीवसन्ना, सुत्तेववहार दो उत्ता ॥ १ ॥

૪ ઋજુ સૂત્રનય-ઋજુ એટલે સરળ. અતિત, અનાગત કાલ છોડી વર્તમાન કાલમા જે વસ્તુ જે સ્વરૂપે હોય તેજ સ્વરૂપે માને સાધુનો વેશ છતા ગૃહસ્થપણાના ભાવમા વર્તતો હોય તો ગૃહસ્થ કહે અથવા સામાયિકમા સ્થિત શ્રાવકના પરિણામ જો હાટમા હોય તો હાટસ્થિત માને એ નય ઉપયોગગ્રાહી છે

૫ શબ્દનય-એ નય વ્યાકરણ વ્યુત્પત્તિથી ઉત્પન્ન થએલ શબ્દના અર્થને અનેક પર્યાય કરી એક અર્થ માને છે

૬ સમભિરૂઢ નય-એ નય પર્યાય ભેદે અર્થ ભેદ માને છે ઘટ, કુભ, કલશાદિનો જુદો જુદો અર્થ માને છે

૭ એવભૂત નય-તે એક પર્યાય અભિધેય વસ્તુ પણ સ્વકીય કાર્ય કરતુ હોય તો માને. જેમ શક્ર સિંહાસન ઉપર બેઠો હોય તોજ શક્ર કહે, અન્યથા નહિ એ સાતે નયયથોત્તર વિશુદ્ધ છે એકેક નયના સો, સો ભેદ થાય છે તેમા પેલા ચાર નયો દ્રવ્યાર્થિક અને પાછલના ત્રણ નયો પર્યાયાર્થિક છે એ જીનભદ્ર ગણીની વ્યાખ્યા છે અને સિદ્ધસેન દિવાકરની વ્યાખ્યાએ પહેલા ત્રણ નય દ્રવ્યાર્થિક ને પાછલા ચાર નય પર્યાયાર્થિક છે

હવે સાતે નયે ધર્મ કહે છે.

૧ નૈગમનય-તે સર્વે ધર્મ માને છે કેમકે બધાઓ ધર્મને માને છે

૨ સંગ્રહનય-તે કુલાચારને ધર્મ કહે છે એટલે અના-ચારનો એ નયે ત્યાગ કર્યો

૩ વ્યવહારનયે-સુખનું કારણ તે ધર્મ એ નયે પુણ્ય કરણીને ધર્મ માન્યો

૪ રૂજુ સૂત્ર નયે-ઉપયોગ સહિત વૈરાગ્ય પરિણામ તે ધર્મ એ નયમા યથા પ્રવૃત્તિના પરિણામ પ્રમુખ ધર્મમા ગણ્યા. તે તો મિથ્યાત્વીને હોય

૫ શબ્દનયે-સમકિત તેજ ધર્મ. કારણ બધા ધર્મનું મૂલ સમકિત છે એ નયની હદમા શુદ્ધ ધર્મ જીવ પામે

૬ સમભિરૂઢ નયે-ષટ દ્રવ્યના સ્વરૂપને ઓળખી આત્મ સ્વરૂપ ધ્યાવે અને પરભાવનો ત્યાગ કરે. એવો જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર રૂપ આત્માનો પરિણામ તે ધર્મ એ નયે સાધક સિદ્ધના પરિણામ લીધા

૭ એવભૂત નયે-શુકલ ધ્યાન, રૂપાતીત પરિણામ, ક્ષપક શ્રેણિ, કર્મક્ષયના કારણ તે ધર્મ. જે વસ્તુનું મૂળ સ્વરૂપ તે ધર્મ જે મોક્ષરૂપ કાર્યને કરે તે ધર્મ એ સાતેનયે ધર્મ કહો

હવે સાતે નયે સિદ્ધપણુ કહે છે.-

૧ નૈગમનયે-સર્વ જીવ સિદ્ધ છે, કેમકે સર્વ જીવના મધ્યાષ્ટ પ્રદેશ "રૂચક" સિદ્ધ સમાન નિર્મળા છે

૨ સગ્રહનયે-સર્વે જીવ સત્તાએ સિદ્ધ સમાન છે એટલે એ નયે પર્યાયાર્થિક નયે જે કર્મસહિત અવસ્થા છે તે ટાળીને દ્રવ્યાર્થિક નયે મૂલ સત્તા અગીકાર કરી.

હવે સપ્ત ભગીનુ સ્વરૂપ કહે છે –

૧ સ્યાદસ્તિ ભાગો–એટલે કયચિત સર્વ પદાર્થ પોતાના સ્વદ્રવ્યાદિકે કરી છતા છે જેમ ઘટદ્રવ્ય–દ્રવ્યથી માટીનો, ક્ષેત્રથી રાજનગરનો, કાલથી ઉષ્ણકાલનો, ભાવથી શ્યામ છે એમ સર્વ દ્રવ્યો પોતપોતાના રૂપે છતા છે

૨ સ્યાન્નાસ્તિ–સર્વપદાર્થ કથચિત્ પરદ્રવ્ય, પરક્ષેત્ર, પરકાલ અને પરભાવથી અછતા છે જેમ ઘટ તે દ્રવ્યથી ઘટ રૂપ, ક્ષેત્રથી સ્તભ તિર્થનો, કાલથી શીતકાળનો, ભાવથી રક્તરૂપ નથી

૩ સ્યાદસ્તિ સ્યાન્નાસ્તિ–ત્રીજો ભાગો સર્વ પદાર્થ પર્યાયની અપેક્ષાએ વિચારતા સ્વદ્રવ્યાદિકે અસ્તિરૂપ છે અને પર દ્રવ્યાદિકે નાસ્તિરૂપ છે

૪ સ્યાદવક્તવ્ય–સર્વપદાર્થ સ્વ દ્રવ્યાદિકથી છતા અને પર દ્રવ્યાદિકથી અછતા છે અને તે એક સમયમા છે પણ તે કહી શકાય નહિ કારણ શબ્દ બોલતા અસખ્યાતા સમય લાગે માટે કયચિત્ વિધિનિષેધ યુગપદ્વિધિથી અવક્તવ્ય છે

૫ સ્યાદસ્તિ અવક્તવ્ય–વસ્તુના એક દેશમા સ્વદ્રવ્યાદિકની વિવિક્ષા કરીએ ત્યારે તે અસ્તિરૂપ છે અને બીજા દેશમા યુગપત્ વ્યાખ્યા કરીએ ત્યારે અવક્તવ્ય છે–એમ પાચમો ભાગો જાણવો

૬ સ્યાન્નાસ્તિ અવક્તવ્ય–વસ્તુના એકદેશમા પરદ્રવ્યાદિકની વિવિક્ષાએ નાસ્તિરૂપ છે અને બીજા દેશમા યુગપત્ વ્યાખ્યાએ અવક્તવ્ય છે

૭ સ્યાદસ્તિ સ્યાન્નાસ્તિ સ્યાદવક્તવ્ય–વસ્તુના એક દેશમા સ્વદ્રવ્યાદિકની વિવિક્ષાએ અસ્તિરૂપ છે બીજા દેશમા પર દ્રવ્યાદિકની વિવિક્ષાએ નાસ્તિરૂપ છે અને યુગપત્ વ્યા

ચ્યાર્થી અવક્તવ્ય છે એ માતમે તેમા પહેલો, બીજો ને ચોથો એ ત્રણ ભાગા સકલાદેશી દ્રવ્યાર્થિ નયે છે અને બીજા ચાર ભાગા વિકળાદેશી પર્યાયાર્થી નયે છે

હવે વસ્તુનુ દ્રવ્યાદિ ચાર ભેદનુ સ્વરૂપ કહે છે –

સર્વ જીવ મૂળ ચૈતન્ય લક્ષણે સર્વે સરખા છે, પણ દ્રવ્યાદિ ચાર ભેદે જુદા છે

૧ દ્રવ્યથી પિંડપણે સર્વ જીવ જુદા છે દરેક જીવ પોતપોતાના ગુણ પર્યાયના સમુહનો પિંડ તે વડે જુદા છે કોઈ કોઈના ગુણ પર્યાયનો પિંડ કોઈ કોઈમા મળતો નથી. માટે અનતા જીવદ્રવ્ય ભિન્ન ભિન્ન છે એમ પુદ્ગલ પર માણુ પણ જડના લક્ષણે સરખા છે પણ સર્વ પરમાણુ દ્રવ્ય પણે જુદા છે જે કાળે પુછીએ તે કાળે તેટલાજ થાય, પણ વધે ઘટે નહિ

૨ ક્ષેત્રથી અવગાહનાપણે જીવાદિ દ્રવ્યના પ્રદેશ જુદા છે, પણ દ્રવ્યથી જુદા પડે નહિ સમિલિત અસખ્યાત પ્રદેશાવગાહી રહે ગુણ પર્યાય સર્વપ્રદેશે અનતા છે તે ગુણપર્યાય એક પ્રદેશ મૂકી બીજા પ્રદેશમા જાય નહિં પર્યાય વિભાગ એકનો ને પ્રદેશનો સરખો અવગાહ છે પણ તે પર્યાય અનતા ભિન્ન છે અને તે અનતા પ્રદેશ મળીને જે એક કાર્ય કરે તેને ગુણ કહે છે

૩ કાળથી ભેદ તે–એક વસ્તુમા ઉત્પાત્ત, વ્યય, રૂપ પર્યાય પલટવાનો માન તે સમય એમ સમયે સમયે અગુરૂ લઘુ પર્યાયની હાની–વૃદ્ધિ થાય છે તેમ અતીત કાળે અનતી થઇ છે તે વર્ત્તમાન પ્રવૃત્તિની પરપરા રૂપ છે ભવિષ્ય કાળમા અનતી થાશે તે ચોગ્યતા રૂપે જાણવી અતીત કાલનો

કે ભવિષ્ય કાલનો કોઈ ઢગલો નથી ~ પંચાસ્તિકાયની વર્ત્તના પરણામ તે કાલ છે

"जवत्तणाई सूवो, कालो दव्वस्स चेव पज्जाओ" ઇતિવચનાત્

૪ ભાવથી ભેદ તે દરેક પર્યાય ભિન્ન ભિન્ન કાર્ય કરે તે ભાવભેદ

હવે ષટ્દ્રવ્યનુ કિંચિત્સ્વરૂપ કહે છે –

૧ ધર્માસ્તિકાય–ગતિમાન્ જીવ અને પુદ્ગળને સહાય કરે તે. એટલે જેમ મત્સ્યની ગતિને સહાયક જળ છે તેમ જીવ અને પુદ્ગળને સહાયક ધર્માસ્તિકાય છે

૨ અધર્માસ્તિકાય–સ્થિતિમાન્ જીવ પુદ્ગળને સહાય કરે તે જેમ પથિકને સ્થિત કરવામા સહાયક વૃક્ષની છાયા છે તેની પેઠે

૩ આકાશાસ્તિકાય–જીવ પુદ્ગળને અવકાશ આપે તે– ભીંતમા ખીલી ઠોકવા (નાખવા)ની જેમ એ આકાશાસ્તિકાય સર્વ દ્રવ્યોનું આધાર છે ભાજનની જેમ એમા સર્વદ્રવ્યો રહે છે એ ધર્માસ્તિકાયાદિ ત્રણેના સ્કધ, દેશ અને પ્રદેશ એમ ત્રણ ત્રણ ભેદો છે

સગ્રહનયે કરી અસખ્યાત પ્રદેશાત્મક ધર્માસ્તિકાય એક સ્કધ રૂપ છે વ્યવહાર નયે કરી દ્રવ્યનો એક સ્કધ છતા બુદ્ધિ પરિકલ્પીત દ્વિભાગ, ત્રિભાગ પ્રમુખ ઘણા દેશ છે અને ઋજુ સૂત્ર નયે કરી એના જેટલા પ્રદેશ છે તે પ્રત્યેક પ્રદેશને ધર્માસ્તિકાય કહીયે. એમ ત્રણેનું જાણવું

૪ પુદ્ગલાસ્તિ કાય–તે પૂર્ણ તથા ગલન ધર્મયુક્ત જે દ્રવ્ય તે પુદ્ગલ–એટલે કોઈક સ્કધને વિષે પુદ્ગલો પૂરાય અને કોઈક સ્કધમાથી વિખરાય ~ એવો પુદ્ગલોનો સ્વભાવ છે તેના ચાર ભેદ છે

१ स्कंध, २ देश, ३ प्रदेश, ४ परमाणुं तेमां बे प्रदेश એકઠા થાય તે દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ ત્રણ પ્રદેશોનું ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ એમ એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ કરતા યાવત્ સંખ્યાત પ્રદેશી, અસંખ્યાત પ્રદેશી, અનંત પ્રદેશી સ્કંધ એમ અનંત ભેદ થાય છે

૨ દેશ–તે સ્કંધનો દ્વિભાગ, ત્રિભાગ, ઇત્યાદિ રૂપ જાણવો એટલે કોઈક સ્કંધના બે વિભાગ કરીએ તો બે દેશ થાય. ત્રણ વિભાગ કરીએ તો ત્રણ, એમ ચાર, પાંચ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત, અનંત થઈ શકે

૩ પ્રદેશ–તે જેનો અંશ ન થાય, નિરંશ તે પ્રદેશ કહેવાય દેશ તે અનેક પ્રદેશવાળું હોય છે, અને પ્રદેશનો વિભાગ હોતો નથી એ તફાવત છે

૪ પરમાણું–તે જેના બે વિભાગ ન થાય અછેદ્ય, અભેદ્ય, એકાકી (છુટા) હોય તે પરમાણું પરમાણું જે સ્કંધથી છૂટા હોય તે કહેવાય, અને પ્રદેશ તે સ્કંધનો અવિભાજ્ય અંશ એ નત્યેકમાં તફાવત છે

૫ કાળ–તે નવ જીર્ણોત્પાદક જાણવો કારણ પુદ્ગલ અને જીવ એ બે પરિણામી દ્રવ્ય છે તેમાં બાળ, વૃદ્ધ, તરૂણાદિ પર્યાયનું કારણ કાલ દ્રવ્ય છે, તેમજ ઋતુ વિભાગ, મેઘવૃષ્ટિ ઈત્યાદિ કાલે કરી થાય છે ચંપકાદિ વૃક્ષોને ફળ, ફૂલ કાલે કરી આવે છે, માટે દ્રવ્ય છે, કારણ વ્યવહાર નયે અઢીદ્વીપ વ્યાપી, અદ્ધાકાલ છે તે એક સમય વર્ત્તમાન લક્ષણ છે તે વર્ત્તમાન સમય પણ અનંતો છે, કારણ જેટલા પુદ્ગલ દ્રવ્યના પર્યાય છે તે પ્રત્યેકને વિષે એકેક

સમય છે, માટે અનંતો છે, નિશ્ચયનયે તો વર્ત્તનાદિ લક્ષણ કાલ તે દ્રવ્યોનો પર્યાય છે, પણ વ્યવહારનયે કાલદ્રવ્ય છે જો એમ ન માનીએ તો દ્રવ્ય પાચ જ થાય, પણ તે તો સૂત્રકારને ઇષ્ટ નથી જૈનાગમ ઉભય નય સમસ્ત છે શ્રી ભગવતી, ઉત્તરાધ્યયન, પ્રજ્ઞાપનાદિ સૂત્રોમા છ દ્રવ્ય અને તેનું અલ્પબહુત્વ વિગેરે કહેલુ છે

૬ જીવાસ્તિકાય–તે ચૈતન્ય લક્ષણ છે તેના બે ભેદ–એક સાકાર તે જ્ઞાન અને બીજો નિરાકાર તે દર્શન–એ લક્ષણવાલો જીવ હોય છે તેના બે ભેદ–એક સિદ્ધ ને બીજા સસારી તેમા સિદ્ધ પંદર ભેદે છે તે પૂર્વ અવસ્થાને લીધે થાય છે સસારીના ત્રસ, સ્થાવરાદિ ભેદે અનેક ભેદો થાય છે સર્વ જીવો અનત છે

હવે પ્રત્યેક દ્રવ્યના ગુણ, પર્યાયો કહે છે –

૧ ધર્માસ્તિકાયના ૪ ગુણ ૧–અરૂપી ૨–અચેતન ૩–અક્રિય ૪–ચલન સહાયગુણ, અને પર્યાય ચાર તે, ૧–સ્કધ ૨–દેશ ૩–પ્રદેશ ૪–અગુરૂ લઘુ

૨–અધર્માસ્તિકાયના ૪ ગુણ ૧–અરૂપી ૨–અચેતન ૩–અક્રિય ૪–સ્થિર સહાયગુણ અને પર્યાય પણ પૂર્વવત્ ચાર છે

૩ આકાશાસ્તિકાયના ૪ ગુણ, તેમા ત્રણ પૂર્વવત્, ચોથો અવકાશ દાન, પર્યાય ચાર પૂર્વવત્

૪ પુદ્ગલાસ્તિકાયના ચાર ગુણ ૧–રૂપી ૨–અચેતન ૩–સક્રિય ૪–પૂરણ, ગલન અને પર્યાય ચાર ૧–વર્ણ ૨–ગધ ૩–રસ ૪–સ્પર્શ

५ કાલના ચાર ગુણ તેમા ત્રણ પૂર્વવત્ ચોથો વર્ત્તના-લક્ષણ. પર્યાય ચાર ૧–અતીત ૨–વર્ત્તમાન ૩–અનાગત. ૪–અગુરૂ લઘુ

૬ જીવના ચાર ગુણ ૧–અનતજ્ઞાન ૨–અનત દર્શન ૩–અનતસુખ (ચારિત્ર) ૪–અનતવીર્ય. પર્યાય ચાર ૧–અવ્યાબાધ ૨–અનવગાહ ૩–અમૂર્ત ૪–અગુરૂ લઘુ એ ષટ્ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ વિશેષ અન્ય શાસ્ત્રથી જાણવુ

હવે દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયનુ સ્વરૂપ કહે છે –

દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ ને ભાવના જે ભેદો તે સર્વનું એકઠા મલીને પિંડપણે જે સમુદાય આધાર તે દ્રવ્ય. તે એક એક દ્રવ્યના પ્રતિપ્રદેશમા સ્વસ્વકાર્ય કરવામા સામર્થ્યવાલા અનતા અવિભાગ રૂપ પર્યાયોનો સમુદાય તે ગુણ ભિન્ન કાર્ય કરવામા સામર્થ્ય રૂપ ભિન્ન ગુણના પર્યાયો ભિન્ન (જુદા) હોય છે જેમ જ્ઞાનગુણ જાણવાનું કામ કરે છે, દર્શન ગુણ દેખવાનું કાર્ય કરે છે, તો તેના પર્યાયો જુદા જુદા છે એમ અનતા ગુણ છે તે એકેકા ગુણના અનતા અનતા પર્યાયો છે જેમ સો (૧૦૦) તાતણાનો એક દોરડો કર્યો તે તાતણાના સમુદાયથી દોરડો જુદો નથી, તે દોરડાના અવિભાગ-તાતણા રૂપ પર્યાયો છે, તેની પેઠે ગુણ પર્યાયનું ભેદ અને અભેદપણું સમજવુ એ અવિભાગ રૂપ પર્યાય તે છતી પર્યાય અને તે દોરડા વડે જેમ અનેક કાર્ય થાય તેની પેઠે છતી પર્યાયથી જે નવીન નવીન કાર્ય થાય તે સામર્થ્ય પર્યાય કહેવાય તેમા આત્માના ગુણ અને પર્યાય છે તે આત્માને હિતાવહ છે, અને પર સયોગથી

ઉત્પન્ન થયેલ જે ગુણો કે પર્યાયો તે આત્માને હિતકર નથી દેવ, નારકાદિ ભવ પર્યાય, તેમજ સાતા વેદનીયાદિ પુણ્ય પ્રકૃતિ એ બધા પરના સયોગથી છે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રાદિ ગુણો જ આત્માને સમવાય અબધે હોવાથી તે આત્માથી જુદા નથી તે યથાર્થ જ્ઞાન સિવાય આત્મા પરવસ્તુમા મુંઝાઇ રહ્યો છે તેનું કારણ હજી શરી રાદિ પરભાવની મમતા છૂટી નથી દેહ એજ હુ છુ, એવી બુદ્ધિ એજ ભ્રમ છે તે જ્યારે, હું દેહથી ન્યારો છુ, હુ અજર, અવિનાશી, અખડ સત્તાએ સિદ્ધ સમાન છુ, પણ અનાદિકાળથી કર્મના સગથી બધાએલો છુ, માટે હવે હું એથી મૂક્ત થવા ઉદ્યમ કરૂ, બાહિરાત્મભાવનો ત્યાગ કરી અને અતરાત્મ દશામા રહી પરમાત્મ ભાવને પ્રગટ કરૂ, એવી જીજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થાય ત્યારે આત્માને બધનના કારણો તપાસે તો ૧–મિથ્યાત્વ. ૨–અવિરતિ ૩–પ્રમાદ ૪–કષાય ૫–યોગ છે તે, અને આત્માને મૂક્ત કરાનનાર ૧–સમકિત ૨–વિરતિ ૩–અપ્રમાદ ૪–અકષાય ૫–યોગનિરોધ છે, તે ક્રમશ બધનો ત્રોડે છે જેટલે જેટલે અશે કર્મબધન તૂટતા જાય તેટલે તેટલે અશે આત્મા કર્મથી મૂક્ત થતો જાય સર્વ કર્મબધન તૂટે ત્યારે આત્માનો સર્વથા મોક્ષ થાય. જેમ સૂર્યની પ્રભા વાદળાથી આચ્છાદિત થએલ હોય, તે જેટલે જેટલે અશે વાદળા ખસતા જાય–દૂર થતા જાય, તેટલે તેટલે અશે સૂર્યપ્રભા નિર્મળ થતી જાય છે, અને જ્યારે તમામ વાદળા દૂર થઈ જાય ત્યારે સપૂર્ણ સૂર્યપ્રભા ઝળકી નીકળે છે તેમ સર્વ કર્મના નાશથી આત્મજ્યોતિ ઝળકી નીકળે. તેનો ક્રમ ગુણસ્થાનનું સ્વરૂપ જાણવાથી સમજી શકાય.

ચૌદ ગુણ સ્થાનકના નામો કહે છે -

૧ મિથ્યાત્વ ગુણ સ્થાનક ૨ સાસ્વાદાન ૩ મિશ્ર
૪ અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ ૫ દેશવિરતિ ૬ પ્રમત્તસંયત
૭ અપ્રમત્તસયત ૮ અપૂર્વ કરણ (નિયતિબાદર)
૯ અનિવૃત્તિ બાદર ૧૦ સૂક્ષ્મ સપરાય ૧૧ ઉપશાતમોહ
૧૨ ક્ષીણમોહ ૧૩ સયોગી કેવલી ૧૪ અયોગી કેવલી

ઇતિનામ પૂર્ણમ્

૧૪ ગુણસ્થાનકોનુ સ્વરૂપ કહે છે -

૧ જે ભવ્ય જીવો પુષ્કળ નિદ્રાવસ્થામા રહેતા હોય તે જીવોને નિશ્ચયથી પહેલુ, બીજુ, ત્રીજુ ગુણઠાણું હોય છે પરંતુ તેથી વધુ હોવાનો સભવ નથી આ દશાને બહુ શયની દશા કહે છે

૨ જે ભવ્ય જીવો-સામાન્યપણે નિદ્રાવસ્થામા રહેતા હોય એટલે કે મહેજ અવાજ થતા જાગૃત થઈ શકતા હોય તે જીવોને નિશ્ચયથી ચોથુ, પાચમુ, છઠ્ઠુ ગુણઠાણું હોય છે એ દશાને શયન દશા કહે છે

૩ જે ભવ્ય જીવો રાત્રિના સમયે વધુ ટાઈમ જાગૃત અવસ્થામા જ રહેતા હોય કે તે જીવો સાતમાથી બારમા ગુણ ઠાણા સુધી હોય છે આ દશાને જાગૃત દશા કહે છે

૪ જે ભવ્યજીવો સાતમા ગુણઠાણા ઉપર નિશ્ચયથી હોય છે તે જીવોને રાત્રિના સમયે સ્વપ્ન આવી શકતા નથી

૫. જે ભવ્ય જીવો બીલકુલ નિંદ્રા લેતા ન હોય અને સાથે સપૂર્ણ તદુરસ્ત દશામા રહી શકતા હોય તે જીવો નિશ્ચય થી તેરમા ચૌદમા ગુણઠાણે હોય ઇતિ નય ચક્રે

હવે વિશેષાર્થ કહે છે –

૧ મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાન–તે જિન વચનથી જેને વિપરીત શ્રદ્ધા હોય તે અથવા સપૂર્ણ જિનવચનને માનતા છતા પણ એક પદને ન માને તેને પણ મિથ્યાત્વી કહિયે યદ્યપિ મિથ્યાત્વી છે તથાપિ જડ, ચૈતન્યને ભેદ કરનાર જ્ઞાનગુણ સર્વ જીવમા હોવાથી મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાન કહેવાય છે, અથવા મિથ્યાત્વી પણ કેટલીક લોકપ્રસિદ્ધ સત્યવસ્તુ માને છે માટે અથવા મિથ્યાત્વી પણ ભવિષ્યમા અન્યગુણોને પ્રાપ્ત કરશે ઈત્યાદિ કારણે ગુણસ્થાનક કહેલ છે મિથ્યાત્વની સ્થિતિ અભવ્ય આશ્રી અનાદિ અનત ૨ ભવ્ય આશ્રી અનાદિ શાત ૩–પડવાઈ આશ્રી સાદી શાત ઇતિ પ્રથમ ગુણ

૨ સાસ્વાદાન–તે ઉપસમ સમકિતને પ્રાપ્ત કરી અનતાનુબધી કષાયના ઉદયથી તેનાથી પતિત થઈ જ્યા સુધી મિથ્યાત્વે નથી ગયો ત્યા સુધી તેને સાસ્વાદાન સમકિત કહીયે. જેમ કોઈએ પયસ નું પાન કરીને વમન કર્યું હોય તો તે વારે બધુ દૂધ નીકળી જાય પણ મુખમા થોડો સ્વાદ રહી જાય, તેમ જીવાત્મા સમ્યક્ત્વથી પડતા જ્યા મિથ્યાત્વે આવે તેના વચલા વખતને સાસ્વાદાન કહે છે પછી અવશ્ય મિથ્યાત્વે જાય તેની સ્થિતિ જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ ૭ આવલીકા ઇતિ બીજુ ગુણસ્થાનક

૩ મિશ્ર-તે મિશ્ર મોહનીય કર્મના ઉદયથી કાંઈક સ મ્યક્ત્વ અશ અને કાંઈક મિથ્યાત્વ અશ એમ ગોળ અને દહીંના મિશ્ર ગ્મની માફક જેના પરિણામ હોય અથવા નાલિએર દ્વીપના મનુષ્યને જેમ અન્ન ઉપર રૂચી કે અરૂચી ન હોય તેમ ત્રીજા ગુણસ્થાનક વાળાના પરિણામ સ્થિર ન હોય ત્રીજા ગુણસ્થાનની સ્થિતિ જઘન્ય ને ઉત્કૃષ્ટ અતમુહુર્ત્તની હોય છે પછી ઉપર ચડે અથવા પહેલે ગુણઠાણે આવે

૪ અવિરતિ-જેને અનતાનુબધીની ચોકડી અને સમકિત મોહની, મિથ્યાત્વમોહની, મિશ્રમોહની એ સાત પ્રકૃતિના ક્ષયોપશમથી ક્ષયોપશમ સમકિત હોય ઉપશમથી ઉપશમ અને ક્ષયથી ક્ષાયક સમકિત હોય તેને જિનેન્દ્ર કથિત જીવાદિ નવ પદાર્થની શ્રદ્ધા હોય પણ અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાયના ઉદયથી શ્રે શ્રેણિક નૃપ તથા કૃષ્ણાદિના જેમ એક નવકારશી માત્ર પણ પચ્ચક્ખાણ ન કરી શકે તેને અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ કહીએ એની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૬૬ સાગર ઝાઝેરી છે

૫ દેશવિરતિ-જે સર્વવૃત્તિપણાને ઈચ્છતા છતા પ્રત્યા ખ્યાનાવરણ કષાયના ઉદયથી સર્વથા ત્યાગ ન કરી શકે પણ દેશથી દ્વાદશ વ્રતાદિ મૂલગુણ અગર નવકારશી આદિ ઉત્તર ગુણ પચ્ચક્ખાણ અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાયના અભાવથી ગ્રહણ કરે તેને દેશવિરતી કહીયે. એ ની સ્થિતિ ઉ૦ દેશે ઉણી ક્રોડપૂર્વની

૬ પ્રમત્તસયત-પ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાયના ઉદયના અભાવથી જે સર્વવિરતિને ગ્રહણ કરે, પણ પ્રમાદના વશથી ચારિત્રમા તથાવિધ પ્રવૃત્તિ કરી ન શકે તેને પ્રમત્ત સયત ગુણસ્થાનક કહીયે એ ગુણઠાણે અશુભયોગ તથા કૃષ્ણાદિ

લેશ્યા પણ હોય છે એની સ્થિતિ ઉ૦ અતર્મુહૂર્ત્તની હોય છે પણ ભગવતીની ટીકામા એનું સ્પષ્ટીકરણ છે તથા અન્ય મતે પ્રમત્તની સ્થિતિ દેશે ઉણી (સાડાનવ વર્ષ ઉણી) ક્રોડ પૂર્વની કહેલી છે "એ બન્ને મત સત્ય છે કારણ અતર્મુહૂર્ત્તની સ્થિતિ પરિણામ આશ્રી છે અને ક્રોડ પૂર્વ દેશે ઉણી તે લિંગ (વેશ) આશ્રી છે "

૭ અપ્રમત્ત સયત–જે પાચ પ્રકારના પ્રમાદથી રહિત અને વિશુદ્ધ લેશ્યાવાલા હોવાથી નિર્મલ ચારિત્રી હોય તેને અપ્રમત્ત કહીયે એની સ્થિતિ ઉ૦ અતર્મુહૂર્ત્ત હોય છે છઠ્ઠો અને સાતમો એ બન્ને ગુણઠાણા અતર્મુહૂર્ત્તે પરાવર્ત્તન પામે છે અર્થાત્ છઠ્ઠાથી સાતમે અને સાતમાથી છઠ્ઠે આવે છે બન્ને ગુણઠાણાની ભેલી સ્થિતિ દેશે ઉણા ક્રોડ પૂર્વની હોય છે તેમા પ્રમત્તનું અતર્મુહૂર્ત્ત મોટું અને અપ્રમત્તનું નાનું જાણવુ ઇતિ સપ્તમ્ ગુણસ્થાનકમ્.

૮ અપૂર્વકરણ–જે પરિણામ પૂર્વે કદી પણ પ્રાપ્ત થયા નથી તેવા ઉત્તમ પરિણામની પ્રાપ્તિ તેને અપૂર્વ કરણ કહીયે તેનું બીજુ નામ નિવૃત્તિ બાદર છે એ ગુણઠાણે પરિણામની વિશુદ્ધિથી સ્થિતિઘાતાદિ પાચ કાર્ય થાય છે

૧ સ્થિતિઘાત–તે જે મોટી સ્થિતિના કર્મ હોય તેની સ્થિતિના ખડ થઇ નાની સ્થિતિ થાય

૨ રસઘાત–તે અશુભકર્મના તીવ્ર, તીવ્રતર રસ હોય તેના ખડ થઈ મદ, મંદતર થાય અને શુભકર્મના મદ, મંદતર રસ હોય તે તીવ્ર, તીવ્રતર થાય.

૩ ગુણશ્રેણી–તે કર્મના દલિકની રચના ગોપુચ્છાકારે થાય

૪ ગુણસંક્રમ–તે પ્રતિસમય ઉદયાવલીકામા દલિકનું સક્રમ અસખ્યાત ગુણ વૃદ્ધિએ થાય.

૫. અપૂર્વ સ્થિતિ બધ–તે પ્રતિ સમય અન્ય અન્ય સ્થિતિબધની અપેક્ષાએ ન્યૂન ન્યૂન થાય એ પાચમાના અધ્યવસાયની નિર્મલતા અહીંથી પ્રવર્તે, ત્યા ધ્યાન પણ શુક્લ ને લેશ્યા પણ શુક્લ હોય છે એનું વિશેષ વર્ણન કર્મગ્રથાદિથી જોવુ, કારણકે એ વિષય ઘણો ગહન છે

૯ અનિવૃત્તિ બાદર–આ ગુણઠાણે ચડેલા જીવોના અધ્યવસાય ત્રણે કાલ આશ્રયિ સમાન હોવાથી અનિવૃત્તિ (આઠમા ગુણ ઠાણે ઘણા જીવો આશ્રી અધ્યવસાયની વિચિત્રતા હોવાથી નિવૃત્તિ) કહેવાય છે અને કષાય બાદર હોવાથી અનિવૃત્તિ બાદર કહેવાય છે અહીંથી ચારિત્ર મોહનીયનો ઉપશમ અગર ક્ષય કરવાને પ્રવૃત્તિ કરે છે આઠમા ગુણઠાણે પણ શ્રેણિને સન્મુખ હોવાથી ત્યાથી શ્રેણીનો આરંભ કહેવાય છે પણ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય નવમામાથી હોય છે ઇતિ નવમ ગુણ સ્થાનકમ્ પૂર્ણમ્

૧૦ સૂક્ષ્મ સપરાય –આ ગુણઠાણામા સજ્વલન લોભના અનેક ખડ કરી ખપાવે છે શેષ સૂક્ષ્મ કિટ્ટિરૂપ લોભનો ઉદય હોવાથી સૂક્ષ્મ સપરાય કહેવાય છે

૧૧ ઉપશાત મોહ–સત્તામા મોહ હોવા છતા ૨૮ મોહની પ્રકૃતિઓને ઉપશમાવવાથી મોહના ઉદયનો અભાવ હોવાથી ઉપશાન વીતરાગ કહેવાય છે એ ગુણઠાણાથી

અવશ્ય પડે જો ગુણઠાણાની સ્થિતિ પૂર્ણ થતા પડે તો પશ્ચાનુ પૂર્વીએ ઉતરતા છટ્ઠે અટકે કોઇક પાચમે કે ચોથે અટકે કોઈક સાસ્વાદાને જઇ મિથ્યાત્વે પણ જાય. ઉપશમ શ્રેણિએ ચડેલ પ્રાણી સિદ્ધાન્ત મતે તે ભવમા મોક્ષે ન જાય. ઉત્કૃષ્ટથી અર્દ્ધ પુદ્ગલ દેશે ઉણો સસારમા રહી મોક્ષે જાય. અને આયુષ્ય પૂર્ણ થએ છતે ઉપશમ શ્રેણિમા વર્ત્તતો જીવ કોઈ પણ ગુણઠાણે કાળ કરે તો અવશ્ય અનુત્તર વિમાને જાય.

૧૨ ક્ષીણમોહ—સર્વથા મોહનીય કર્મનો સત્તામાથી ક્ષય કરેલ છે, છતા જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મનો સદ્ભાવ હોવાથી છદ્મસ્થ ક્ષીણ મોહ વિતરાગ કહેવાય છે આઠમાથી બારમા ગુણઠાણા સુધી સ્થિતિ ઉ૦ અતર્મુહૂર્ત્તની હોય છે

૧૩ સયોગીકેવલી—સર્વથા ચાર ઘાતી કર્મનો ક્ષય કરી અનત ચતુષ્ટય સહિત હોવા છતા પણ ભાવોપગ્રાહી ચાર અઘાતિકર્મની ૮૫ પ્રકૃતિ સત્તામા હોય છે વલી સલેશી હોવાથી યોગ નિમિત્તથી દ્વિસમયિક શાતા વેદનીયનો બધ હોય છે એ ગુણઠાણાની સ્થિતિ જઘન્ય અતર્મુહુર્ત્તની, ઉત્કૃષ્ટિ નવ વર્ષે ન્યૂન ક્રોડ પૂર્વની હોય છે

૧૪ અયોગી કેવલી—અતર્મુહુર્ત્ત આયુષ્ય બાકી રહે ત્યારે લેશ્યાતીત ધ્યાનમા એકાગ્ર થવા માટે યોગનો નિરોધ કરી શૈલેસી કરણ કરે એ ગુણઠાણાના દ્વિચરમ સમયે ૭૨ પ્રકૃતિ ખપાવીને ચરમ સમયે શેષ ૧૨ પ્રકૃતિને ખપાવે એ ગુણ ઠાણાની સ્થિતિ પચ હ્રસ્વ (લઘુ) અક્ષરના ઉચ્ચાર જેટલી છે એમ પ્રાતે સર્વ કર્માશથી નિવૃત્ત થઈ સર્વ સંગરહિત અક્રિય

થઈ સિદ્ધ થાય. અક્રિયછતા પણ પૂર્વ પ્રયોગથી, અસંગ સ્વભાવથી, બંધનમુક્તપણાથી, તથા ઉર્ધ્વગતિ સ્વભાવી લોકને અલોકને અડકીને સાકારોપયોગે સિદ્ધ થાય. સિદ્ધના જીવોના પ્રદેશોની અવગાહના પૂર્વ શરીરથી ત્રીજા ભાગે ન્યુન હોય છે અને સમયાંતર જ્ઞાન, દર્શન ઉપયોગ હોય. એમ ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધિના આ ૧૪ સ્થાન સ્થૂલ વ્યાખ્યાએ છે પરમાર્થે તો અસંખ્ય સ્થાન છે પણ મંદમતિવાળાના સુખ બોધ માટે જ્ઞાનીઓએ ૧૪ ગુણસ્થાનમાં સર્વ જીવોનો સમાવેશ કરેલ છે "ગુણસ્થાનનું સ્વરૂપ તથા ક્યા ગુણસ્થાને કેટલી પ્રકૃતિનો બંધ, ઉદય, ઉદીરણા, ને સત્તા હોય તે સમજવાથી વાસ્તવિક સ્વરૂપ સમજાય છે" એવી રીતે આત્માની ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધિના સ્થાન ૧૪ કહ્યા તે જેમ જેમ કર્મોના આવરણો ઓછા થાય તેમ તેમ આત્માનો વિકાસ થાય છે કારણ કે જીવ અને કર્મનો અનાદિ કાળથી "કનકોપલ" ન્યાયથી સંબંધ છે તે કનક (સુવર્ણ) ને જેમ જેમ તપાવીએ તેમ તેમ માટીનો અંશ નાશ થતો જાય અને સોનું શુદ્ધ થાય તેમ આત્મા પણ ધ્યાનાગ્નિથી શુદ્ધ થાય માટે ધ્યાનનું સ્વરૂપ કહે છે—

ગાથા —

अंतोमुहुत्तमित्त, चित्तावत्थाण एगवत्थुम्मि
छउमत्थाण झाण जोगनिरोहो जिणाणतु ॥ १ ॥

અર્થ —એક વસ્તુમા અંતર્મુહૂર્ત સુધી ચિત્તની એકાગ્રતા (નિશ્ચલતા) તે છદ્મસ્થોનું ધ્યાન અને યોગ નિરુદ્ધ તે જિનોનું ધ્યાન છે

ચાર પ્રકારનાં ધ્યાનના નામો -

૧ આર્ત્તધ્યાન ૨ રૌદ્રધ્યાન ૩ ધર્મધ્યાન અને ૪ શુક્લ ધ્યાન પહિલા બે ધ્યાન અશુભ છે પાછલના શુભ છે

હવે અર્થ કહે છે

૧ આર્ત્તધ્યાન-આર્ત્ત એટલે મનમા આહટ-દોહટ, ચિંતા, શોક ઈત્યાદિના પરિણામ, તેના ચાર પાયા છે

૧ ઈષ્ટ વિયોગ-એટલે માતા, પિતા, ભાઈ, સ્ત્રી, પુત્ર સ્વજનાદિ ઇષ્ટ વસ્તુનો વિયોગ થવાથી વિલાપ, ખેદ, ઝૂરણાદિ કરે

૨ અનિષ્ટ સયોગ-તે પોતાને ન ગમતા દુખના કારણ કુમિત્ર, કુપુત્ર, કુભાર્યા તથા દારિદ્રનાદિનો સયોગ મળતા મનમા ખેદ-ચિંતા કરે

૩ રોગચિંતા-શરીરમા વ્યાધિ ઉત્પન્ન થાય તો ઘણી ચિંતા કરે-મનમા દુખ ધરે તે

૪ અગ્રશોચ, તે ભવિષ્યકાળની વિચારણા-કલ્પના કરે જે ભવિષ્યમા અમૂક કામ કરશું તો અમૂક લાભ મળશે અથવા દાનાદિ ધર્મ ક્રિયાના ફળની વાછા કરે ઈંદ્ર, ચક્રવર્તિના પદની અભિલાષા-નિયાણું કરે, પરભવમા ભોગ, સુખ મલે એવી વાછા કરે એનું બીજુ નામ ભોગાર્ત્ત પણ છે એ આર્ત્ત ધ્યાનના ચાર ભેદ કહ્યા એ ધ્યાન તિર્યંચ ગતિનું કારણ છે એ ધ્યાનના પરિણામ પાચમા છઠ્ઠા ગુણઠાણા સુધી હોય છે

૨. રૌદ્રધ્યાન–રૌદ્ર એટલે ભયકર–કૂર પરિણામનુ ચિંતવન તેના ચાર પાયા છે

૧ હિંસાનુબધી રૌદ્ર–પોતે જીવ હિંસા કરીને રાજી થાય. અન્યને હિંસા કરતો દેખી પ્રમોદ પામે યુદ્ધ વિગેરેની અનુમોદના કરે હિંસામાજ આનદ માને

૨ મૃષાનુબધી રૌદ્ર–બીજાને ઠગી, વચી, ખોટુ બોલી, મનમા આનદ માને કે મે કેવો અમૂકને છેતર્યો ! ઈત્યાદિ રૌદ્ર પરિણામ વાલો હોય.

૩ ચૌર્યાનુબધી રૌદ્ર–પારકુ દ્રવ્ય હરણ કરી–ચોરી કરી મનમા આનદ માને ચોરીનો ઉપદેશ કરે.

૪ સરક્ષણાનુબધી રૌદ્ર–ધન, ધાન્યાદિ પરિગ્રહ મેળવવા–સચય કરવાની તીવ્ર ઉત્કઠા રાખે. લાલચ ઘણી હોય કુટુબીના માટે ભયકર પાપ કરે. મમ્મણ શેઠ, સાગર શેઠના જેમ અત્યત સચયશીલ હોય જેમ જેમ પરિગ્રહ વધે તેમ તેમ આનદીત થાય એ ચાર ભેદ રૌદ્રધ્યાનના કહ્યા એ ધ્યાન મહા અશુભ કર્મબધનું કારણ છે નરક ગતિને દેનાર છે એ પાચમા ગુણઠાણા સુધી હોય છઠે ગુણઠાણે પણ એક હિંસાનુબધી રૌદ્રધ્યાન કોઈક જીવને હોય તે ધ્યાન અતર્મુહૂર્ત્ત સુધી હોય "છઠ્ઠે ગુણઠાણે રૌદ્રધ્યાન વધારે વખત ટકે નહિ અને જો ટકે તો ગુણઠાણાનો ઘાત કરે તે પહેલા ગુણઠાણાના રૌદ્રધ્યાનની અપેક્ષાએ મદકૂરતા વાલો હોય. ત્યાં સુધી લેશ્યા પણ હોય છે ધ્યાનાતરીકાએ વર્ત્તતા લેશ્યા હોય પણ ધ્યાન ન હોય. યદ્યપિ ધ્યાન અને તેને

જ્ઞાનોપયોગ અને અપ્રવિચાર તે વિકલ્પ રહિત જે ધ્યાન તે એકત્વ વિતર્ક અપ્રવિચાર એ ધ્યાન શ્રુતજ્ઞાનના આલંબનથી નહિ. એ પાયો બારમા ગુણઠાણે ધ્યાવે, એથી ઘનઘાતી ચાર કર્મ નાશ થાય, કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય, પછી તેરમા ગુણઠાણે ધ્યાનાતરીકાએ વર્ત્તે "તેરમાને અંતે અને ચૌદમે ગુણઠાણે બે પાયા ધ્યાવે" તે કહે છે –

૩ સૂક્ષ્મક્રિયા અપ્રતિપાતી–તે સૂક્ષ્મ મન, વચન, કાયાના યોગને રૂપે, શૈલેશી કરણ કરી અયોગી થાય, ત્યારે કર્મ-પ્રકૃતિ પહેલા ૮૫ હતી તેમાથી ૭૨ ખપાવે, બાકી ૧૩ રહે.

૪ સમુચ્છિન્ન ક્રિયાનુવૃત્તિ—તે યોગ નિરોધ કીધા પછી જે શેષ ૧૩ કર્મ પ્રકૃતિ હતી તેને ખપાવી અકર્મા, ક્રિયા રહિત થાય. એ ધ્યાનના અંતે અવગાહના "દેહમાન" માથી ત્રીજો ભાગ ઘટાડી શરીર મૂકી એક સમયમા લોકાતે જાય સિદ્ધ, બુદ્ધ, થાય ઇતિ ધ્યાનનું સ્વરૂપ પૂર્ણમ્.

હવે પાચ આચાર નિશ્ચય, વ્યવહારથી કહે છે

૧–જ્ઞાનાચાર ૨–દર્શનાચાર ૩–ચારિત્રાચાર ૪–તપાચાર. ૫–વિર્યાચાર

૧ નિશ્ચયજ્ઞાન-તે આત્માનો સમવાઈ જાણપણા રૂપ લક્ષણ ગુણ તે આત્માથી અભેદ છે, તે વસ્તુ સ્વરૂપે છે ૨ અને વ્યવહારીક જ્ઞાનના બે ભેદ એક લૌકિક તે અન્યમતિના શાસ્ત્રનું જ્ઞાન, અને બીજો લોકોત્તર તે જૈન મતના સમસ્ત શાસ્ત્રનું જ્ઞાન તે વ્યવહારીક જ્ઞાન તે નિશ્ચય લક્ષમા રાખી વ્યવહારમાં કાળ, વિનયાદિ જ્ઞાનના અષ્ટ આચારનું પાલન

કરવુ વ્યવહારથી જીવના ભેદ, પ્રભેદાદિની વર્ણવણુ કરવી એ વ્યવહાર જ્ઞાન, નિશ્ચયાનુયાયિ તે ભાવ જ્ઞાન છે

૨ દર્શનાચાર-તે નિશ્ચયથી આત્માના તત્ત્વ નિર્ધાર રૂપ પરિણામ તે નિશ્ચય દર્શન, અને વ્યવહારથી નિઃશંકાદિ આઠ આચારનુ પાલન કરવુ તે દર્શનાચાર નિશ્ચયને લક્ષમા રાખી વ્યવહારથી દર્શનાચારનું પાલન કરવુ ઈતિ

૩ ચારિત્રાચાર-તેમા જે પરભાવથી નિવૃત્ત થઈ આત્મ ગુણમા રમણ કરવુ તે નિશ્ચય ચારિત્ર, અને સુમિતિ ગુપ્તિરૂપ અષ્ટ આચાર તે વ્યવહાર ચારિત્ર ઈતિ

૪ તપાચાર-તે નિશ્ચયથી સર્વ પરભાવની અનિચ્છા, ઈચ્છા નિરોધ ત નિશ્ચય તપ અને અશનાદિ બાર ભેદે વ્યવહાર તે તપાચાર ઈતિ

૫ વીર્યાચાર-તે નિશ્ચયથી તીક્ષ્ણના લક્ષણ સ્વગુણ સહાયક વીર્યગુણ, અને વ્યવહારથી કર્મક્ષયના કારણભૂત યોગ વીર્યનો વ્યાપાર તે વ્યવહારથી વીર્યાચાર એમ નિશ્ચય ને વ્યવહારથી સ્વરૂપ સમજી પચ વિધ આચારનુ પાલન કરવુ તા નિશ્ચયથી આત્માના ગુણ પ્રગટ થાય. ઈતિ

સારાશ

૧ પ્રથમ માર્ગાનુસારીના રૂપ ગુણ પ્રાપ્ત કરી દ્રવ્ય સમકિતિ થાય, પછી ભાવ સમકિતિ થાય, પછી દ્રવ્ય શ્રાવક, પછી ભાવ શ્રાવક, પછી દ્રવ્ય સાધુ, પછી ભાવ સાધુ, પછી

અપ્રમત્ત, પછી શ્રેણિ સપજ્ઞ, પછી ક્ષીણ મોહી, પછી સયોગી કેવલી, પછી અયોગી કેવલી થઈ મોક્ષે જાય એ ક્રમ છે ઇતિ

દુહા

અત્તાગમ અનતરાગમ, પરપરાગમ જાણ,
અનુયોગ સૂત્રે કહ્યા, આગમ ત્રણ વખાણ ૧
તેમા આજ પરપરા, વરતે તાસ વિચાર,
જાણી પ્રાણી જ્ઞાનનો, કરજો આપ વિચાર ૨
વચન તણી રચના કરી, અલ્પ મતિ અનુસાર,
આગમ અર્થ ન લહી શકે, વિણ કેવલ કો સાર ૩
હઠ ન કીજે શઠ પરે, કીજે તત્ત્વ પિછાણ,
સમરસથી સુખ ઉપજે, લહીયે પદ નિરવાણ ૪
કષ્ટ કરે ઇંદ્રિય દમે, વહે વ્રતનો ભાર,
તજી મમત્વ સમતા ગ્રહે, ન ભજે કર્મવિકાર ૫
આગમ સારિણી ગ્રથ એહ, સદ્ગુરૂ તણે સુપસાય,
સ્વપર આતમહિત ભણી, રચિયો આનદ લાય ૬
ક્ર્મેદુ ગુરૂ માહરા, સયમ ધર્મ દાતાર,
બુદ્ધિ અનુસારે કૃતિ કરી, ભવ્યજીવ હિતકાર ૭
જિન આણા વિણ જે કથ્યો, મિથ્યા દુષ્કૃત તાસ,
સજ્જન ગુણ લેજો સદા, અલિ જેમ પુષ્પ વાસ ૮
મત મમત્વ સુજને નહિં, શાસ્ત્ર વચન સુવિલાસ,
આશ એક શિવ પદ તણી, બીજી આશ નિરાસ ૯

ઇતિ પૂર્ણમ્

આ ગ્રંથ પૂજ્યશ્રી કર્મચંદજી સ્વામીના શિષ્ય મુનિ જ્ઞાનચંદ્રે, શ્રી માંડવી બંદરે વિક્રમ સંવત્ ૧૯૫૯ ના માઘ કૃષ્ણાષ્ટમી તિથિએ ગુરૂવારે પૂર્ણ કીધો છે

આશીષ વચનં

શાર્દૂલ છંદ

શ્રી આગમ સાગરથી આ ગ્રંથ નવો, શાસ્ત્રો બધા જોઈને,
રચ્યો તેં શ્રી જ્ઞાનેંદુ મુનીશ્વરા, તત્ત્વો બધા લેઈને,
સમજાવ્યા તેં તત્ત્વો શ્રી વીરતણા, ભવ્યોને ઉદ્ધારવા,
નમે કૃપેન્દુ તુજ ચરણ વિષે, સ્મરી ગુણોને સદા ૧
ભણશે કોઈ આ ગ્રંથ મૂળથકી, જેહ વર્ત્તન કરે,
સુખો પામે તે દ્રવ્ય ભાવજ તણા, મોક્ષ સુંદરી વરે,
અખંડ રહો ! આ ગ્રંથ ભૂમિ વિષ, યાવત્ રહે માનવી,
આશિષ વચન છે હૃદયનણું, કૃપા C લશે ભવી ૨

શ્રીમદ્ અષ્ટ કોટી બૃહત્પક્ષીય શાસ્ત્રવિશારદ ગચ્છાધિપતિ શ્રીમદ્ દેવજીસ્વામી, તચ્છિષ્ય સંઘાધિપતિ શ્રીમદ્ કર્મચંદજી સ્વામી, તચ્છિષ્ય (આ ગ્રંથકર્ત્તા) શ્રીજ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર સંપન્ન શ્રી જ્ઞાનચંદજી સ્વામી, તચ્છિષ્ય પંડિત પ્રવર શ્રી સૂર્યમલ્લજી સ્વામી, તચ્છિષ્ય 'સદ્‌ગુણાનુરાગી' યુવાચાર્ય મહારાજ શ્રી

વિનયચદ્રજી સ્વામી, તચ્છિષ્ય બ્રાયોમુનિ કૃપાચદ્રેણ લિખિત્વા સવત્ ૧૯૯૭ કચ્છીય મનત્મરે અશ્વિન શુકલ તૃતીય તિથૌ શનીશ્વરવારે ક્ચ્છ પત્રી ગ્રામે શ્રીગુરૂ સન્નિધે પૂર્ણમ્ કૃતમ્

ઇતિશ્રી આગમઆગિણી નામા ગ્રથ પૂર્ણમ્.

શ્રી જ્ઞાનનિ ગ્મા ગ્માળા મણકો ૫ મો આવૃત્તિ ૨ જી પૂર્ણમ

ૐ શાન્તિ ૐ શાન્ત ૐ વીર ૐ સદ્ગુરૂમ્

